

•

Ziman û felsefe

•

Abdusamet Yîgît

.
. .
. .
. .

Ziman û felsefe
Ziman û felsefe@Abdusamet yigit
@Abdusamet yigit
Çap 1
Berlin/2020.

.
ISBN 968-4-940996-34-1

Felsefe û ziman

Ziman wê weke rewş û temenekê têkilidanînê ê mirov bê. Mirov zimanê xwe bi axiftinê û bikarhanîna gotinan û bi wan gotina derxistina dengen re wê bikardihên. Di rewşa ziman de wê mirov dikarê wê bêjê ku wê, dema ku mirov gotinên wê dahûr dike wê weke aliyekê din ê cûda ê ziman wê, di çerçoveya fahmkirina wateyê û gotinê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman.

Ji aliyê felsefeyê ve hildana ziman û têkiliya wê ya bi felsefeyê re li dest wê bi sere xwe wê weke aliyekê din ê ziman û fahmkirina wê bide nîşandin. Felsefe wê bi derpêşan wê bi hizrî û têngînî wê temenê fahmkirinê wê bi xwe re wê bide çêkirin. Di wê rewşê de wê mirov dema ku wê ji aliyê felsefeyê û fahmkirina wê ve ziman wê hildê li dest wê ziman wê weke têngîneka fahmkirinê wê xwe bide nîşandin. Lê di aslê xwe de wê ziman wê gotin û wateyên wê bitêkiliyên wan ê bi hevdu re wê, weke aliyekê razber wê bimênê.

Ji aliyê felsefeyê ve wê, dema ku mirov li wê bihizirê wê mirov dikarê wê bêjê ku wê felsefe wê, ji aliyê gotinê ve wê, ji gelek aliyên ve wê bi têngînî wê were ser ziman. Di aslê xwe de wê felsefe wê, dema ku wê, rewşê wê werênê li ser ziman wê, ji aliyê salixkirina gotinê û fahmkirinê û bi mantiqî li ser temenekê levhanînê û levkirinê re wê, reswşê wê bike wê, bîrê li ser ziman.

Di ware felsefeyê de wê, felsefe wê, aliyekê zêhnî wê hebê. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov bi zanînê re li wê bihizirê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê di wê rewşê de wê, xwe bi awayekê wê bide nîşandin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa felsefeyê de wê, bi levkirina gotinê û fahmkirina wê ya bi wateyê re wê were dîtin. Lê felsefe wê, di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê fahmbikê wê, bi gotinê wê çawa wê mirov karibê wê, bi awayekê 'şenber' wê werênê li ser ziman. Gotinên felsefeyê mirov çendî dikarê bi şenberî wan fahmbikê?

Di ware fahmkirina felsefeyê û ziman de wê, mirov dibîrê ku wê felsefe wê bi têngînî wê bike ku ew dunyayê werênê li ser ziman. Lê di gotinê de wê dema ku mirov bi felsefeyê û têngîna wê re wê hildê li dest

wê demê mirov dive ku wê bi mantiqî di çerçoveyekê ahengî de wê têgînên weke 'mêl', 'xwestek', 'danîşandin' û hwd wê, weke têgînna ku wê weke kirdeyna vêşarî ên di wateyê û levkirinê de wê bidina nîşandin bin. Di wê rewşê de wê ya ku wê gotinê wê zêdetirî wê fahmtirbikê jî wê di aslê xwe de wê ev rewşa bi danîşana aliyê di kirdeya gotinê û wateyê de bê.

Felsefe ya ku wê şenber dike wê ji aliyekê ve wê, danîşanên kirdeyî ên di wateyê û kirdeyê de bin. Di levkirina gotinan û wateyê de wê, felsefe wê çerçoveyekê hizrî wê bide nîşandin. Lê di aslê xwe de çendê ku ew çerçeve weke ku ew ji rewş, dîmen, wêna û dîtbarîyên 'zelal' jî wê weke ku wê were afirandin jî lê wê di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve wê weke 'razber' wê bimênê. Wê di serî de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, mantiq û wate wê, di levkirinê de wê, çerçoveyekê ahengî a hevgirtî ku wê bi wan bifelsefeyî wê bide çêkirin wê bi wê re wê, ew çerçova wê di nava jîyanê de wê di aslê xwe de wê weke rewşek razber bimênê. Bi teybetî wê, dema ku mirov dike ku li ser ziman û gotinê re wê bike wê zêdetirî wê weke ku ev rewş wê karibê xwe bide nîşandin. Ji aliyê felsefeyê ve wê, di hizirkirinê de wê, gelek hizirvan wê weke 'nayê fahmkirin' wê wî werênina li ser ziman. **Wittgenstein** wê li Tractatus wê bînen li ser ziman ku wê, ew wê li ser têkiliya nava ziman û dunyayê ku wê bike werênê li ser ziman re wê derkeve dervî wateyê. Di wê nûqteyê de wê, felsefeya wî bi awayekê "hazîn wê xwe bide wê bide xistin." Di wê rewşê de wê, di serî de wê dema ku mirov wê werênê li ser ziman ku wê gotinên felsefeyê ên salixkirî w çendî wê weke gotinna salixkirî mirov wê karibê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê? Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê fahmbikê wê, felsefe wê gotinên wê di wê rewşê de wê, dema ku mirov li wateya wan bihizirê wê mirov çi ji wan fahmbikê wê weke aliyekê giring wê li hole wê bimênê.

Ziman wê temenê têkiliya mirov ê bi dunya derve bê. Mirov bi saya wê. Hewirdorê salixdikê û wê fahmbikê. Di çerçoveya fahmkirinê de wê mirov dikarê wê bînen ser ziman ku wê gotin wê, di çerçoveya xwe de wê weke têgîneka salixkirî a razber bê. Ziman bi hebûna xwe re wê, di aslê xwe de wê, weke çerçoveyek razber bê. Wê di wê temenê de wê ew razberî wê temenê fahmkirin û salixkirina gotinên bi rewşên cûr bi cûr re bike. Di wê rewşê de wê wê salixkirin wê bi sere xwe wê, hem gelemper bê û hem jî teybet bê. Wê di serî de wê, weke aliyekê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Felsefe di aslê xwe de wê,

weke aliyekê giring wê, di wê rewşê de wê, bi wan gotinên razber ên ziman û salixkirina wan re wê, bi levkirina gotin û wateyê ji aliyên wan ve wê, bike ku ew temenekê fahmkirînê ê felsefeyî çêbikê. Di wê rewşê de wê ew nivîsandina felsefeyî ku wê, weke felsefeyê wê were ser ziman wê mirov çandî dikarê wê bêjê ku mirov wê fahmdikê?

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirînê wê di wê rewşê de wê weke aliyê giring wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşa fahmkirînê de wê çi wê temenê fahmkirin û salixkirina fahmkirinekê bê? Di serî de wê mirov dikarê bêjê ku wê rewşên zimanî ên bi wateyê ku wê weke kirdeyna vêşarî û ankû weke wateyna vêşarê, refaranse gotinê û danîşandina wê di aslê xwe de wê, temenê fahmkirînê û salixkirina wê biafirênê.

Gotin wê, di wê de wê bi têngîhî û ankû felsefeyî wê, derpêş wê bibin bo felsefeyê. Têkiliya gotinê û kirina felsefeyê bi ziman re wê, bi derpêşê re bê. Piştî weke pêvajoya piştî wê refaransên wê derpêşê bi têngî û ankû hişmendî ku wê werina pêşxistin û wê nîşandinên wê, ji aliyê wê derpêşê û rengê fahmkirina wê ya bi têngîhiştinî ve wê bide diyarkirin. Gotin û derpêş wê, di mejiyê mirov de wê, bi gotinan wê hizirkirînê û ankû hizirê wê bidagerbikê.

Di nava felsefeya demokritos de wê gotina 'logos wê ji aliyekê ve wê were wateya gotin û ziman, ji aliyekê din ve jî wê were wateya hizirkirînê û aqil. Aristo wê di pirtûka xwe ya 'fizikê' de wê, gotinê wê bi du aliyên wê re wê werênê li ser ziman. Aristo gotinê "ji aliyekê ve 'awa' û ji aliyê din ve jî bi 'wate dihênê li ser ziman. Schleiermacher wê, weke temenê fahmkirina dunyayê wê ziman wê nîşan bike. Dilthey jî wê, di pêvajoya pêşketina dîrokî de fahmkirina mirov wê derxê li pêş. Wê jî li ser fahmkirînê bi fahmkirînê salixkirinên ku wê bîn kirin û wê ew fahmkirînên ku ew di temenê wê fahmkirînê de bi dîrokî ku wê bîn pêşxistin wê, werênê li ser ziman. Dilthey wê, li ser wateyê re wê bîrê li ser ziman û wê bêjê ku ew 'cihane tinî wê karibê xizmetê ji mirov re bikê ku mirov di derbarê û keseyetîya xwe de bigihijê fahmkirinekê jî. Dilthey Wê di çerçoveya ezîtiyê û hişmendiya wê de wê bihizirê û wê bîrê li ser ziman ku wê her tişt ku ew 'ne ji bo ezîtiyê bê wê, ne gihijê li hişmendiyeke. Di wê rewşê de wê hişmendî wê weke dîyardeyekê dervî ku mirov wê hebê mirov dikarê wê hilde li dest bê. Têgîhiştina 'hebûnê û bi hebûnê re bûyînê wê di temenê fahmkirineka bi hişmendî de bê. Di wê rewşê de wê, hişmendiya cewherî wê, weke ku wê bi Dilthey re wê kifşbikê wê di temenê pêşketineka fahmkirînê a bi wateyê de wê werê li

ser ziman. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê ya mirov wê dihênê ser ziman wê, ji aliyekê ve wê, weke ya bi hişmendî ku ew hatibê girtin bê. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov di axifê wê weke ku kurdên berê wê bënina li ser ziman wê mirov wê wê ast û pîvane xwe ya bi pêşketinê re jî wê bide hanîn li ser ziman. Li gorî wê têgihiştinê wê yekê balix û yekê ne balix wê gotinên wan ên ku ew bi wateyê dihên li ser ziman wê jî hevdû wê cûda bin. Wê di wê rewşê de wê, di temenê wê cûdabûnê de jî wê hişmendiya ezîfîya cewherî wê hebê.

Dema ku mirov li ser rewşa fahmkiriinê re herê û bimeşê wê di serî de wê di çerçoveya cewherê de wê gelek tiştên ku mirov wê pêwîst bê ku wan werênê li ser ziman wê hebin. Di wê rewşê de wê di çerçoveya mijare me de em, ber ku li ser wateyê û gotinê weke dagera wê re em dimeşin wê cewher jî wê cih bi cih wê hanîna li ser ziman wê weke aliyekê ku wê temenê fahmkirinê di mijarê de wê biafirênê û werênê li ser ziman bê. Di mijare fahmkirina cewherê wê mirov wê bi wê re wê bigihijê têgihiştinek hişmendî bi xwe re û wê bi wê re wê, xwe fahmbikê. Xwe-fahmkirin wê di aslê xwe de wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê bi têgihiştina di çerçoveya wê de wê, weke aliyekê giring wê, mirov wê, werênê li ser ziman bê. Xwe-fahmkirin wê di têgihiştina wê jî aliyekê ve wê, temenê fahmkirina derve jî wê biafirênê. Di wê rewşê de wê dema ku mirov wê, li derve wê binerê û wê fahmbikê wê, di wê rewşê de wê, mirov wê bi wê re wê bigihijê wê têgihiştina fahmkirinê di derbarê obje û bûjenê derve de jî.

Têgîn ku ew weke têgînên 'wijdanê' hwd bin wê, di aslê xwe de wê dema ku mirov li ser wateyê li wê dihizirê wê mirov dikarê bi wê re bêtê ku wê temenê fahmkirineka giring a bi mirov re bê. Minaq wijdan wê, rengê fahmkirinê wê bi wateyê re wê karibê bide dîyarkirn. Di wê rewşê de ev wateyên weke bi wijdanê re wê, bi felsefeyî wê weke derpêşna têgînî ku em dikarin li ser wateya têgihiştî re wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Di rewşa fahmkirinê de wê, wijdan wê di aslê xwe de wê karibê ji aliyekê ve wê, bi refaransên têgînî ên di wê wateyê de re wê, temenê rengê fahmkirinê wê biafirênê. Di wê rewşê de wê berê wê rengê fahmkirinê wê li ser wateyê û hwd re wê bide dîyarkirin û fahmkirin.

Di wê rewşê de wê, dema ku mirov jî aliye felsefeyê ve wê dema ku mirov dihizirê wê bi teybetî felsefeyên xwezayê ên serdemên kevnera wê jî hinek aliyan ve wê werina ber bîra me. Fragmantên haraklit wê di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê jî aliyekê ve wê têgihiştinekê wê

bidina me. Dema ku wê bê gotin “mirovan ew ne bihişt, ew fahm nekir” wê di wê gotinê de wê, ew wê were dîtin ku wê temenê fahmkirinê wê li ser gotina bihîstinê wê were avakirin. Di wê rewşê de wê, gotina bihîstinê wê di xwe de wê weke çerçoveyek referansî wê di çerçoveya gotina ‘fahmkirinê’ de wê bi wê re wê hebê. Wê di wê gotinê de wê ‘tişteke ku ew were fahmkirin’ wê hebê. Di wê rewşê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov diakrê wê, werênê li ser ziman.

Di dema bi gotinê de wê gotina weke “rastî ku ew hê ne hatibê bigotin kirin, bi awayekê din ku mirov bêjê ew ew ne hatibê bi zimankirin wê mirov wê fahmnekê.” Di wê rewşê de ev hevok wê weke hevokeka derpêşî a ku wê armanca wê, fahmkirin bê. Di wê rewşê de wê pêvajoyên di gotinê de ku ew dihên ser ziman wê di wê rengê de bin ku ‘ew’ ku wê were wateya ‘hiş bikirdeyek vêşarî wê di hundirê beşa gotinê a ‘.. ew hê ne hatî bi gotin kirin’ê de wê, were ser ziman. Di wê rewşê de wê, bi wê re wê referansên fahmkirinê wê bi gotina ‘rastiyê’ re wê werina fahmkirin. Wê di wan referansan de wê, ‘têgihiştineka ku ew rast a û ew divê ku ew were fahmkirin wê di gotinê de wê were dîtin. Di wê rewşê de wê weke aliyekê din wê mirov dikarê wê di serî de wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, gotin wê, dema ku mirov referansên wê dixwênê wê bi wê re wê, di aslê xwe de wê weke têgih, kirde û wateyna vêşarî ên di gotinê de wê xwe bidina nîşandin. Di wê rewşê de wê, gotin wê, bi gotin di çerçoveya bi bêjeyên ku ew dihên li cem hevdû û bi wan re hevgirtinek mantiqî a hizikirinê dihê pêşxistin wê bi wê re wê, ew wê, bê xwediyê temen û fahmkirinekê. Di rewşa fahmkirinê de wê, li vir wê armanc bi gotina ‘fahmkirinê re wê, di wê rewşê de wê çî bê. Wê gotina “rastiyê ku ew were ser ziman wê, di xwe de wê weke gotinek razber di nava rêzhevokên ku ew hatina cem hevdû wê hebê. Lê li vir wê mirov dikarê wê bêjê ku wê salixkirina wê bi awayekê wê, pêwîstiyê bi wê bide dîtin ku ew bi bêjeyna din re ew were kirin. Rastî çî ya? Yan jî wê bi gotina rastiyê wê di hundirê de wê bi wateyî wê çî were qastkirin? Di aslê xwe de wê, ev wê weke aliyê din ên ku mirov bi gotinê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Di wê rewşê de wê di serî de wê, weke aliyekê giring ê bi fahmkirina wê re mirov dikarê wê têbigihê.

Ziman mirov nikarê wê tenê weke tişteke ku ew bûya û xilasbûya wê werênê li ser ziman. Wê di serî de wê weke aktiviteyekê wê mirov dikarê wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê, têgîna fahmkirinê wê bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Gotin wê dema ku wê were ser ziman wê ji sê aliyên ve

bi serekeyî wê mirov dikarê ji wê bigihijê hinek wateyna. Ji aliyê watelêkiirna gotinê ve. Ji aliyê dema ku ew watelê dihê kirin ve û ji aliyê rengê têgihiştina ku ew bi wê dihê ser ziman ve. Ev wê weke aliyna têtîni ên ku wê bi felsefîkî ji wê weke aliyna derpêşî ku mirov dikarê werênê li ser ziman bê. Humboldt, bahsa “wergerîna dunyayê ku gotinan”, Cassirer, bahsa “bidagerkirina dunyayê”, **Wittgenstein** bahsa “dunyayê wênêkirin”, Weissgerber, bahsa “dunyayê bi gotinan bi navkirinê” dikê. Ev wê weke kesna ku wê mijare zanînê, fahmkirinê û hişmendiyê bi zimanê û felsefeyî ku wê ji xwe re wê bikina xabat bin. Wê di wê rewşê de wê ev rengê salixkirina bi gotinan a dunyayê bi gotinan wê herttimî wê tiştê wê karibê ji me re wê bêtê. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê çerçoveya fahmkirinê a bi têtîni wê di wê rewşê de wê, bi wateyê re wê bigotinê re wê were ser ziman.

Mijare fahmkirînê wê di wê rewşê de wê, di her demê de wê bi dîtbarîya derveyî a bi biqirîna wê ya li hundirê mejiyê mirov re wê bibê. Di wê rewşê de wê, girtinên bi hişmendî ku mirov wan dihênê ser ziman wê ji aliyekê ve wê weke ku wê Wittgenstein wê werênê li ser ziman wê ‘dervî me’ wê hebê. Di wê rewşê de wê di wê demê de wê mirov karibê wê weke objeyekê bi fahmkirinê re wê hilde li derst û wê werênê li ser ziman bê.

Di roja me de wê zanista ziman û mirov wê weke rêya têtîliya danîna bi dunyayê re jî bê. Di wê çerçoveyê de wê felsefe wê derpêşên xwe wê pêşbixê û wê bi wê temenê fahmkirinê wê çêbikê. Di demên kevnera de wê gotina “zoon logon ekhon” ku wê were wateya ‘mirov hebûnêka ku ew diaxifê’ ya bê. Di wê çerçoveyê de wê gotina ‘mirov hebûnêka ku ew diaxifê’ wê, di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê ‘hebûna diaxifê wê di felsefeyê de wê, bi hizirkirina wê re wê piştê wê bê temenê gelek fahmkirinên cuda jî. Di platon de wê, bê temenê fahmkirina “gîyane dihizirê’ jî. Di wê rewşê de wê berî wî Zerdeşt wê bahsa ‘gîyane bi zane’ wê bikê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke têtînna ku wê li ser wateyê re ku wê werina li ser ziman bin.

Di serdemên hemdem de wê bi felsefeyên îdealist re wê gotinên weke “her tiştê ku ew hena wê, hizirkirin bin” wê werê li ser ziman. Hegel wê hizirvanekê ku wê bêtê “her tiştê ku ew heya li ser hizirkirinê ya” wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê wateya wê gotinê wê di serî de wê ew bê ku mirov bi wê bihizirê ku wê her tişt wê, ji aliyekê ve wê bi hizirkirinê bê. Ji aliyê ziman ve wê ev gotin wê wateya wê bi manakirînê

re wê xwe bide nîşandin. Di felsefeyê de wê weke derpêşekê wê xwe bide nîşandin. Wê demê ku ew bû derpêş wê pêwîstîya piştrastkirina wê hebê. Di felsefeyê de wê piştrastkirina derpêşê wê di aslê xwe de wê bi serê xwe wê weke aliyekê hizirkiirînê ê teybet ku mirov dikarê wê bikê mijare fahmkirinê bê.

Di wê rewşê de wê, dema ku wê hizirkirin wê were hizirkirin û wê hizrek wê were ser ziman wê ew hizir wê di aslê xwe de wê tenê wê weke hizrekê bê. Lê piştî wê, pêwîstîya wê fahmkirina wê hizrê û ankû bi felsefeyî wê derpêşê wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê ew wê çawa wê were fahmkirin? Ew jî wê, di wê rewşê de wê, bi wê fahmkirina wê bi şenberî a di jîyanê de re wê were dîtin. Her derpêş wê di cewherê xwe de wê razber bê. Di wê rewşê de wê felsefe wê, di aslê xwe de wê ji serî û heta binî wê li gorî wê têgînî û rengê fahmkirinê wê weke ku wê Witgenstein wê li wê bihizirê wê levkirineka gotinî a razber bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide nîşandin. Di salixkirin û ankû şenberkiirna gotinê de wê di aslê xwe de wê ji vê aliyekê ve wê weke kar û xabateka giring û hinekî zor jî wê kaeribê xwe bide dîyarkirin bê. Di rewşa fahmkirina wê de wê, felsefe wê salixkiirna wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê din ê giring wê li holê wê li pêşîya mirov wê bimênê. Di wê rewşê de wê, kûrbûna di fahmkirina wê de wê, weke aliyekê din ê fahmkirinê bê. Di rewşa fahmkirinê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê bêjê ku mirov wê bi dagerî û hwd re wê gotinekê wê salixbikê wê, di wê rewşê de wê, ew gotin û ew salixkirina bi wê re wê, weke aliyekê wê bimênê. Di wê rewşê de wê ew salixkirin wê hem gelemper bê û hem jî wê teybet bê. Ya ku wê gelemper dikê wê ew wateya lê hatîkirin û hatî bidagerkirin bi tişt û ankû hebûnekê re ku ew ji aliyê gelek kes û ankû girseyekê ve bi heman rengê were zanîn wê temenê gelemperîya wê biafirênê. Gelemperî wê di wê rewşê de wê ji aliyê xwe ve jî wê bi têgînî wê hinek aliyên wê yên bi têgînî ên ku mirov wê li ser wê bisekinê wê hebin. Ew jî wê di rengê weke bi fahmkirinê û rengê fahmkirinê de bin. Çendî ku wê weke ku wê 'weke hevdû' wê ew tişt û ankû hebûn wê were zanîn jî bê lê wê di aslê xwe de wê, di rengên ji hevdû cûda jî wê di mejiyê her encamên wê girseyê û ankû kesên ji nava wan gelek kesan wê xwe bide dîyarkirin.

Ziman wê di temenê pêşketina felsefeyê de wê bi ast û pîvaneka pêşketinê wê hebê. Di temenê felsefeyê û kirina wê têgihiştinek zimanî a rûniştî û pêvajoyên pêşketinê ên bi wê re wê pêwîst bin. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov li ziman bihizirê wê ast û pîvane pêşketî a ziman û

pêvajoyên pêşketinê wê temenekê têgînê ê bi hişmendî wê bîafirênin. Felsefe wê ber ku ew hizirkirina bihiş a aqilî û zanînê bê wê, di wê çerçoveyê de wê ev ast, pîvan û pêvajoyên pêşketinê wê temenê wê bîafirênin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê li vir mirov divê ku wê bin wê xatbikê û wê werênê li ser ziman.

Di warê ziman de wê, dema ku mirov wê hinekî wê di wê de kûr herê wê mirov dibînê ku wê hin bi hin wê, hişmendî û fahmkirina bi ziman re wê di temenê pêşketina bi zanînê û aqilî de wê xwe bide dîyarkirin. Di felsefeyên demên kevnera de wê, bi zêdeyî wê zanîna xwezayê û hewldanên fahmkirina wê bi zêdeyî wê derkevina li pêş. Di felsefeyên weke ya haraklit, demokritos, Zerdeşt, Konfuçyus, Manî û hwd wê mirov dibînê. Di wê rewşê de wê, ev wê, weke aliyê giring bin. Di rewşa ziman û pêşketina wê û kiirna weke temenê pêşxistina aqilekê felsefeyî de wê, nêzîkatîya konfuçyus a bi felsefekiriina bi nava re wê di aslê xwe de wê pirr zêde wê watedar bê. Di wê rewşê de mirov dikarê wê hinekî li ser wê bisekinê. Wê di wê rewşê de wê, Konfuçyus wê di nava nav û xosletên wê de wê, hevgirtinê wê lêbigerê. Li gorî wî nav wê, reng û xoslet wê bi xwe re wê bidina nîşandin. Teybetmendî wê bi xosletî wê xwe di nav de wê werênina li ser ziman. Di wê rewşê de wê, têkiliya nava gotinê û zanînê wê, bi rengê weke minaq bi ‘xweza’, ‘zanîna xwezatiyê’, ‘mîrov’, ‘zanîna mîrov’, ‘pêşketin’, ‘zanîna pêşketinê’ û hwd re wê, di şewayekê de mirov bi wî re kifşdikê. Di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring wê, di serî de mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di nava felsefeyê de wê, nav wê weke têgînna bingihînê ên objeyî wê werina dîtin. Minaq wê, dema ku mirov bahsa navlêkiirne bikê wê, ew navlêkirin wê bi xosletna wê were kirin. Mîrov di demên berê de di nava kurdan de wê bi çî rengê wê wre naskirin û bi çî xosletê wê were dîtin ku ew henekoyî bê, jîr bê, zîrek bê, gerek bê, yekî ku ew tenê li fêdeya xwe dihizirê bê û hwd ku ew çî alî, xoslet û teybetmendiyên wî hebin wê, bi wan re wê were salixkirin. Wê ew ji wan re wê bê kiirn weke nav. Di wê rewşê de wê, ew wê bi wê rengê de wê, were li ser ziman.

Di nava nav û cewherê de wê, di wê rewşê de wê, salixkiriina bi wê bi nav re wê were kirin wê bi wê re wê xwe bide nîşandin. Nav wê, rengê cewherê wê bi xwe re wê ji aliyekê wê weke ku konfuçyus wê bi wê bawerbikê wê bide nîşandin. Aristo wê bahsa tişt, hebûnê û hwd wê bi navî bikê û wê bêjê “aliyê awa û aliyê din cewher wê hebê”. Di wê rewşê de wê, tişt wê weke du alî wê werênê li ser ziman. Ev rengê ku wê bi gotina Aristo re wê were dîtin wê weke renekê ku wê bi hezaran salan

wê bi wê were bawarkîirin bê. Dualiteya nava gîyan û laş a Zerdeşt wê, di wê rengê û awayê de wê têgînekê wê bide me. Di rewşa fahmkirina cewherê de wê, di wê rewşê de wê, ew wê bi awayekê wê xwe wê werênê li ser ziman. Awa jî wê, bêî cewher wê nebê. Her tişt wê bi wê rengê bi herdû aliyên wê bijî.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê bi têgîna navan re wê werênê li ser ziman ku wê weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê fahmbikê bê. Di rewşa fahmkirina cewherê û awa bi hevdû re wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman wê di nava felsefeyê de wê weke du aliyên madalyonekê wê werina li ser ziman. Di wê rewşê de wê, werê hanîn li ser ziman. Felsefe wê, hinekî wê di çerçoveya têkiliya nava wê cewherê û awayê de ku wê çî û çawa bê wê li ser wê bisekinê. Di wê rewşê de wê, awa bi cewherê wê hebê û ankû cewherê wê bi wê hebê wê, weke aliyê ku wê pirr zêde wê li ser wê were sekin in bin. Di wê rewşê de wê hewl bê dayîn ku ew were fahmkirin. Di rewşa fahmkîirna navê û cewherê de wê ev wê weke felsefeya cewherê û awayê de wê xwe bide nîşandin bê.

Di awayê felsefeyê de wê, dema ku mirov bi ziman re li wê bihizirê wê bi gotinê re wê bi ziman û navlêkirinê re wê, li ahengek hevgirtî a mantiqî wê were lêgerîn. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman. Minaq dema ku ez bêjim “Zerdeşt av jinkir” wê ji aliyê mantiqîya gotinê ve wê, zêde wê weke ku wê ti pîrsgirêkên wê nebin. Lê ji aliyê têgînê ve wê, mirov wê çawa wê ava jînbikê. Av û jînbikê di nava gotinê de hatina wan ya cem hevdû û bi hevdû re hanîna li ser ziman wê awayekê ku ew nayê fahmkîirn wê bide mirov. Di dewama wê de wê, dema ku ez bêjim “Zerdeşt bû masî” . Ji vê gotinê wê dîsa bi heman rengê wê, weke aliyekê mantiqî ê gotinê wê hebê. Lê bi awayekê û mantiqîya wê re wê ew wê nebê. Ber ku mirov çawa dikarê bibê masî ew ne dîyar û bi derfet a. Mirovekê weke zayendekê nikarê ji awayekê zindî xwe bi qûlubênê li awayekê din ê zindîyî. Mirov nikarê bibê masîyek. Masiyek nikarê bibê haspek. Haspek nikaerê bibê gayek. Gayek nikarê bibê mirovek. ..

Di wê rengê de wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di wê rengê de wê, di rewşa fahmkirinê de wê ew wê were dîtin û fahmkîirn ku wê di gotinê de wê ew wê weke aliyekê giring wê ev wê xwe bide dîyarkirin. Di nava felsefeyê de wê, di wê rewşê de wê

salixkirina gotinê û bi wê ya têkiliya gotina û wateyan a bi hevdû re wê weke mijare fahmkiirna wê bê.

Di wê rengê de wê dema ku mirov li wê dihizirê wê mirov dibînê ku wê di awayekê de wê weke ku wê mantiqekê jîyanî wê bi wê re wê hebê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov diakrê wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di warê fahmkirina felsefeyî de wê, di wê rewşê de wê mirov bi zanînê, hiş û hizirkirinê re wê biaxifê û wê xwe wê werênê li ser ziman. Rêya xwe hanîna li ser ziman jî wê gotin bê. Di wê rewşê de wê fahmkiirna gotina wê weke aliyekê giring ê temenî bê. Zanîna ziman wê di axiftinê de wê temenê mirov ê fahmkirinê wê bide afirandin. Ji aliyê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa zanînê wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê dikarê wê werênê li ser ziman.

Serdestîya li ziman wê temenê bikarhanîna ziman wê xorttir wê biafirênê. Bi wê re di wateyên cûr bi cûr de bikarhanîna gotinê û hanîna wê ya li ser ziman bi wateyên cûda re wê zêdetirî wê temenê wê hebê. Minaq di kurdî de wê hevgirtin(sentezkirin)a gotina wê hebê. Di wê rewşê de wê, dema ku wê gotina 'ji hevdû re' ku wê bê gotin di karê her bêjê bibêjeyekê bi rengê weke 'jevre' were nivîsandin. Ev bêjeya 'jevre' wê wateya 'ji hevdû re' û bi wê re gelek wateyên din jî wê karibê bide me. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê karibê bide me. Di serî de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman ku wê di wê rewşê de wê, rengên bikarhanîna bêjeyê wê temenê watelêkirinên me jî wê bide dîyarkirin. Xosletên bêjeyê, rengên dengdayîna li wê û bi rewşên ku ew dihê li ser ziman re wê, were ser ziman. Wê felsefe wê bi kifşkirina wan xosletan û bi aqil bi têkilîdanîna wan aliyan a bi hevdû re wê bikê ku wê bîrê li ser ziman bê.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê gotin û ankû bêje wê dema ku mirov wê tiştêkê bêjê wê bikarbênê. Ku ez bêjim 'ew li malê bû', wê di gotinê de wê bahsa kesekê û ankû tiştêkê ku ew li malê ya wê bikê. Lê di wê rewşê de ew çi ya li malê ew pêwîstîya salixkirina wê hebê. Di wê rewşê de wê, salixkirin wê weke aliyekê pênasekirinê wê were dîtin û mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Pênasekirin wê li ser nacv û navlêkiirne re wê bibê. Naskirin û nav wê têkiliya wan ya bi hevdû re wê weke têkiliyek bi hişmendî bê. Di wê

rewşê de wê, naskirin û navlêkirin wê hevdû wê bi xosletên tiştên ku ew dihêna ser ziman re wê werênê li ser ziman û wê bide fahmkîirn. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Naskirin û nav wê, di wê rewşê de wê mirov dikarê di destpêkê de wê ji du aliyên ve wê fahmbikê. Aliyê pêşî bi naskirina tiştê ku ew dihê bi navkirin re bê. Aliyê din jî wê li ser wateyê û wateya ku ew bi wê gotinê re dihê ser ziman bê. Carna ew wate û tiştê ku ew bi wê dihê naskirin wê levnekin. Ew di wê rewşê de wê weke aliyekê din ê teybet ku wê bi awayekê hişmendî ê teybet ku wê were bi temen kirin bê.

Di wateya navlêkirinê û tiştê ku ew bi wê dihê li ser ziman wê cûdahiya wê, di aslê xwe de wê nîşanaka fahmkirina razberî a gotinê jî bê. Di rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Razberîya ziman wê, asteka ku mirov bi aqilê xwwe gihiştibiyê de jî bê. Di wê rengê de jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Li vir hinekî din em li ser rewşa navkirinê û cûdahîya wateyî û tiştê ku ew bi wê re ew dihê li ser ziman wê li ser wê bisekinê. Ev wê di serî de wê weke aliyekê giring ê fahmkîirna nava zanînê û ziman de jî wê bide nîşandin.

Navlêkirin sedsalan wê were bawerbiirin ku wê bi wê re wê xosletên tiştê ku ew bi wê re dihê li ser ziman wê bi wê re wê hebê. Di wê rewşê de wê, felsefe wê bi fahmkirinê wê di wê rewşê de wê, weke têgîneka cewherî wê, di wê rewşê de wê, were ser ziman. navek wê dema ku ew hat lêkiirn wê bi lêkerîya navî wê, xosletên wê yên bi tiştê re ku mirov dihizirê wê, di wê rewşê de wê, bimejiyê me û hişê me re wê xwediyê temen bin. Di wê rewşê de wê weke aliyê ku ew dihizirê mejiyê me bê. Wê di wê rewşê de wê, dema ku mirov navlêkir wê bi wê re wê tiştê ku ew weke navlêkirî wê li wê bihizirê. Wê bîrê berçav. Wê bi wê hanîna li berçav wê, dîmenê wê di dîtbarîya xwe ya bi gotinê re wê bihizirê. Di wê rewşê de wê ew nav wê bi wê dîtbarîya ku ew dihê li ser ziman re wê xwediyê têgînek dagerî a di nava wê rewşê de bê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov dikarê wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Di rewşa fahmkirinê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirinê a di nava dîmen û nav de wê, nav wê weke gotinek ku wê weke ku mejiyê me wê di têgînek şenber de wê dibîrê û wê hizir dikê bê. Di wê rewşê de wê, dema ku wê, mirov bahsa tiştêkê bi fahmkirina bi gotinê re bikê wê, di wê rewşê de wê, ew tiştê ew hat qastkirin wê ku ew

dîtin bi hiş wê, weke ku 'ew gotin hatî fahmkirin' wê ew întîba û çavdêrî wê mirov re wê çêbikê. Di wê rewşê de wê, ya ku di nava fahmkiirna wê, tiştê bi reşa bi gotinkirinê de wê hişmendiyek me ya teybet bê. Di wê rewşê de wê, ev rewş wê, weke aliyekê wê yê fahmkiirnê bê.

Di rewşa fahmkirina wê rewşê de wê, mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman ku wê çi ji gotinê wê were fahmkirin wê di aslê xwe de wê, sînorê wê di mejî de wê nebê. Tiştê ku ew bi gotinê re hat fahmkirin, dikarê bi gotineka din re jî ew bi carekê re ew were bîra me. Minaq di têgîna derûnîyê de wê ev wê hebê. Wê dema ku wê mirov tiştêkê bi carekê bibîrbikê wê, bi wê re wê, di cih de wê, ew sedema bîrkirina tiştêna din. Wê, bi wê re wê ew wê, weke 'miftêya wê bîrkirinê' wê ew rewş wê, xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, carna ew tiştên ku ew hatina bîra me, dikarê yek bê û gelek bin. Yan jî gelek tişt weke tiştêkê ku ew bi carekê werina bîra me. Di wê rewşê de wê ew wê were dîtin. Di wê rewşê de wê, rewşa hişmendiyê wê ji me re wê bêjê ku tişt wê, di wê rewşê de wê, çendî ku mirov wê bi navî wê salixdikê wê karibê ew hê weke di rewşek ne salixkirî de xwe bide dîyarkirin. Di roja me de wê gelek ziman wê hebin. Heman tiştêkê ku me di zimanê xwe de ew salixkir bi gotinekê wê di zimanekê din de wê bi gotineka din wê karibê were bi navkirin û salixkirin. Di roja me de minaq çend ziman hebin dikarê wilqas navê wê tiştê bi carekê ji aliyê wan zimanan ve ziman bi ziman hebê. Ev wê di wê rewşê de wê çi bide nîşandin? Ev têkiliya şenberî ku em wê bi gotinî hizir dîkin aslê xwe de wê weke rewşek razber ku ew xwe de nîşandin wê, bi wê re wê ew wê were dîtin û nîşandin.

Di rewşa fahmkirina têkiliya nava gotinan de wê heman rewş wê bi awayekê pirralî wê hebê. **Emê wê li jêr li ser wê bisekin in.** Lê li vir em, di serî de wê weke aliyekê giring wê fahmbikin ku wê rewşa fahmkirinê wê di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê xwe di wê rengê û awayê de wê karibê bide nîşandin. Em li vir wê di serî de wê weke aliyekê giring wê dikarin wê werênina li ser ziman ku wê rewşa fahmkirinê wê di serî de wê weke aliyekê teybet wê xwe bide nîşandin. Razber û şenber wê weke rewşna dîtbar ên bi rengê fahmkiirna me re wê xwe bidina dîyarkirin bin.

Têkiliya gotinê û tiştê a razber û şenberîya wan **emê li jêr** li ser wan bisekin in. Lê li vir wê hinekî em dikarin li ser wê bisekin û wê bêjin ku wê weke xosletna fahmkirinê wê hildina li dest. Di aslê xwe de wê di wê rewşê de wê ev têkiliya razber a nava gotinê û tiştê wê ji aliyekê ve wê di

rewşa fahmkirina tiştê de wê, bide nîşandin ku em çendî ku wê 'weke ku me ew fahmkiriya' wê were dîtîn jî wê di aslê xwe de wê ji aliyekê din ve jî wê, ew ne wusa bê. Ji aliyekê ve wê weke ku me ew bi navkiriya ku wê were dîtîn jî lê wê di aslê xwe de wê ew wê weke ku ew ne wusa bê. Di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Wê demê li vir pirsek ji herdû aliyan ve wê, mirov dikarê wê pirsê. Ew jî wê ew bê ku wê demê tiştê ku me bi gotinkir ew çî ya. Yan jî ya we nav li tiştê kir ew çî ya'? Ev di aslê xwe de wê weke aliyekê din ê giring ê ku mirov dikarê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman û wê fahmbikê. Di rewşa tiştê ku ew wê weke 'hebûnek şenber bi gotinê re ew hatî salixkirin' wê, tenê wê weke têngîhekê wê bimênê. Di wê rewşê de wê, dîsa wê ew tişt wê piştî wê salixkirinê jî wê li cihê xwe wê weke ku ew ji xwe ne hatî salixkirinê wê bimênê li holê. Di wê rewşê de wê, ev wê di wê rewşê de wê, rewşa ya ku me weke hiş girtî wê tenê wê weke rewşek hiş a razber wê bîaqilê me re wê hebê. Di wê rewşê de wê, ew têngîna ku me weke nav û ankû têngîna bi gotinê girt jî wê tiştê wê weke têngînek razber bê. Di wê rewşê de wê ew wê weke rewşek 'bi serê xwe' wê hebê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di rewşa fahmkirinê de wê ev rewş wê, weke rewşek fahmkirinê a razber wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Rewşa fahmkirinê a razber wê, têngîna ku ew me girtiya û weke hişekê ku ew bi me re çêbûya lê ku ew tişt di aslê xwe de dervî me heya û weke tiştê ku ew hê 'nehatîya fahmkirin' ku wê carna wê întîba û çavdêrîyê bi me re çêbikê wê, li holê wê hebê. Di wê rewşê de wê, girtina me ya bi hiş a ji wê, di aslê xwe de wê, weke rewşek ku wê di çerçoveya wê girtina objeyî de wê, weke rewşeka heyî a ku mirov wê di serî de wê fahmbikê bê. Wê di wê rewşê de wê, ew girtina bi hişmendî wê, piştî wê re em bi awayekê objektîv li wê bihizirin. Wê çendî wê dema ku mirov ew fahmkir wê, bi wê re wê piştî wê bi wê werênê li ser ziman. Em bi vê rengê tefkirkirinê di mejiyê xwe de bikin. Mirovekê ku ew di mejiyê xwe de ew girtina bi hişkir ku ew fêrî wê bû bi hiş lê ew wê tiştê ku ew ji wê bihişbûya wê nizanibê û ankû wê bicarekê jibîrbikê wê, ew hişkirina ku wî di mejî de girtî wê di mejî de wê weke têngîneka ku ew dikarê di mejiyê wî kesî de bi her tiştî re ku ew dikarê were salixkirin û were hanîn li ser ziman jî wê xwe bide

dîyarkirin bê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Wê demê li vir wê rewşa tiştê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi rewşê re ku ew dide nîşandin wê di nava wê hişmendiyê û tiştê de wê regekê hiş ê teybet bi têkiliyî wê hebê. Ev jî wê mirov dikarê wê weke bendê têkiliyê û ankû benê têkiliyê wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê rewşa têkiliyê a bihiş wê weke rewşek ku mirov wê ji sê aliyên ve wê dikarê salixbikê bê. Yek ji aliyê fahmkirinê bê. Ya din ji aliyê têkiliya nava hiş û tiştê a ditbar ku wê tiştê ji aliyê wê ve wê bibînê û wê bi wê re wê bi wê rengê wê hiş bîafirênê bê. Ji aliyê din ê sêyem ve jî wê bi rewşa fahmkirina wê hişê weke objeyekê bi serê xwe bê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyên fahmkirinê ên bi tiştê û fahmkirina wê re bê. Di nava gotinê de wê, ew hişkirin wê weke rewşeka ku wê bi gotinkirina wê jî bê. Ji aliyê bi gotinkirina wê hişê ve ku mirov biizirê wê, mirov dikarê wê bêjê ku wê gotin wê weke rewşek dagerî ji wê hişê re wê bê temenê. Di wê rewşê de wê, hişê wê bi salixkirina wê re wê gotin wê bi wê re wê xwe bide nîşandin. Salixkirina bi gotinê wê weke aliyekê bi hişmendî ê razberî ku wê mirov wê bi wê re wê di astek bilind de wê bihizirê û wê ewê wê pêşbixê de ku wê fahmbikê bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Felsefe, wate û ziman

Ku mirov ji kîjan aliyê ve binerê wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê felsefe wê, bi ziman re wê pêşketina wê xwe bi ast û pîvanekê wê bide nîşandin. Di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê bîrê li ser ziman ku wê felsefe wê watêyê wê bi rewşa tîgînî a fahmkirinê re wê weke biriqîna ji bûjenê wê fahmbikê. Ji aliyekê din ve jî wê, felsefe wê, di wê rewşê de wê bi kifşkirina watêyê wê xwe biawayekê wê bide nîşandin û hanîn li ser ziman. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê, fahmbikê wate wê, weke aliyekê ku mirov di serî de wê, bi felsefeyê re bi kûrehiyekê wê bikê ku wê fahmbikê bê.

Dema ku mijar dibê wate û ankû mana wê di serî de wê felsefe wê ew wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê, di wê rewşê de wê, bi aqilekê rewşî wê fahmbikê. Lê felsefe wê pêşî wê derpêşên xwe wê pêşbixê û wê, bi wê re wê, bikê ku ew rewşê fahmbikê. Di jîyanê de wê felsefe wê, weke tîgînek razber wê ber vê yekê wê were dîtin.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov diakrê wê werênê li ser ziman wê wate ku wê were ser ziman wê weke 'gîyanê' û ankû 'rûh' wê werê dîtîn. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê dema ku wê bahsa gîyanê û ankû rûh wê were kirin wê bûjen wê ji berçav wê xawr bibê. Di dewama wê de wê, weke ku wê rewşek têgînî ku mirov bi wateyê dijî wê xwe bide dîyarkirin.

Di rewşa fahmkirina wateyê de wê mirov dikarê wê ji du aliyan ve wê fahmbikê. Yek ji aliyê ziman ve ku wê taqabûlî têgîna dahûrîyê bikê wê fahmbikê. Ji aliyê din ve jî wê ji aliyê ve felsefeyê ve wê, mirov dikarê bi têgîna weke wateya lêkirî, derpêş û ankû weke kirdeya vêşarî a di gotinê ku wê bi întibayê wê bikê ku wê fahmbikê bê. Konfuçyus wê, dema ku wê bahsa fahmkirînê û xwandînê bi felsefeyê re wê bikê wê bahsa 'xwandina nava rêzan' wê bikê. Di wê rewşê de wê, ji vê têgînê wê çî were fahmkirin. Wê ji wê ew wê were fahmkirin ku felsefe di aslê xwe de wê, dem bi dem ku wê mirov wê bi awayekê û rengekê wê fahmdikê û mirov dihizrê ku me ew ravakir û ankû fahmkir wê, di aslê xwe de wê, ew rengê fahmkirina me wê, tenê fahmkirinek bê. Ji wê pêde wê derbas nebê. Di serî dewê dema ku mirov wê hilde li dest wê, di wê de wê, rengên fahmkirinê û derkkirinê û hwd wê, bi wê re wê, weke aliyna ku wê karibin xwe bi wê rengê bi awayekê din wê bidina nîşandin bin.

Di felsefeyê de wê, dema ku mirov wê, bahsa têgînekê wê bikê wê, di serî de wê derpêş ku wê weke nerînê, hizir, pêşnîyar û hwd ku wê weke rengên wê yên ku wê werina dîtîn wê bi wan re wê di rengê hizirkirinê de wê xwe bide nîşandin. Di rewşa fahmkirina rewşa derpêşê de wê têgîna rast fahmkirin û hanîna li ser ziman wê were ser ziman. Ku ez bêjim 'paytaxta kurdistanê Amed a' wê di wê rewşê de wê weke derpêşek rast bê. Lê ku ez bêjim 'Wan bajarekê welatekê îskandinaw a' wê weke derpêşek şaş bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê fahmbikê. Di rewşa fahmkirina derpêşê de wê di serî de wê, mirov dikarê bêjê ku wê weke têgînek razber bê. Zêhnê mirov wê bi demê re wê bigihijê asta fahmkirina derpêşan bi razberî. Ankû wê bigihijê wê pîvanê ku ew karibê razberiyê pêşbixî û wê fahmbikê. Razberî wê di têgînê de wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê fahmkirinê ê bi gotinê bê. Lê ew gotin wê, weke ku wê karibê bi wateyekê were fahmkirin wê bi heman rengê wê karibê bi gelek wateyan jî were dîtîn û ser ziman. Di wê rewşê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê bêjê ku wê weke aliyekê giring wê di serî de em hinekî li ser razberîya gotinê û

wateyê re wê bi ziman re wê hinekî wê ji xwe re wê bikina mijar wê li ser wê fahmbikin. Di wê rewşê de wê têkiliya nava wateyê û gotinê de wê di aslê xwe de wê, bi serê xwe wê weke aliyekê ki mirov wê dikarê wê fahmbikê. Têkilî wê nîşanaka gotin û wate ku ew dervî me weke fahmkirinna objeyî ku ew hena jî. Di wê rewşê de jî wê di serî de wê mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê fahmbikê wê salixkirin wê hertimî wê weke rewşek bi têkiliyê. Lê ev têkiliya di nava gotinê û wateyê wê weke aliyekê giring ku wê ji du aliyan ve wê karibê were fahmkiirn û hildan li dest. Ji aliyê fahmkirina bi têkiliyê a bi hişmendî û aaliyê din wê bi rewşa girêdana nava gotin û wateyê a bi hevdû ve.

Ev rewşa girêdanê wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê teybet ê gotinê bê. Minaq ez li gotina 'berpîrsîyarîyê' bihizirim. Di wê rewşê de wê gotina berpîrsîyarîyê wê weke gotineka ku wê bi xwe re wê, têgînekê bi navê fahmkirina ku ez ji tiştêkê bi mesûl bim wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê ev wê weke aliyekê giring bê. Bi heman rengê gotina 'aîdîyetê' mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Gotina aîdîyetê wê, têgîna wê bi fahmkirina ku 'ez xwediyê tiştêkê me' wê bîne li ser ziman. Di wê rewşê de wê, di wê de wê ew çî bê weke ya aîdî min û ankû kesekê din wê ne dîyar bê. Di wê rewşê de wê ew ne dîyarî wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê razberî ê gotinê bê. Di wê rewşê de wê, têgîna aîdîyetê wê, weke ya berpîrsîyarîyê bi gotinê re wê, weke têgîneka ku ew di w rewşê de ew objektiv a. Di aslê xwe de wê di wê rewşê de mirov dikarê wê di her rewşê de wê bikar bîne.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê aîdîyet wê, dema ku ez wê salixbikim ez divê ku wê li ser rewş û têgîneka wateyî a bi nîşankirinê re wê bikim. Haa ew nîşankirin jî wê çî bê û çawa bê ez wê dibê ku wê salixbikim. Wê di wê rewş dema ku min bahsa 'aîdîyetê' kir wê weke gotineka ne zalel û ne dîyar bê. Di wê rewşê de lê ez dema ku ez, bîjim 'aîdîyeta bi civakê re' wê hingî wê, weke ya civakê wê were dîtin. Di wê rewşê de wê, ev gotin wê di aslê xwe de wê, weke ku wê ew wê întîbayê wê bi me re wê çêbikê wê weke darêjkek vala wê di rengekê de wê întîbayekê bi fahmkirinê wê bi me re wê bide çêkirin.

Di wê rewşê de wê mirov diakrê wê weke aliyekê din wê bi gotinê re wê bêjê ku wê dema ku min bahsa gotin li ser koka wê fahmkir û min got "ew tişt aîdî min a". Di wê gotinê de wê, têgîna weke ya 'aîdî min' wê tiştêk wê hebê. Lê li wê rewşê de wê ew tişt jî wê razber bê. Di wê

rewşê de wê di rengê gotinê ê weke 'tiştê aîdî min' wê di wê de wê, fahmkirineka razber wê hebê. Lê dema ku min got "pirtûk aîdî min a' wê di wê rewşê de wê tişt wê weke navê pirtûkê bê. Yan jî wê tişt wê pirtûk bixwe bê. Di wê rewş de wê, rewşa wê bi tiştayî wê bi pirtûkê re wê, xwe bide dîyarkirin. Pirtûk wê weke navekê 'şenber' wê xwe di wê rewşê de wê bide nîşandin. Lê di aslê xwe de wê dema ku mirov dema ku wê li ser wê şenberîyê bihizirê û hinekî bi wê de herê wê ew şenberî jî wê ji aliyekê ve wê, weke ku wê şenber bê. Di roja me de gelek pirtûk û gelek cûreyên pirtûkan wê hebin. Wê dema ku wê bahsa pirtûkan wê were kirin wê di wê rewşê de wê gelek pirtûk wê karibin werina qastkirin. Di wê rewş de wê, pirtûk wê di encama dawî de wê weke têgînek razber wê xwe di wê rewşê de wê bide nîşandin.

Di rewşa fahmkirina pirtûkê de wê, demê mirov dema ku bahsa pirtûkê bikê û bêjê 'pirtûka civaknasiyê' ' ankû 'pirtûka biolojîyê' wê di wê rewşê de wê yan pirtûk wê ya di derbarê civaknasiyê de bê û yan jî wê li ser biolojîyê bê. Di wê rewşê de wê, demê wê ev wê di rewşa pirtûkê de wê karibê zelalbûnê bi şenberî bi xwe re bide çêkirin? Wê dîsa wê di wê rewşê dew wê ew zelalî wê çenekê. Ber ku wê gelek pirtûkên di derbarê civaknasiyê û li ser biolojîyê ku ew hatina nivîsandin wê hebin. Wê demê wê pirtûk wê di wê rewşê de wê hinekî din di wê de mirov divê ku wê li ser wê kûrtir bibê û wê fahmbikê ku ew pirtûk navaroka wê li ser çi ya. Wê dema ku ew li ser civaknasiyê bê wê demê wê bahsa civakê û jîyane wê û têkiliyên nava wê bikê. Wê demê wê bi wê re wê zelalbûnê di wê razberiya wê de wê bibê? Wê hê jî wê weke ku ew zelalbûn nebûya. Ber ku ew rengê têkiliyê ê nava civakê û çawa û rengê wê çi ya wê bi wê re wê ew wê, were ser ziman. Wê dema ku ew hat li ser ziman wê ew zelalbûn wê bibê? Di wê rewşê de jî wê, dema ku ew rengê têkiliyê ew hat li ser ziman ku ew minaq weke têkiliya nava jin û mêr û ankû dêûbav û zaro bê wê, di wê rewşê de wê, di nava civakê de wê gelek dêûbav bi zaro wê bijîn. Wê di wê rewşê de jî wê gotin wê xwe ji razberiyê wê xilas nekê. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov di hizirê wê, mirov dikarê wê bêjê ku wê, di aslê xwe de wê her fahmkîrn wê di wê rengê de wê bi pêvajoyên pêşketinê re wê xwe ji aliyekê ve wê, ji razberiyê wê xilasnekê. Razberî û şenberî wê di fahmkirinê de wê weke ku wê bi hevdu re wê bimeşîn. Ya razber wê di rewşên salixkirî de wê weke ku wê di dîmenekê de wê şenber bibê. Bi heman rengê wê mirov dikarê ji aliyê yê din ve jî wê werênê li ser ziman.

Ev wê weke aliyekê nava gotinê bi razberî û fahmkirnê re bê ku mirov wê fahmbikê. Di wê rewşê de emê hê li ser wê bisekin. Lê bo ku em di mijarê de pêde herin em li se gotinê û wateyê di wê çerçoveya girêdana wan a bi hevdu ve ku ew *heya* wê bahsa wê bikin. Di aslê xwe de wê ev wê weke aliyekê din ê mijarê wê karibê xwe bide nîşandin bê. Di nava wateyê û gotinê de wê dema ku ew wate hat salixkirin wê çawa wê weke di hundirê gotinê de wê, bijî. Wê ew jîyankirina wê wateyê wê weke gîyaneka ku ew di hundirê laşekê de ku ew dijî û ku ew xwediyê hebûn û tefkir û hiş a bixwe re bê. Wê di wê rewşê de wê, dîmen û întibayekê wê bi xwe re wê di mejiyê mirov de wê bi mirov re wê bide çêkirin.

Di mijare fahmkirina wê de wê weke aliyekê dinwê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirina wê têkiliya nava herdu aliyên ve wê mirov dikarê wê bi hişmendiya wê re wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve wê wateya gotinê wê weke gotinê wê di dîmenekê de wê di nava fahmkirina me de wê weke 'bi serê xwe' wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê fahmbikê.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê li wateyê bihizirê wê wate wê bi gelek awayan wê temenê wê were dîtin bi wê rengê ku ew were salixkirin. Bi heman rengê wê mirov dikarê bo rewşa gotinê jî ku wê ji aliyê watelêkirinê ve wê bi heman rengê wê fahmbikê bê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê berfirehbûna ziman jî wê bi xwe re wê bide nîşandin.

Di aslê xwe de wê rewşa wateyê wê, di gotinê de wê, ji gelek aliyên ve wê, dema ku mirov li ser wê dihezirê mirov wê kifşdikê. Wate wê, dema ku mirov bi felsefeyî wê, tişta heyî a weke bûjenê û hwd ku wê, bi derkkirina wê re wê, were girgiritn wê were dîtin. Dema ku mirov tişteke dibînê wê biriqîna wê di mejiyê me de wê xwe bide derkkirin. Ew derkkirin wê weke 'wateya wê bûjenê wê were dîtin.

Lê di aslê xwe de wê, wate û biriqandin wê ji hevdu wê cûda bin. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov bûjenê derkdikê wê mirov wê weke ku ew *heya* wê, di mejî de wê, derkbikê. Wê ev wê bê weke rewşa derkkirina wê. Lê wate wê, hinekî wê ji wê cûdatir bê. Minaq wê dema ku ew biriqandina ku ew hatkirin ku mirov hinekî li wê bihizirê wê, di hundirê wê têgînê de wê çî bi fahmkirinê wê were dîtin û ankû girtin wê, ew wê bê weke wateyê. Di wê rewşê de wê, derkkirin wê bê weke çerçoveyek darêjkî ji wê wateyê re. Heta ku ew derkkirina wê çerçoveyê nebê mirov wê nikaribê xwe bigihênê wê wateya wê jî. Di wê çerçoveyê

de wê, wate wê, ya fahmkirina ji hundirê wê, çerçoveya girtî û ankû derkkirî bê.

Di rewşa wê de mirov dikarê wê bîne li ser ziman ku wê, ya ku wê mirov derkkir wê, ew wê weke aliyekê tîgînî ê gotinê wê, xwe bide nîşandin. Di rewşa wê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê ew wê weke şewayekê girtinê ku mirov wê dikarê ji hinek aliyan ve wê fahmbikê. Yek wê ji aliyê fahmkirina wê ya çerçoveyî a weke bi ji bûjenê girtinê bê. Aliyê din ê duyem wê bi fahmkirina ji nava wê çerçoveyê wê weke fahmkirina wê tîgiha wê bê. Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê, ya ku wê ew wê wateya wê biafirênê wê çi bê? Wê li vir wê ya ku wê ew wê wateya wê biafirênê wê ew çerçoveya wê ya darêjkî a bûjenî ku ew bi fîzîkî hebû û ew bi hebûn, reng, awa û hwd ve ew hat derkkirinê bê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê, di serê de wê mirov dikarê wê, fahmbikê.

Li vir fahmkirina nava wateyê wê, di wê rewşê de wê, bi hişmendiya xwe re wê wateyê wê bikê weke tîgîneka dervî me a obje. Di wê rewşê de wê, wate wê, weke 'tiştêkê' ku ew heyî wê xwe bide nîşandin. Di rewşa wê de wê, wate wê hebûn, tişt, pêvajoyên jîyankirînê û hwd wê di temenê wê bin. Di wê rewşê de wê, ew li ser wan re wê ew wê hebê. Wate wê, di aslê xwe de wê weke ku me hinekî li jor hanî li ser ziman wê, di rewşa wê de wê weke çerçoveyek razber a ku mirov li wê bihizirê bê. Di wê rewşê de wê, ew razberî wê, ji aliyekê din ve wê temenê salixkirin û fahmkirin cûr bi cûr ên li ser wateyê re bê. Di serî de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê dema ku ez bêjim "ez çûm" wê, ev gotin wê çi bêjê. ? Wê bahsa 'çûyinekê' bikê. Lê ev çûyin çi ya û çawaya wê ew ne zelal bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê din ê giring ku mirov wê, li ser wê bisekinê.

Tîgîna gotin wê, me li jor got ku wê dema ku ew heya wê bi razberî hebê. Lê wê bi şenberî jî wê were dîtin. Di wê rewşê de wê, razberî û şenberî wê, di aliyên wê yên ku mirov wan kifşbikê bê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê bêjê ku wê, rewşa wateyê wê, dema ku mirov wê, bi 'şenberî' li wê bihizirê wê, ev wê were dîtin ku wê, bi hişmendiyeke teybet wê, salixkirina wê ya li ser rewşê re wê, hebê.

Minaq wê dema ku ez bêjim "zarok hatina malê û xwarin xwarin." Wê demê wê ji gotinê wê werê fahmkirin ku ew zarok ji derve bûn û hatina malê û xwarin xewarin. Di wê rewşê de wê, ew hatina li malê wê, di wê rewşê de wê, dema ku ew dihe şenberkirin wê bi rewşa gotinê re wê, ji aliyekê ve wê bi dîtineka li berçav û ankû ew hatî dîtin ku ew kirin

hatîya pêşxistin re wê, temenekê wê yê şenberîyê wê biafirênê. Bi gotineka din wê ew rewş wê weke rewşek teybet di çerçoveya wê kêlikê, cihê, mekanê, demê û kesên ku wê dijîn de bê. Di wê rewşa wê de wê, ew vê were dîtin.

Di rewşa fahmkirina wateyê de wê dema ku ew li gotinê wê were kirin wê mirov wê li rewşa dîtbarîya xwe binerê û wê ew wê bikê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê bêjê ku wê watelêkiirnek wê du aliyên wê hebin. Aliyekê wê dîtbarîya me ya dibê û aliyê din jî ku wê temenekê hişmendî wê biafirênê bi xwe re wê, ew girtinên me yên bi hiş ên berê ku ew di xêva me de ew hena bin. Di wê rewşê de wê girtinên berê wê ew weke têtîna salixkirî, fahmkirî û bihişkirî bin. Di wê rewşê de wê, weke rewşna salixkirî, fahmkirî û hişkirî wê di dema fahmkirinê wê bi şêwayên weke biriqandinê, hanîna li bîrê, şibandîna û hwd re wê temenê wê têtîliya bi hişmendî wê biafirênê bi rewşê û hwd re.

Di wê rewşê de wê dema ku wê mirov gotinê bi felsefeyî li wê bihizirê wê, di wê rewşê de wê wate wê weke aliyekê temenê fahmkirinê bê. Di rewşa fahmkirinê de wê ziman wê weke aliyê hizirê deng û reng li wê dayînê jî bê. Hizrekê deng û ziman wê newê ser ziman. Em ziman jî temenê hizirê derxin wê hizir wê weke rewşekê ku ew nikaribê were ser ziman bê. Wê di wê rewşê de wê, xwe bide dîyarkirin bê.

Di hizirkirina rewşê de wê, ew wê, xwe bi wateyê û lêkirinên wateyî re wê bide nîşandin. Em wusa xiyalbikin ku em di deverêkê dimeşin. Taksîyekê tê û li tahma me disekinê û ji me dipirsê ku 'çihê kirina benzên li kû ya.' Hingî wê demê hevalê min ê li rex min dibêjê 'hema koşeyê bi zîvîra li wir a.' Di wê gotina koşeyê bi zîvîra hema li wir a' wê, navê cihê benzên firotinê û hwd wê nebê. Di wê rewşê de wê, ew wê weke têtînek wateyî a vîşarê ku ew li wateya gotinê hatî kirin wê were dîtin. Di wê rewşê de wê, ew wê weke aliyekê wê yê têtînê bê. Di rewşa gotina 'hema koşeyê bi zîvîra li wir a' wê demê bêtî ku mirov navê cihê wê bibîhîze wê, ew li koşeyê zîvîrandînê wê di wê de wê referansên gotina benzînê û cihê wê di mejîyê xwe de wê bigirê, tevî ku ew ne hatina bi gotinê kirin û ser ziman. Di wê rewşê de wê, ew wê weke rewşeka ku wê tenê wê, ji gotina yê ku ew gotin 'koşeyê bi zîvîra li wir a' wê were fahmkirin. Na, wê ne tenê ew bê. Wê fêrûazmûn me yên berê jî wê di wê temenê wê fahmkirinê de wê xwedîyê hebûnekê bin. Wê hinek biriqandin û referans wê ji wan jî wê di wê fahmkirinê de wê di temenê de wê hebin. Di wê rewşê de wê ew fahmkirin wê di serî de wê weke fahmkirineka hevbeş bê.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman û wê bêjê ku wê di wê rewşê de wê rewşa watelêkirinê gotinê wê, di wê de wê, bi awayekê pîrwateyî û lêkerî wê were dîtîn. Di wê rewşa nîşandina cihê de wê, ev wê, weke aliyekê giring bê. Wê, wê rewşê de mirov diakrê gotinê bi wê rengê jî wê fahmbikê. “ku tu koşeyê zîvîrî wê pêşîya wê derkeve.” Wê dema ku mirov li koşeyê zîvîrî wê hingî wê ew wê derkeve hemberî wî wê weke têngînek derpêşî a fahmkirinê bê. Di rewşa gotinê de wê, mirov bo ku ew bigihijê koşeyê bi wê derbas bibê ew pêwîsta bigihijê koşeyê. Piştî ku ew gihişt koşeyê wê, ew koşeyê bi zîvîrê û wê herê. Di wê rewşê de wê, di wateyê de wê ti nîşanak weke refarans wê nebin û newina salixkirin ku wê cihê ku wê mirov wê herîyê de di gotinê hebin. Wê, rastî wan newê. Lê mirov wê ew tevî wê jî wê weke ku wî fahmkirî ji gotinê wê, tevbigirê û wê, bi wê re wê, li gorî wan refaransên gotinê wê rê bigirê û wê herê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê jî wê werênê li ser ziman ku wê devera weke ‘koşe’ wê di aslê xwe de wê ew jî wê weke ku wê ne dîyar bê. Wê ew jî ne bi navkirî bê di gotinê de. Lê mirov wê di wê watêyê de wê ew wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê, dema ku ew newê ser ziman û ew were fahmkirin wê di wê rewşê de wê, rewşa fahmkirina gotinê wê bi wê re wê, were dîtîn.

Li vir wê dema ku mirov li wateyê dihizirê wê, mirov dibînê û kifş dikê wê, di wê rewşê yê ku ew pirsî wê, di mejiyî wî de wê, ew serbestî nbi fahmkirinê re wê ji aliyekê ve wê hebê. Ku li wê devera ku ew li wê na û li aliyê ku ew diçinê de ewder li ji koşeyekê zêdetir ku ew hebê wê, dema ku ew wan bibînê wê ew jî wê di mejî de wê werina derkkirîn. Wê demê mirov wê, refaransên ku wê ji wateya gotinê girt wê, ew wî bikişênina bi wan aliyan de jî. Wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bi refaransa wê re wê çendî ku wê weke ku wê ‘zelal’ jî bê lê wê ji aliyekê din ve wê, weke ku ew ne zelal bê. Wê di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê fahmbikê û wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa gotinê wê di wê rengê de wê, bi wê re wê were dîtîn ku ew di wê de wbi wateyê û refaransên wê gelek girtin wê bi carekê wê di mejî de wê hem bi vejîn û hem jî wê biafirin. Di nava wan hemû aliyan de wê, refaransa xwe wê ew wê kifşbikê. Di wê rewşê de wê çendî ku wê, weke ku wê, di gotinê û nîşandinê de wê, zelal jî bê lê dîsa wê ji aliyekê ve wê, li bijartin û naqandina kesê ku wê çalakiyê wê bikê wê li wî bikkeve. Wê li wî bimênê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê, bide nîşandin.

Di rewşa hizirkirina li wateyê û gotinê de ku mirov bi felsefeyî li wê bihizirê wê mirov bibînê ku wê, mantiq wê, weke aliyekê çerçoveyî ê bi fahmkirinê re wê bi rêgezên weke di cih de kifşkirinê û çerçoveya darêjkî û hwd re wê xwe bide nîşandin.

Fahmkirin wê bo felsefeyê wê weke derpêşek têgînî a ku ew were fahmkiirn bê. Di wê rengê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirinê wê, di nava xwe de wê, bi awayekê pirraliyî wê xwe bide nîşandin.

Mirov di hundirê xwe de ew li wan hemûyan dihizirê. Di wê rewşê de wê, mirov wê hizirkiirna hundirînî wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring ê temenî ku wê di wê rewşê de wê karibê wre fahmkirin bê. Hizirkirina hundirînî wê, xosletên wê ne weke ya derve bin. Wê ya hundirînî wê, mirov wê, bi xwe bixwe re wê rû bi rû bê. Di wê rewşê de wê, rêgezên hizirkirinê ên xêvî wê serwer bin.

Di warê fahmkirinê de wê heta roja me de wê ni felsefeyê re wê pêşketinên ku wê bibin wê armanca wan ji aliyekê ve wê gihiştina zimanekê pêşketî jî bê. Di wê rewşê de wê felsefe wê, di aslê xwe de wê, çendî ku wê weke astek zimanî bê wê bi xwe re wê hertimî wê ziman wê li gorî demê wê salixnbikê, pêşbixê û wê bigihênê gotin û wateyan û fahmkirinên wan. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov li kîjan demê jî wê binerê mirov wê dibînê. Di serî de wê, zimanê demê wê bi wê rengê pêşketina wê re wê, xwe bi wê rengê bide nîşandin û wê bêtê li berçav. Di ware felsefeyê de wê, di demên piştî ronansên de wê bi felsefeyê wê di wê rengê de wê, bi zêdeyî wê ev hewldan wê werina dîtin. Pêşxistina zimanê fahmkirinê bi gelek awayan wê di wê rewşê de wê, ew wê bide nîşandin. Ziman û fahmkirin wê, di pêşxistin de wê hevdû bigirin û temem bikin. Lê ziman wê ji aliyekê ve wê çendî ku wê weke temen bê wê ji aliyê din ve jî wê weke aliyekê temenê ê pêşketiner bê. Yanî wê, pêşengîya pêşketinê wê bi gotin, wate, fahmkirin û hwd re ku ew temen çêdikê re wê were dîtin. Di warê fahmkirinê de wê mirov diakrê wê, weke aliyekê din wê werênê li ser ziman ku wê, ziman wê sînorê mirov û fahmkirina mirov a bi dunyayê re jî bê. Wekî din wê têkiliya mirov a bi dunyayê re bê. Ji van aliyên ve wê, dema ku mirov dinerê wê, mirov wê fahmbikê. Fahmkirin wê li ser wateyê re bê. Wate wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê bê. Di wateyê de wê, dema ku mirov ji wateyekê digihijê gelek wateyên ji hevdû cûda bi heman wateyê wê, di wê rewşê de wê, mirov dikarê di refaransên wateyê de wê fahmbikê.

Me li jor hinekî bahsa wateyê û fahmkirina wê kir. Li vir di aslê xwe de hinekî din mirov diakrê li ser wateyê û rewşên wê yên refaransî re wê bikê ku wê fahmbikê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Li ser têngîna wateyê re ku wê bihizirê û wê bênê li ser ziman **Russell** wê, li ser têngîna derpêşê re wê bi salixkirina gotina felsefeyê re wê bênê li ser ziman û bêjê ku “nûqtaya navendî ku ew bi derpêşî dihê ser ziman û bi derpêşan ku ew ne hatina li ser ziman lê ku ew dikarin werina li ser ziman wê weke teoriyeka wê” felsefeyê wê werênê li ser ziman.

Wittgenstein wê dema ku ew li Tractatusê dihizirê wê hewlbide ku ew bi çerçoveya mantiqî a ziman ew çerçoveya dunyayê wê bînê û wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê, giringîyê bide derpêşên ku ew bi ziman dihên pêşxistin û bi wan ku ew wê fahmbikê. Wê felsefeyê wê wele têngînek fahmker(doctrine) wê nebînê. Wê weke çerçoveyek hizirkî a bi tevger a dahûrkinê wê werênê li ser ziman. Sluga wê dema ku wê felsefe ya Wittgenstein wê bikê ku wê werênê li ser ziman wê hewlbide wê bi deman beş bikê û wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, bahsa ‘şêş dem’an bikê û wê bi wê re wê, werênê li ser ziman. Di çerçoveya nîqaşên felsefeyê ên li Tractatusê ku wê bîn ser ziman.

Di warê fahmkirina Wittgenstein ku ew bi ‘axiftinên razber’ ên weke ‘ji dunya derve qût’ ku wê werina ser ziman re wê dikê ku wê binavbikê û wê werênê li ser ziman bi têngîna ‘derpêş’ û fahmkirina wan re wê, di wê rewşê de wê, hewlbide ku ew bi çerçoveyek têngînê wê werênê li ser ziman. Di nava jîyane de wê dema ku mirov bi felsefeyê dihizirê wê, bi awayekê zimanî û mantiqî jî wê bikê ku wê kifşbikê û wê fahmbikê. Ziman û mantiq wê di rewşa fahmbikê wê weke aliyna pirr zêde ku wê li ser wan wê were sekin in bê. Mirov dema ku wê bi zimanî wê bihuizirê wê, kifşkirinên me yên têngînê wê weke zanîn û hwd wê, ji kirin jîyankirinên me bin. Lê li vir wê dema ku mirov wê, bi ziman re wê wê werênê li ser ziman wê, çendî wê mirov karibê wê fahmbikê. Wittgenstein Wê bahsa axiftinên weke bi leyistokên bi ziman û her gotinên bi rengê danaberhevdû ku ew bi wan dihê kirin weke ku wê dunya û rewşê fahmbikê wê balê bikişênê li ser wê.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov diaxivê û ji hevdû de gotinê dibêjê wê, ew wê çendî wê, weke alî û rewşna ku mirov dikarê wê, bi zimanî wê fahmbikê û wê, werênê li ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê bimênê. Felsefe kirin wê di wê rewşê de wê bi zimanî wê, weke axiftina bi zimanî

wê were û pêškeve. Lê di wê rewşê de wê dema ku mirov wê bi wê dunyayê fahmbikê, wê weke aliyekê din wê derkeve ber me.

Ziman wê temenê têkilîdanîna bi hevdû û derve bê. Di wê rewşê de wê ziman wê temenê xwe hanîna li ser ziman. Dema ku em axiftinê dikin em bi wê re gotinên xwe diafirênin û dihênina li ziman. Bêî ziman wê mirov nikarîbê xwe bîrê li ser ziman. Ev rewşa aqil û ziman a di zikhevdû de wê bê sedema fahmkirina ku wê dema ku 'ziman nebê wê aqil jî wê nebê' bê. Di aslê xwe de wê, di demên berê de wê gelek aliyan jî wê hinek hizrên ku wê werina li ser ziman wê di wê çerçoveyê de jî ku wê werina fahmkirin wê hebin. Di fahmkirina aqil de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku bi awayekê gelemper wê dema ku em gotinên xwe diafirênin û bi wate dikin û wê rengê wateyê wê dihênina li ser ziman wê ew wê êdî wê wele bineterekê wê xwe bide nîşandin. Dem bi dem wê rengê pêşketinê û asta wê xwe bi ziman û rengê hanîna li ser ziman re bê. Di wê rewşê de wê, rengê jîyanê û hwd jî wê di wê çerçoveyê de wê bi ziman re wê were li ser ziman. Ziman wê weke amûrek çandî jî wê temenê wê barkirina çandî a ji demê li demê jî bê. Wê, di serî de wê weke aliyekê giring ê di wê rengê de jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di rewşa fahmkirina wateyê û gotinê de wê, rewşek teybet wê bi fahmkirinê re wê xwe bide nîşandin. Di rewşên fahmkirinê de wê dema ku mirov li wateyê dinerê wê mirov wê di gelek awayan de wê dibîrê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê fahmbikê ku wê rengê hizirkirinê demên berê ku wê weke rewşna kevnera û kolanî wê xwe bi temen bikin bo dema wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov li wan dinerê wê, mirov dikarê wan weke temenê lêkolînê wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê felsefe ku wê mijare aqil wê di nava xwe de wê hilde li dest wê, di wê çerçoveyê de wê weke regekê fahmkirinê wê bîrê li ser ziman. Mirov wê weke zindiyekê ku ew dihizirê wê bi wê re wê ji nava zindiyên din ên xwezayê wê veqatîhê. Aqil wê xwe gihandina wê weke mijareka nava felsefeyê a ku wê pirr zêde wê li ser wê were hizirkirin. Fi felsefeyê de bi gelemperî gotinên weke temen ên weke bi rengê gihîna aqil ku wê werina dîtin wê gotinên weke 'wahiy', 'bawerî', 'seh', 'bihîstin', 'derkkirin', 'ceribandî' û hwd bin. Wê di wê rewşê de wê, filosofên olî ên serdemên kevnera wê giraniyê bidina tîgînên weke wahiy û baweriyê ku wê weke rêyên gihîna zanînê û bi dest xistina wê li wan bihizirin bin. Filosofên serdemên kevenra ên wekî Pythagoras, demokritos, sokrat, platon, aristo û hwd wê, rêyên seh, derkkirin, aqil

meşandinê û hwd wê, bi wê re wê weke rêyên gihiştina li zanînê wê bînina li ser ziman.

Bi awayekê hesan ku mirov wê bihizirê wê di demên berê de wê di wê warê de ku wê bi bawerî wê li wê were hizirkirin wê bê gotin ku “aql ji xwe hebûya û mirov jî xwe gihandîyê de”. Di wê rengê de wê aql wê, weke tiştê ku ew berê mirov ku ew hebûya wê werê li ser ziman wê têgînê de. Têgînên weke realism, îdealism, metalyalism û hwd wê, weke reng û awayna hizirkirinê ên bi felsefeyî ku wê çawa wê mirov xwe bigihinê li zanînê û wê ankû wê pêşbixê wê werênina li ser ziman bin. Di wê rewşê de wê, felsefeya serdemên kevenra wê bi aql meşandinê re wê, bahsa gihiştina li aql bikin. Li gorê aqlê rasyonal wê rêya gihiştina li aql wê seh û bihîstin û ankû cerb nebê. Wê çavkaniya wê dîsa wê aql bê. Wê, di wê rewşê de wê, bi rêyên weke aql meşandinê û fahmkirina bi wê re wê, derxê li pêş.

Aql wê derkên ku kirin wê bikê weke gotin û wê bi wê re wê, dahûr bikê. Di wê rewşê de wê, bi gotinkirin wê weke aliyekê giring ê bi fahmkirin, wate û felsefeyê re bê. Wê dema ku ew bi gotin hatkirin wê di wê rewşê de wê temenê bi watekirinê wê biafirê. Gotin û wate wê ji wê aliyê ve wê hinekî jî wê bi wê rengê wê weyneke wê biaqil bide nîşandin.

Wê ya ku ew hat bi gotin kirin û watekirin wê di wê rewşê di wê rewşê de wê temenê fahmkirina bi zêhnî a wê biafirênê. Di wê rewşê de wê, weke aql ya ku ew hat girtin ji wê jî girtin û bi wê re bi şîrove û fahmkirinê li ser wê re gihiştina li aql û zanînê din jî wê, bi wê re wê temenê wê biafirênê. Di wê rewşê de wê di aslê xwe de wê felsefeya wateyê wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê li wê bi wê fahmbikê. Felsefeya wateyê wê, di aslê xwe de wê, li ser wateyê re wê bi fahmkirin û di wê de bi wê gihiştina fahmkirin, zanîn û wateyên nû re wê temenê fahmkirinê wê bide nîşandin. Felsefeya wateyê wê di nava felsefeya fahmkirinê a ziman de wê weke têgînekê mirov dikarê wê hilde li dest. Di wê rewşê de wê felsefeya watê wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê fahmkirinê ê bi kûrbûna bi wateyê a li ser gotinê, bêjeyê, kirdeyê, bûjenê û hwd re jî bê. Ji aliyekê din ve watelêkirin wê weke xosletê wê bê. Watelêkirin û bi wê watelêkirinê gihiştina li rengên din ên têgînî û fahmkirinê wê, bi wê re wê, berfirehiyek bi têgihiştinî jî bê. Di wê rengê de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê, di serî de wê, werênê li ser ziman.

Di warê fahmkirinê de wê gotin weke barkerkarê têgihiştina ji bûjenê ku wê were fahmkirin wê, di wê rewşê de wê têkiliya nava gotin û bûjenê

wê weke têkiliyek aqil û bûjenê û ankû aqil û hebûnê wê werê li ser ziman. Em carna ku gotina hebûnê wê dihênina li ser ziman di wateya bûjenê, ya dervî me heya û hwd de. Çendî ku ew wê rednekê jî wê ev wê wele çerçoveyek tang a bi bi gotinî ku ew bi wê dihê li ser ziman jî bê.

Li ser wateyê re wê dema ku mirov dihizirê wê dibînê ku wê hin bi hin wê rengên têtîni ên nû wê pêşkevin ji demên piştî serdemên kevnera û piştîre pêde. Lê wê mirov bêjê ku wê navende aqil wê weke kirdeyek lê hizirkirinê ku wê di serdemên kevnera de wê xweza bê wê di serdemên navîn de wê hizra 'xwûdê' wê derkeve li pêş. Di serdemên hemdem de wê weke ku mirov bi aqilê rasyonel û pozitivist re dibînê wê hin hin wê mirov wê weke navenda hizirkirinê û kirde wê derkeve li pêş. Di wê rewşê de wê, li ser wê re wê wate wê werina pêşxistin. Di aslê xwe de wê, di serdemên navîn de wê, di wê rewşê de wê, felsefe wê, li ser rasyonalisteya wê û aqilê pozitivist re wê ji hevdû wê cûda bibê. Aqilê rasyonel wê bi wê hizirbikê ku wê bi aqil meşandin û rêya aqil mirov dikarê xwe bigihênê zanîn û rastiyê. Lê aqilê pozitivist wê bi awayekê din wê bihizirê wê bi wê re wê, rêyên seh û ceribandînê û bihîstinê û hwd wê derkevina li pêş. Di wê rewşê de wê, ev wê, weke aliyê wê yên temenî bin ku wê derkevina li pêş bin.

Di encama wê de wê di serdemên hemdem de wê bi awayekê zû wê zanist wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Zanist wê weke temenê kifşkirinê piştîre ên bi aqilî jî wê biafirênê. Di wê rewşê de wê zanist wê xwe bisipêrê rastiyên bi aqilê ceribandi. Di wê rewşê de wê, zanist wê bi xwe wê rêya zanînê a bi ceribandînê bê.

Di wê rewşa fahmkirina wateyê de wê, bi demê re pêşketinê nû wê bi aqil re wê xwe derxina li holê. Di serdemên hemdem de wê weke temenekê pêşketinê wê felsefeyên zimên wê bi zêdeyî wê pêşkevin û wê di dewama wê de wê, bi wê werênina li ser ziman ku wê rêya pêşketinê û bi pêşketinê pêdeçûyinê wê di ziman de wê bibînin. Di wê rewşê de wê kûrbûna di ziman de wê, weke aliyekê hem pêwîstî û hem jî wê weke aliyekê lêgerîna zêde fahmkirin û pêşketinê wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê temenê ê giring wê fahmbikê ku wê felsefe wê di wê rewşê de wê, ji aliyê ziman ve wê weke felsefeya ziman wê gelek rengên wê pêşkevin. Têkiliya ziman û felsefeyê wê mirov dikarê wê du aliyan ve wê hilde li dest. Ji aliyekê ve wê, weke rewşa fahmkirina bi derpêşî bi felsefeyî bê. Ji aliyê ziman ve jî wê, bi têtîna dahûrî û ankû aqilê analitik wê pêşkeve. Aqilê analitik wê mirov nikarê wê bi temenî wê weke felsefeyek zimanî wê fahmbikê. Lê wê di

pêşketinên zimanî de jî wê weyneyek wê ya temenî wê hebê. Di wê rewşê de wê, felsefeya analitik wê mantiqê wê li ser rewşên jîyanî ku ew hena di cihê xwe de û bi temen û aliyên xwe yên heyî û werina kifşkirin re ku ew dahûrbikê û wê werênê li ser ziman bê. Aqilê analitik wê îdeaya 'objektivitiyê' di temenê xwe de wê bi xwe re wê bide diyarkirin. Di wê rewşê de wê weke aliyekê fahmkirinê ê dûrî daraz û şîroveyan mirov ên hizrî ku mirov bi nîyet û hizir û hîsên xwe re wê bikê wê, were dîtin û hanîn li ser ziman. Di wê rewşê de wê, objektiviye wê xwe bi wê re wê di temenekê felsefeyî a kirinî de wê bide diyarkirin û rûnandin.

Di fahmkirina felsefeya analitikê de ku wê li ser temenê wê çawa wê were hizirkirin wê di serî de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê felsefeya analitik wê di serdemên hemdem de wê, weke têtîneka ku wê ji aliyekê awayekê bêalî fahmkirina rewşan bi serê xwe weke ku ew hena wê, di wê çerçoveyê de wê were li ser ziman. Russell dema ku ew dixwezê ku wê bîne li ser ziman wê di gelek waran de wê serî li teoriya Wittgenstein a leyistikên ziman' wê bide û wê li ser wê re wê, li ser temenekê 'xwezayê ê zimanî' hanîna li ser ziman wê bikê ki fahmkirinekê bide me. Di wê warê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê têtîna 'xweza' û 'kokê' wê di wê rewşê de wê, weke aliyekê ku wê mirov wê çawa wê fahmbikê wê bi têtînekê wê di nava fahmkirînê de wê, li ser temenê wê ku ew were li ser ziman wê, bi felsefeya analitikê re wê, bi hewldana fahmkirînê re wê were ser ziman.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê fahmbikê ku wê dema ku mirov wê rewşê bi têtîna analitikê re wê fahmbikê wê têtînen darazî ên weke bi 'başî' û 'nebaşî' ên darazî wê, hinekî jî wê dervî wan wê were dîtin. Di wê rewşê de wê ev şewayê fahmkirinê wê, di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di serî de wê weke têtînekê di temenê fahmkirinê de wê fahmbikê. Mirov wê çawa wê dervî xwe û darazên xwe wê şîroveyekê wê pêşbixê? Wê di aslê xwe de wê, di wê nava têtîn û felsefeyên bi wê rengê de wê, weke ku mirov wê bi têtîna felsefeya analitik a Frege re wê bibîne wê were dîtin. Frege wê dema ku wê gotina xwe ya 'felsefeya analitikê' wê werênê li ser ziman wê temenê wê li ser fahmkirina 'mantiqê hemdem' wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, di temenê felsefeya dahûrî û ankû Analitikî de wê ziman wê bi hemû aliyên xwe yên weke sentetik, semantik û pragmatik û hwd re wê, were pêşxistin. Di rewşên pêşketina zimanî de wê, pêşxistina têtînen felsefeyî

ên bi wê rengê de wê, di wê rewşê de wê, weke 'prspektifekê' jî wê, bi têgihîştinî, felsefeyî û hwd re wê were dîtin.

Di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê fahmbikê wê di wê rewşê de wê di aslê xwe wê li ser fahmkirina wê re wê têgîna mantiqê wê weke aliyekê din ê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê wê xwe bide nîşandin. Di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê, di rewşên weke yên dahûrkirinên analitikî de wê, weke zimanê felsefeya analitikî ku wê were dahûrkirin û pêşxistin wê di dîmenekê de wê were dîtin. Têkiliya felsefeya analitikê bi ziman re wê, di çerçoveya pêşxistina zimanê xwe de wê weke aliyekê mantiqî û pêşketiner ê bi demê re wê bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, salixkirin û pêşxistin wê weke aliyekê dahûrîner ê zimanî jî bê. Di wê rewşê de wê, di nava dahûrkirina rewşan de wê ji aliyekê ve wê bandûra salixkirinê bi gotinî ên nava zimanî wê, mirov nikaribê ji temen ve wê red bikê. Di wê rewşê de wê, weke aliyekê din jî wê, rewşê dahûrkirinê wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê giring wê di rewşê de wê, mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Ku mirov ji aliyê **felsefeya analitikê** ve wê têgîna mantiqê wê hilde li dest wê, weke ku mirov wê bikarhanîna rêgeza mantiqê wê weke temenê "rêgeza rastkirinî" bê. Di wê rewşê de ku wê rewş ku wê were şîrovekirin bi wê rêgeza rastkirinîyê ku ew were piştrastkirin bi rasttîya wê re wê, bi wê re wê derkeve li pêş. Di wê rewşê de rastkirin jî wê bi derpêşî ku wê ew bi dîyardeyekê re beremberê hevdû ku ew were bê.

Di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring ê derpêşîya felsefeya analitikê ku wê bi mantiqî ku wê rastkirin û bidyardeyî beremberê hevdû hatin wê were dîtin. Di wê rewşê de wê, weke derpêşa rast ku ew dikarê were pûçkirin û ankû rastkirin bê. Di wê rewşê de wê, derpêşên metafizîkî ku ew di wê rewşê de wê nekarin werina rastkirin wê dervî wê, fahmkirinê weke ne têgîna rastî û zanîstî wê werina dîtin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de watedayîn-rastkirin wê weke aliyekê di çerçoveyek mantiqî de wê mirov dikarê wê di wê rewşê de wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê bi rêgez, rest û rista 'di çerçoveya têgîna analitikî de wê, were ser ziman.

Weke felsefeyekê ku mirov têgîna analitikê ku ew weke felsefeyek serdemên hemdem ku mirov wê hilde li deest wê, ji du aliyên ve wê, mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Yek ji aliyê mantiqê û çerçoveya wê ya hemdemî a ku wê bi awayekê şenber de ku wê were

hizirkirin û hanîn li ser ziman bê. Aliyê din jî wê, di aslê xwe de wê weke vajî felsefeya hegelist û hwd ku wê li ser esasê bûjenîtiyê wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Lê di wê rewşê de wê ev felsefe wê, heta roja me wê tenê wê weke têtîneka şîrovevî a li ser esasê element, dîyarde û hwd de ku wê bi awayekê şenber wê were pêşxistin û ser ziman bê. Di rewşa fahmkirina wê de mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê têtîna wê di wê rengê de wê weke aliyekê ku ew bi ya şenber re wê, xwe bide dîyarkirin. Ev rengê felsefeyê ê li ser esasê analitikê ku wê were fahmkirin wê, mirov dikarê weke dîyarde bi dîyarde şîrovekirin û fahmkirinê wê bi temenê wê re heta demên demokritos, haraklit û hwd jî wê bibê.

Felsefeya analitikê wê derpêşên metafîzîkî ku wê hebûna wan nayê piştrastkirin wê ne aligir bê ku ew bèn pirsin. Di wê rewşê de wê, heta roja me wê, weke şewayê pêşketina wê, xwe ji nepenîyên metefîzîkî û îdealisti weke ku dûrgirtî wê, were ser ziman. Di şewayekê de wê, weke felsefeyek bûjeniyî de wê xwe bi awayekê wê bide nîşandin. Lê di wê rewşê de wê, xosletên wê ku mirov wê hilde li dest wê, di serî de wê, di wê rengê de wê, bi şîrovevî aktuel û ankû rojane re wê xwediyê awa, temen û renekê hanîna li ser ziman bê.

Mijare felsefeya analitikê ku wê weke nûqtaya derketina xwe wê, ziman wê hilde li dest wê, di pêvajoyên pêşketina xwe de wê, ziman û fahmkirina bi fahmkirinan û têtîliya wan ya bi hevdu re wê weke aliyekê giring wê bide dîyarkirin. Ji aliyekê din ve jî zimanê rojane ê ji rêzê wê weke bitêrbûnekê wê bibînê û wê bi awayekê li ser wê re wê temenekê fahmkirinê bi awayekê kirinê wê bi xwe re wê bikê ku wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, çerçoveyek têtînî a bi wê rengê li ser esasê fahmkirînê rewşê di cihê wê de wê, weke aliyekê giring wê bînê li ser ziman.

Di aslê xwe de de wê dema ku mirov bahsa zanînê bike wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di çerçoveya têtîna felsefeyî a analitikê de wê pozitivîsma mantiqî wê weke aliyekê ku wê, di wê rewşê de wê, derkeve li pêş bê. Wê, di wê rewşê de wê, ji aliyekê ve wê, rewşa fahmkirina zanînê wê bi rewşê re wê, weke ku mirov wê fahmbikê bê. Di rewşa zanînê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê wê werênê li ser ziman ku wê, di çerçoveya têtîna analitikê de wê zanîn wê weke dahatê sehan, bi wê re wê, di çerçoveya gihiştina giştî de wê, weke şewayekê ku wê çerçoveyek rêgezî jî wê di temenê wê fahmkirinê de wê biafirênê wê, were li ser ziman. Zanîn wê aîdî dunya derve bê û wê bi wê

ve girêdayî bê. Di wê çerçoveyê de wê di nava rastiyê û zanînê de wê têkiliyek wê hebê.

Dema ku mirov di çerçoveya wê de wê were li ser têngîna mantiqê pozitivîsmê wê bi wê re wê were dîtin ku wê ziman û mantik wê derkevina li pêş. Wê di çerçoveyek zanyarî de wê îdeaya zanistîtiyê wê bide pêşxistin û domandin. Wê di dewama wê de wê teybetmendiya wê ew bê ku wê ya ku derî vê wê zanistê û zanyarîyê wê bimênê wê here nekê. Di wê rewşê de wê mantiqê wê li ser dîtbarîyek heyî wê were dîtin. Felsefe wê, di wê ware de wê, weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di ware mantiqê pozitivîsmê de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê bêjê ku wê zanîna ku ew bi cerbê, sehî û bihîstî hatî girtin wê weke ya ku wê esas bigirê bê. Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê, di çerçoveya zanîstî û felsefeyê a bi hevdû re de wê, ji hevdû cûdakirina zaniest felsefeyê ku wê were kirin de wê, erka ku wê di wê çerçoveyê de wê bi felsefeyê wê were pîvandî û bê xwestin ku were danîn li ser mile wê ku ew tenê bi zimên ve alaquadar bibê. Di wê rewşê de ew di çerçoveyek şenber de wê pêşketina xwe bi ziman re bide çêkirin û bi wê re temenê pêşketina zanistê jî bi wê re çêbikê û weke têngînekê xwe bide domandin.

Di wê çerçoveyê de wê dema ku mirov li rengê têngîna analîtîkî a Russell û Wittgenstein ku mirov dînerê wê mirov dibînê ku ew di wê çerçoveyê de wê giraniyê bidina dahûriyên bi zimanî û derxistina li pêş a derpêşên zimanî û fahmkirina wan. Li gorî Wittgenstein derpêş dive ku weke tefsîra dîyarde û weke wêneyê wan bê. Di wê çerçoveyê de wê, êdî wê mantiqê pozitivîsmê wê rola xwe wê li ser wê re wê bi ziman re wê bileyizê. Li gor mantiqê positivist wê ew bê ku ew felsefeyê jî dîyardeyên metafîzîkî û olzaniyî paqij bike û di dewama wê de ku ew nîteliyeka zanistî ku ew di felsefeyê de bide pêşxistin. Di wê rewşê de wê mantiqê positivist wê, di wê rewşê de wê, di nava felsefeyê û olzaniyê û hwd de ku ew li ser temen û asasê pozitivîsmê ku ew ji hevdû cûdakirin û naqandînekê bide kirin bê.

Mantiqê pozitivîsmê wê di wê rewşê de wê di dewama wê de mirov dikarê wê bi wê re wê werênê li ser ziman wê mirov bi rengê şîrove û fahmkirinê Wittgenstein û Russell re dibînê ku wê di çerçoveya şîroveyên zimanî ku ew dihên derxistin li û kûrbûnê bi felsefeya ziman re wê, di wê rewşê de wê, ji aliyekê ve jî wê bi armanca çêkirina temenekê zanyarî ê bi fahmkirina wê re bê. Di dewama wê de mirov

dikarê wê jî wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku felsefeya analitikê wê ev element wê weke elementna wê yên ku wê temenê wê di dema zanîstê de ku wê pêşbixê û wê pêşketinên jîyanî wê di ahenge wê de bi jîyane civakê re wê bifahmê, bidefahmkirin û her wusa di dewama wê de wan pêşketinan bi wê bide fahmkirin li ser temenekê rast û heyî de.

Di çerçoveya têgînên felsefeyî ên di wê çerçoveyê de wê, ber vê yekê wê watelêkirin, bi wateyî dîtî û ankû bêwateyî û hwd wê weke aliyna giring ê ku mirov dikarê bi wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê. Di rewşa fahmkirinê de wê, ew wê were dîtî ku wê bi felsefeyî derpêşa ku ew hat derxistin li pêş wê weke derpêşek ku ew dikarê were rastkirin, bi diyaerdekirin û bi diyaerdeyê re hanîna beremberê hevdû. Di wê çerçoveyê de wê, ne weke derpêşek di jîyanê de ku ew ne bi derfet bê ku ew nayê piştrastkirin bê. Di wê rewşê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê derpêş bo filosofekê ku ew weke aliyekê temenî bê. Ku ew bi zimanê dikarê were piştrastkirin û bi wateyî bê û ankû ne bi wateyî bê. Di wê rewşê de wê ev wê bi wê re wê, weke ku wê Schlick wê werênê li ser ziman ku wê derpêşek wê wateya wê rastkirin û piştrastkirina wê bi rêbaza wê re jî wê bide dîyarkirin. Weke rêyên piştrastkirinê jî wê, ceribandî û çavdêrî wê derkevina li pêş.

Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê weke aliyekê din wê werênê li ser ziman ku wê di wê rewşê de wê, derpêşên ku ew weke ku ew nayêna piştrastkirin wê weke derpêşên ku ew bi zimanî ku ew hevokî çendî ku bi awayekê li gorî sazûmana hevokê hatibê avakirin û rast were dîtî jî wê bêewate bê. Wê di wê rewşê de wê weke aliyê wê yê din jî wê, bi bi hevokê wê weke ku wê xirabûyî bin. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov bahsa fahmkirina wê bike wê di wê çerçoveyê de wê wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di rewşa derpêşî ên sentetîkî û mantîqî de wê weke aliyna şîroveyî ên ku ew ne li ser temenê nepeniyek teqez bin wê werina herêkirin. Di wê rewşê de wê, şîroveyekê wê di çerçoveya fahmkirina wê de wê bide çêkirin û hanî li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, weke aliyekê ku wê bi felsefeyî wê were li wê hizirkirin wê di çerçoveya demên hemdem de wê ew bê ku felsefe ji têgînên metafîzîkî were paqijkirin û ew bi zanistî bê gihandin li temenekê fahmkirinê. Di wê çerçoveyê de ku dunya bi awayekê zanistî were

derkkirin û têngihîştin û zanîn jî bi temenê cerb û çavdêrîyê ku ew were pêşxistin û fahmkirin bê. Di wê rewşê de bi awayekê giranîdayîna li pêşxistina zanistitiyê di nava jîyanê de û felsefe weke felsefeya wê pêşkeve. Di wê rewşê de felsefe xwe ji awayekê nayê fahmkirin rizgarbikê. Bide fahmkirin. Weke rêya fahmkirinê a rast di wê çerçoveyê de ku ew were dîtin bê.

Di wê çerçoveyê de felsefeya demên hemdem wê di aslê xwe de wê, weke çerçoveyek ku mirov bi wê rengê wê hilde li dest û wê fahmbikê bê. Di serdemên hemdem de wê, zaniest wê bi çar lingênên wê yên giring re wê pêşkeve. Yek wê di çerçoveya zanistên xwezayê de wê bi têngînen weke fizîkê û hwd re ku wê pêşkeve. Aliyê din wê bi zanistên bîolojîkî û hwd re ku wê pêşkeve bê. Di wê rewşê de wê aliyê din ê sêyem wê zanistên civakî ên weke bi derûnîyê, civaknasîyê, erkolojîyê û hwd ku wê pêşkeve bê. Aliyê din ê sêyem jî wê, bi zanistên weke zanista fizîkê a afrîner re wê bi pêşketinên weke teknolojiyê û hwd re ku wê pêşkevê û wê di wan de wê hin bi hin wê kûrbûn wê bibê bê. Di wê rewşê de wê, zaniest wê erk û xabate wê di wan wan waran de wê weke ku wê di şêwaye û pîvaneka ku ew gelekî bi ast li pêş û ser civakê re xwediyê pêşketinekê ya. Felsefeya ku wê dihênê li ser ziman. Felsefe di aslê xwe de wê, çendî ku wê weke rewşek fahmkirinê bê wê di wê rewşê de wê pirr zêde wê kêr û li pîvaneka li jêr wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa wê, xwe bi şîrovyna zanistî dem bi dem hanîna li ser ziman re wê, ne weke têngîneka hê jî ku ew ne di jîyanê de bê wê xwe bide nîşandin bê. Di wê ware de felsefe fahmkirina wê ya çerçoveya pêşketinê a zanistê, civakê û demê wê, di wan de wê ne têrîyek wê di wê demê de wê bi wê re wê hebê. Bêgûman mirov dikarê gelek sedemên weke otoriteyê û hwd werênê li ser ziman. Lê ev wê bi sere xwe wê nebina weke rewşna dîyarker. Di wê rewşê de wê, di rewşa fahmkirinê de wê, dema ku mirov felsefeyê wê di demên hemdem de wê fahmbikê wê ji du aliyan ve wê bi temenê ku wê xwe demezrendiya wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Yek weke ku me li jor bi fahmkirin û dahûrkirina bi ziman re ku ew xwe bi temenekê baş xort demezrendibê û ji aliyê din ve jî ji aliyê zanistên demê û fahmkirina wan ve ku ew xwediyê fahmkirin û çerçoveyek fahmkirinê a baş bê. Di wê rewşê de wê, felsefe wê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, şîrove û fahmkirinêmn zimanî wê her çendî ku wê biastekê wê werina dîtin û ser ziman jî lê wê mirov dikarê wê werênê li

ser ziman wê di bûhûrandina wê fahmkirinê li wan bêşên din ên zanistê û temenê wan wê ew wê weke kê mîyînekê felsefeyî wê xwe bide nîşandin. Di rewşa zimanî de wê, ziman wê fahmkirina wê di pêşxistina asta pêşketinê bi temenê wê yê demî ê zanistî de jî wê giring bê. Ziman wê di wê rewşê de wê, pêşketinên wê û dahûrkirinên bi gotinî, wateyî, hevokî û hemû beşên din û hwd re wê giringîyya wê bi pêşketina demê re wê xwe bide dîyarkirin. Dahûrkiirên bi kûrbûna bi ziman re ziman re wê, di aslê xwe de wê, ji hinek aliyên din ve jî wê giring bin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Ku em têngîna empirismê wê di temenê wê de wê fahmbikin wê di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyê kê mîyînekê fahmkirinê wê bi dîyardetiyê wê ku werênê li ser ziman wê, li ser wê re wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê wê werênê li ser ziman ku wê felsefeya dîyardetiyê ku ew ne xwediyê temenekê dîyalektîkî ê bi bûjenî, têngî û pêvajoyî û hwd re bê wê hingî wê di fahmkirinê de wê ew aheng û rastbûn wê bi wê re wê xwe bi temenê wê nede dîyarkirin. Ev alî wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê di serî de wê werênê li ser ziman.

Ziman û aqil

Di aslê xwe de wê dema ku mirov ziman û aqil wê fahm nekê mirov wê nikaribê bi zêdeyî pêşveçûnên bi aqilî jî zêde fahmbikê. Li gorî Wittgenstein wê, “li gorî rêgezîya kifşkarîya zimanî wê, zimanê ku ew wê diaxivê wê, rengê hizirkirina wî jî wê bide dîyarkirin.” Di wê rengê de wê, ziman wê di çerçoveya me ya hizirkiirên de wê xwediyê wateyekê bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê li gorî rêgeza dîtbarî a zimanî wê bînê li ser ziman ku wê, weke ku wê dîsa wê Wittgenstein wê werênê li ser ziman wê, “li gorî rêgeza dîtbarî a zimanî wê, di wê zimanê de ku ew wateyên ku ew hatina kodkiirên di zimanekê de bi awayekê din dikarin werina ser ziman. **Kesê ku wî zimanî weke zimanê dayikê diaxivê bi rengê ku wan bi watekiriya û hanîna li ser ziman wê, wê ji ya di zimanekê de hanîna li ser ziman de wê, wê cûdahîyan wê di nava wê de wê were dîtin.**” Bi wê rengê jî mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman ku wê rengê pêşketinên meju, çand û hwd ku ew di ziman de bûna wê, awayê wê di wê zimanê de wê xwediyê teybetiyek

xwemalî bê ku wê ew newê kopîkirin û ankû wergerandin li zimanekê din.

Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê di serî de wê werênê li ser ziman ku wê rewşa ziman wê di wê rewşê de wê, rengê bi watelêkirin û lêkerîyên bi wateyî ên ku ew li gotinê dihên kirin wê di wan de wê cûdahî wê hebê.

Di wê rewşê de wê di aslê xwe de wê rêgeza kifşkariya zimanî wê di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring wê were ser ziman ku wê di serdemên hemdem de wê gelek kes wê li ser wê bisekin in. Di wê rengê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa zimanî wê, di wê rengê de wê mirov dikarê di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku wê rewşa wê, di reşa bi watelêkirina di zimanekê de û hanîna wê ya di zimanekê de ku ew weke bi 'heman gotinê' û 'heman wateyê' ku ew were ser ziman jî wê, di wê de wê, ew cûdahî wê di nûans, watelêkirin û her wusa salixkirinê û hwd de wê xwe bide dîyarkirin. J'ialiyekê din ê weke yêmn biolojikî ve ez dixwezim li wê zêde bikim ku wê her gotin wê di çerçoveya zimanê dayikîyê de wê xwediyê rewşek kodkirina bi zêhnî û aqilî a di mejî de jî bê. Di wê rewşê de wê kesekê ku ew ziman windakirî wê, di wê rewşê de wê weke ku hemû tiştên wî di odayekê mayî ew oda devê dêrî hatî miftakirin û girtin û ew nikarê xwe bigihêne li wan wê lê were.

Di rewşa fahmkirina cûdahî wê di reşa zimanî de wê temenekê wê yê fîzyolojikî ê ku mirov dikarê wê werênê li ser ziman jî wê hebê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di nava ziman û aqil de wê ji serdemên pirr zêde kevn ve wê têkiliyeka ku wê hertimî wê mejiyê mirov wê meşkul bike wê hebê. Di wê rewşê de wê ziman wê di ser çerçoveyê de wê weke çerçoveyek têgînî wê were dîtin. Filosofên demên berê ên demên kevnara wê dem bi dem wê bo wê têkiliya nava ziman û aqil wê werênina li ser ziman wê li ser wateya gotinan wê bisekin û wê bi zêdeyî wê di gotinê de wê çî wê çawa wê were li ser ziman wê li ser wê bisekin in. Di wê rewşê de wê mirov dibînê ku wê, di felsefeyên xwezayê de wê weke ku em bi felsefeya demokritos, haraklit û hwd re dibînin wê salixkirina gotinan bi rewşên xwezayê re wê bi zêdeyî wê weke ku wê li ser wê bisekin in. Dema ku wê haraklit wê bahsa 'di çemekê de wê du caran mirov xwe neşoyê' wê di wê rewşê de wê, ev gotin wê çendî wê weke derpêşek felsefeyî bê wê, di awayekê din de wê, bi zimanî û salixkirina wê ya bi çerçoveyek têgînî

a bi xwezayê re jî wê wateyek wê ya ku mirov wê kifşbikê wê hebê. Di wê rewşê de wê di serî de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê din wê pişti wan bi filosofên din ên demê re jî wê dibînê.

Di rewşa fahmkirinên zimanî de wê di wê rewşê de wê, bi wê re wê mirov dibînê ku wê çendî ku wê ziman wê pêşkeve wê di hizirkirin û sazûmana wê de jî wê pêşketin wê xwe bide dîyarkirin. Di rewşa têkiliya navana ziman û aqil de wê were dîtîn ku wê, gotin û wate wê, di çerçoveyek li hevdû hûnandî de wê, were dîtîn ku wê hevdû wê temem bikin û wê werênina li ser ziman. Sînorê herduyan wê weke ku di çerçoveyekê de wê, were dîtîn ku wê hevdû bê. Lê wê mirov dikarê bêjê ku wê ziman wê, di rewşa xwe de wê, derfeta çûyina li pêştir bi têgînî wê hertimî wê di wê de wê hebê. Di wê rewşê de wê fahmkirina ziman wê, di wê çerçoveyê de wê weke temenekê aqilî wê karibê were fahmkirin.

Di nivîsên platon de wê dema ku ew bahsa ziman bike wê ji aliyekê ve wê bahsa 'axiftina hundirîn' wê bike lê wê ji aliyekê din ve jî wê, bahsa têrpêşketina wê ku ew çawa wê bê temenê kêf fahmkirina rastteqîniyê wê li ser wê bisekinê. Di wê çerçoveyê de wê, ziman wê di wê demê de wê weke ku mirov bi Platon re wê bibînê wê ne zêde wê pêşketî bê. Lê wê ev rewş wê, di rewşa hanîna li ser ziman de wê bê mijar di nivîsên wî de. Wê çawa wê kêmasîya ziman a hanîna li ser ziman wê, were dîtîn. Wê li ser wê re wê Platon wê bahsa wê kêmesîyê wê bike wê û li wê zêdekê û wê bêjê ku 'emenet kirna aqil li ziman wê çawa wê weke kêmesîyekê bê' wê li ser wê bisekinê û wê bêjê ku Wê çawa ku wê xwezaye hundirê tiştê de wê kêf bê wê, şaş bê ku mirov aqil emenetî ziman bike.'

Lê ji aliyekê din ve jî wê dema ku wê dema ku wê platon ziman şîrove dike wê weke hem derfetekê û hem jî astengiyekê wê werênê li ser ziman. Di dewama wî de wê piştî Aristo wê ziman wê weke rêya xwe hanîna li ser ziman a gîyanê wê werênê li ser ziman. Aristo wê, bêtê li ser ziman ku "wê biqasî hizran wê, xwestek, hêrsbûn, dîlxweşî, xamgînî wê bi wê werina li ser ziman. Aristo jî wê weke mamosteyê xwe Platon wê weke 'axiftina hundirîn' wê werênê li ser ziman. Wê weke 'gîyane hundirîn ku ew diaxivê' wê werênê li ser ziman.

Augustinus wê dema ku wê bahsa ziman bike wê, bêjê ku "ziman wê negihijê leze aqil. Wê di dewama wê de wê bêjê ku 'ziman li dora aqil di geriyê û wê digirê' wê bêtê li ser ziman. Di çerçoveya ziman de ku mirov werênê li ser ziman Wê sokrat wê nbi pîrsa ku ew li Kratylos dike

wê bêjê 'Zanîna tiştan bixwe wê, wê ji zanîna nîşanakan wê ne çêtir bê?.' Di wê rewşê de wê, sokrat wê bale biikişênê li ser hebûna ziman.

Di serdemên navîn û piştî wê, heta ku wê dem wê were dema descartes wê di wê ware de wê, hizirkirin wê were kirin. Descartes wê ziman 'wê weke hanîna li ser ziman a aqil' wê werênê li ser ziman û wê di dewama wê de wê bêjê ku "wê jêhatîya ziman a mirov û xwe hanîna li ser ziman a haywanan wê di nava wan de wê pirr zêde wê cûdahî wê hebê." Ew wê bi wê rengê wê dihênê li ser ziman.

Di wê ware de wê, hizirvanên weke Condillac wê li ser zimên wê bihizirin û wê bi têngîna 'berî ziman' û ankû 'ji ziman serbixwe' wê bahsa hin nîşanakên ku ew berê hatinakirin di şikeftên berî dîrokê ên ku microvan cara pêşî kîrinên xwe xêz dikin de wê bikin. Di wê çerçoveyê de wê **Condillac** wê, di aslê xwe de wê, bêî ziman wê weke ku wê ne bi derfet wê bibînê ku wê aqil wê hebê û ankû wê pêşkeve. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê li ser ziman ku wê ziman wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê, bi têngîna temenê aqil ku ew diafirênê wê were hanîn li ser ziman. Condillac wê, dema ku wê bahsa ziman bike wê ji aliyekê din ve jî wê, ziman wê, ne tenê wê weke rêya xwe hanîna li ser ziman a bi wê bê. Ji wê zêdetirî wê, temenê wê bê ku mirov bi wê li ser aqilê xwe xwedî sehêt (control) bê. Di dewama wê de wê weke karîna pêşxistin û sehêtkirina dahûriyê jî bê. Di wê çerçoveyê de wê ziman wê weke temenê ji şert û mercên derve xwe rizgarkirinê û bi wê wê bi wê bi xwe bixwe re wê bike weke zindiyekî afrîner.

Di serdemên hemdem de wê, ziman wê weke mijareka felsefeyî wê pêşkeve û wê bê hildan li dest. Di wê rengê de wê ziman wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Baştirin fahmkirina ziman û temenê wê û pêşketina wê, weke aliyekê ku wê, mejiyê mirov wê bi xwe re wê bide meşkulkirin bê. Di dewama wê de mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, hin bi hin wê rêya pêşketinê wê di ziman de ku wê derbas bibê wê were dîtîn û wê di wê çerçoveyê de wê ziman wê bi zêdeyî wê weke mijarek giring û mazin a pêşketina mirov wê were hildan li dest.

Ziman û felsefe têkiliya wan bi hevdû re wê, ne tenê wê bi hanîna li ser ziman a zanîne re wê bi sînor bê. Ji vê aliyê ve jî wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê di serî de wê hildê li dest û wê werênê li ser ziman. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman wê di serî de wê mirov dikarê wê fahmbikê.

Ziman wê, ji ya ku em di di wê de dikarin kifşbikin wê hertimî wê ji wê zêdetirî wê di wê de wê hebê. Hebûna ziman wê bi pêşketina mirov re wê weke temenekê pêşketinê ê hizrî bê. Lê bi wê re wê ziman wê, weke hebûnek zindiyî a di hebûna me de wê, xwediyê pêvajoyên pêşketinên bi me û xwe de bê. Di wê rengê û awayê de w, di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman

Ku mirov bi kortasî bahsa pêvajoyên pêşketina ziman bike wê mirov dikarê di çerçoveya wê de wê, werênê li ser ziman ku wê, di xate pêşketina jîyanê mirov de wê, weke bi sê awayên giring wê di serî de wê mirov dikarê wê ji temen ve wê werênê li ser ziman. Weke awa û zimanê pêşî wê ew bê ku mirov bi wê dibê û pêşkeve dibê a ji destpêkê bê. Di wê çerçoveyê de wê mirov wê pêvajoyên xwe yên pêşketinê wê bi wê bijî bê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Awa û zimanê duyem wê piştî pêvajoya duyem wê ji dema ciwaniyê û heta balixbûn û pîrbûna mirov bê. Wê ev wê zimanê pêşketî ê hebûna mirovî bê. Di wê pêvajoyê de wê, mirov wê zimanê xwe wê bi pêşketin, dîtbar û kirinîyên xwe yên jîyanê re wî dewlemend bike û pêşbixê. Awa û zimanê sêyem wê weke dûmenekê zimanî ê pêşketinê ku wê li gorî rewşan wê hertimî wê ziman wê were pêşxistin û wê gotin û têgînên wan bi rewşên weke tîn biolojîyê, fîzîkê, teknolojiyê û hwd re ku wê zimanê xwe wê biafirênê bê. Di wê rewşê de wê, ev rewş wê, weke awayekê zimanî ê teybet ê bi pêşketinên mirov ên kifşkirî jî bin.

Di jîyane mirov de wê mirov wê pêvajoyên ku wê bijî wê di xwe de wê hertimî wê bi wateyên wê re wê bi gotinên xwe re wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, mirov wê çendî ku wê di her demên xwe yên pêşketinê de wê gotin û wateyên ku fêrbûya wê weke ku wê bikarbênê jî wê di aslê xwe de wê, ew wê bi sazûmankirin û li gorî rewşan wê bi hanîna li ser ziman û wê ew biwatelêkirinên demkî, rewşî û hwd ku ew dike re wê ew wan bike weke xwe û li gorî xwe û pêşketina xwe. Di wê rewşê de wê mirov diakrê wê weke aliyekê giring ê wê mirov diakrê wê, werênê li ser ziman ku wê, ziman wê di wê rengê û awayê de wê, di her demê de wê, ew rewşên wateyî wê, dema ku mirov bi dûmenê jîyan mirov û rengê bikarhanîna wê re wê fahmbikê wê, bi wê re wê, salixkirinên me, fahmkirinên me, dîtîn û nerînên me yên teybet wê, di wê de wê weke kirdeyna vêşarî û ankû ne vêşarî wê werina dîtîn. Di wê aslê xwe de wê weke aliyekê din wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê ziman

wê di wê rengê û awayê de wê, weke rewşek teybet a ku mirov wê ji vê aliyekê ve wê bi teybetî ku wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Di rewşa fahmkirina hebûna ziman û pêvajoyên pêşketinên keseyetîyê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê ew temen û derfeta herkesekê bi aqil wê hebê ku ew di nava jîyane xwe xwe ew biteybetî fêr bibê. Wê ew wê bike jî. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, ew di wê rewşê de wê, wan fêrbûnên xwe wê, carna wê bi gotinên ku ew diafirênê wê werênê li ser ziman. Carna jî wê bi gotinên ku ew hatina bikarhanîn wê, ew wê wan gotin bi gotinî û wateyî wê bigirê û wê bi wan bikarhanînên weke wan bixwe bin û ankû bi gûharandinên nûansî, sentetetikî, dahûrî û hwd bin wê bi wan re wê ew wê bike. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê di rewşa ziman de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, fahmbikê. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê bahsa gotinê bi awayekê pirrwateyî wê bike wê, di aslê xwe de wê ji wê aliyê ve jî wê ew rewşa wê ya wateyî a bi lêkerî wê biafirê. Gotinên ku mirov di hundirê jîyane xwe de bikardihênê ku ew wan gotinan deynbikê û bikarbênê jî wê, di rengê ku ew bikardihênê de wê hertimî wê rewşek xwemalî a ku mirov wê di wê çerçoveya wî kesî û mirovî de fahmbikê wê hebê. Ya ku wê, gotinê di wê rengê de wê dike wê, rengê hizirkirina wî bê. Di wê rewşê de wê, pêvajoyên pêşketinên wî ên bi wî û jîyane wî re bin. Di wê rewşê de wê, ziman wan pêşketinan wê di xwe de wê weke kirdeyna vêşarî wê bi wan gotinên ku ew bikardihênê ser ziman re wê bi wê re wê were dîtîn.

Em bi wê rengê empetiyekê bikin û bihizirin û bênina berçavên xwe. Ku em minaq 100 gotinî binaqênin û wê sad gotinê bi heman rengê bikarhanînê, bi heman wateyê, rengê awakirina hevokê û hwd wê bi wan bidina bikarhanîn. Di wê rewşê de wê, weke ku wam kesan hemûyan heman gotin bi heman wateyê û hwd bikarhanîya. Lê di aslê xwe de wê dema ku mirov kes bi kes hildê li dest wê, rastî ne wusa bê. Wê vajî wê, weke rewşekê bê. Di wê rewşê de wê, dema ku em wqê bikarhanîna ku ew çendî weke hevdû jî bê ku em bi wê wekehevdûbûnê wê werênina li ser ziman wê demê emê, fêrûazmûn û pêşketinên keseyetî ên ku ew bi gotinan re weke bi kirdeyna vêşarî ku ew hatina ser ziman emê ji nedîtî ve werin. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di çerçoveya jîyane mirov de wê hildê li dest û wê fahmbikê.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa ziman wê di wê rengê û awayê de wê, di çerçoveya hebûna keseyetî de

wê weke aliyekê giring ê pêşketina mirov wê xwe bide nîşandin bin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, mirov di jîyane xwe de wê gotinên ku ew bikardihênê ku ew di ferhengekê de ew werina berhevkirin wê bi hijmarî wê di nava sînorekê de wê xwediyê hijmerekê bin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê werênê li ser ziman ku wê ew gotin wê herkesek wê wan bikarbênê ji aliyê kesên ku ew bi wqan gotinên wê ferhengê ên wî zimanî ve. Lê li vir wê dema ku mirov çendî ku wê heman gotinê wê ji aliyê heman kesî û ankû kesên cûda ve jî wê, were bikarhanîn wê, weke ku haraklit wê bi gotina xwe ya pîrr tê nasîn re ku wê bêjê 'mirov di di çemekê de du caran nikarê xwe bibişoyê' wê bi heman mantiqê wê gotin jî mirov dikarê bêjê ku mirov wê nikaribê heman gotinê du caran wê bikarbênê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê giring ê fahmkirina bi gotinê û bikarhanîna wê re bê.

Di wê rewşê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê, bêtê li ser ziman ku wê di rewşa bikarhanîn û rengên cûda ên bi watelêkirinê de wê, dem, mekan, pêvajoyên pêşketinê û hwd wê weke aliyna ku wê di wê gûharîn û ne weke hevdu bikarhanînê de wê temen bin. Ji wê aliyê ve wê, weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê, di serî de wê, hildê li dest û wê werênê li ser ziman bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê, dema ku mirov pirtûkekê jî wê wê dixwênê ku ew di demên cuda ku weke heman pirtûk ku ew were xwandin jî wê têgih, têgîn, têgihiştin û fahmkirinên cûda wê karibê bide me. Ew fahmkirinên cûda ew di pirtûkê de hena? Na, ew di pirtûkê de nîn in. Ew di pêvajoyên pêşketinê ên ku me bi demê re jînkîirn de hena. Wê dema ku ew dihên ser ziman wê bi wê re wê ew hingî wê weke aliyek giring wê bi wê re wê mirov dikarê wê di serî de wê, werênê li ser ziman.

Di ware fahmkirina heman gotinê û ankû bêjêyê de jî wê mirov dikarê heman tiştê wê bêjê û wê werênê li ser ziman. Pêvajoyên pêşketinê ên di jîyane mirov de wê, weke aliyna kifşkar ên di fahmkirina me de bin. Di wê rengê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, di serî de mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketinê wê, bi demê re wê, di xwe de wê bi ast bin. Ew bi astbûn wê bi me re jî wê çêbibê. Di temenê wê bi astbûnê de wê hebûn, xêv û hwd wê aliyên me yên zindiyî wê hebin. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê bi

heman gotinê wê weke ku wê dihênê li ser ziman wê bi wateyên li pişt wê dihên hizirkirin wê, ew wê werina ser ziman. Minaq wê, dema ku wê du mirov wê heman gotinê wê di hema kêlîkê û demê de wê bikarbênin wê ji rengê awayê dengê wan mirov karibê wê fahmbikê ku wê, ew wateyna cûda wê bi wê re wê bi wan re wê hebê. Lê ew wê, bi heman gotinê wê bi heman gotinê wê dihênina li ser ziman.

Di wê rewşê de wê hertimî wê ew hîssîyet wê li ser bikarhanîna gotinê re wê ji aliyekê ve wê bi mirov re wê karibê çêbikê û xwe bide dîyarkirin ku mirov ji xwe bipirsê ku “ma gelo ez hatima fahmkirin” bê. Ev pirsîn wê di aslê xwe de wê weke pirsînaka fahmkirinê a bi ziman re bê. Di wê rewşê de wê di temenê wê pirsînê û hîssîyeta wê de wê, hêsta fahmkirina cûda wê bi mirov re wê hebê. Lê mirov bi gotinên xwe re wê çendî ku wî bike ku ew werênê li ser ziman jî wê, di aslê xwe de wê ji aliyekê ve ji wê li bendê bê ku ew kesê li hemberî wî ku ew li wê dihisênê û ankû gûhdardikê ku ew wê ji wî fahmbikê. Bendwarîya fahmkirinê wê, di wê rewşê de wê weke bendewarîyek mirovî û têgihiştinî a bi hişmendî bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov diakrê wê, werênê li ser ziman ku wê, ev bendewarî wê, weke bendewarîyek wê fahmkirina me ya ji pêvajoyên pêşketinên me yên jîyanî ên bi me bi xwe re jî bin.

Mirov li ser wê re wê bike ku ew bi ew fahmkirinên xwe yên teybet ên ku ew weke bi wan gotinên k uew bikardihênê re ku ew dihênê li ser ziman bê. Di her demê de wê di pêvajoyên pêşketinê de wê, bi aqilê hêstiyarî wê ew hêst bi mirov re wê çêbikê ku mirov newê fahmkirin çendî ku mirov gotinê bîrê ser ziman jî. Wê di temenê wê hêstê de wê ev wê hebê. Di aslê xwe de wê carna wê ya ku wê li pêşîya wê fahmnekirinê wê hevbê wê ew wekehevdû bûyîna wê rewşa bikarhanîna heman gotinê bê. Di wê rewşê de wê, ev wê di rewşa fahmkirinê de wê bi awayekê çaprazî wê rewşek wê di temenê wê de wê hebê. Ya ku me hanî li ser ziman ku ew ji aliyê kesên li hemberî ve ew hat fahmkirin wê hingî wê ew weke rewşek fahmkirî wê were dîtin. Lê ew kesê ku ew wê fahmbikê ê dervî me wê, di hemû demê de wê çendî ku wê weke ku ew ‘ ji gotinên me fahmdikê’ jî bê lê wê, di aslê xwe de wê, di mejiyî wî de wê, rewşên din ên ku wî bi pêvajoyên pêşektina xwe re ku wî jînkirina û ankû têgînên ku wî bihîstina wê, bi biriqandina wan hanînen li ser ziman re wê werina li bîrê. Di wê rewşê de wê hingî wê, ew rewşa fahmkirinê wê dimejî de wê, ne tenê ji reng û awayekê bê. Wê ji gelek reng û awayan wê bibê. Di wê rewşê de wê mirov diakrê wê weke aliyekê giring wê di

serî de wê mirov dikarê wê di serî de wê di wê rengê û awayê de wê fahmbikê. Li vir di aslê xwe de wê, rewşa fahmkiirînê wê, weke rewşek teybet a pirralî bê. Wê ji du aliyan vewê pirralî bê. Ji aliyê pêşî wê ji aliyê kesê ku ew dihê ser ziman ve wê, pirr alî bê. Ji aliyê din ê duyem ve jî wê, ji aliyê kesê ku ew li wê gûhdardikê ve jî wê ew bi heman rengê wê pirralî bê. Wê di wê rewşê de wê, ew fahmkirinên em, carna ji kesên din ên dervî xwe dibihîzîn jî wê, di wê dema gûhdarkirinê û bihistinê de wê tevîlkirinên ji me li wê fahmkirina ku me kir wê bibê. Ev tevîlkirin wê hingî wê zanîna wê fahmkirinê wê ne tenê wê bike weke zanîneka ku ew ji wê gûhdarkirinê û ankû bihistinê ku ew hatîya girtin bê wê bide nîşandin. Wê ji wê zêdetirî wê weke rewşek giring a fahmkirinê a pirralî a di mirov de wê bide nîşandin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê werênê li ziman ku wê rewşa zimanî û fahmkirina bi aqilî a bi wê re wê di wê rengê û awayê de wê weke rewşek teybet a ku mirov wê bi teybetî ku wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirinê a bi aqilî wê di xwe de wê, di wê rengê de wê bi awayên pirralî wê bibê. Di wê rewşa fahmkirinê a ku mirov wê fahmdikê wê bi aqilî wê di xwe de wê hertimî wê ji van aliyan ve wê bi fahmkirina me re ku wê çendî ku wê weke şenber jî bê lê wê di rewşa xwe de wê weke razberîyek jî wê hertimî wê di wê de wê hebê. Ev wê weke xosletê pirralî û dîmenî ê fahmkirinê ku ew di nava hevdû re derbas dibê wê, weke rengê wê bê.

Di wê rewşê de wê dema ku em bahsa têtîna razberiyê wê dikin em wê nikarin wê tenê wê bi rengê weke derpêşên felsefeyî ên ku weke ku me li jor hinekî hanî li ser ziman wê bi tenê bi wê rengê wê fahmbikê bê. Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê ew wê, weke çerçoveyek bi astbûyîna aqilê me û fahmkirina me jî bê. Di wê rewşê de wê dema ku mirov bikardihênê ku mirov di farqê de bê û ne di farqê de bê wê ew wê bikarbênê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring ê zimanî wê mirov dikarê wê, di serî de wê, li vir wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Di aslê xwe de li vir mirov dikarê ji aliyekê ve wê daxiliya li fahmkirina gotinê a razber jî bike. Wê di wê rewşê de wê ji vê aliyê ve wê hinek alî û rewşên ku mirov bi wan pêde here û wê fahmkiirna xwe wê zêdetirî wê fahmbikê jî wê hebê.

Di rewşa fahmkirina me de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, di hundirê fahmkirinê de wê, dema ku me ew bikarhanî wê, em bi awayekê rewşî ê ku em wê dibînin û ankû dijîn wê bikardihênin. Di wê rewşê de wê, wateyek wê li ser wê re wê di gotinê de wê xwe bide salixkirin û hanîn li ser ziman. Di wê rewşê de wê di aslê xwe de wê, ew salixkirin wê di rewşa fahmkirinê de wê, weke ku em bi wê rewşê û ankû ya ku em wê dijîn wê fahm dikin. Lê ev wê gelo wusa bû? Di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê dema ku mirov wê hilde li dest wê wilqasî wê ne hesan bê ku mirov wê bi wê rengê wê werênê li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê ew tevlîbûyinên ji girtinên me yên berê ku em wan dikin wê di aslê xwe de wê tenê wê weke hinek tevlîbûyîn wê nebin. Di wê rewşê de wê, ew tevlîbûyîn wê ji aliyekê ve wê bi pêwîstîyekê jî wê bibin. Ew bûyîna ku wê bi pêwîstî wê bê temenê wê fahmkirinê ji aliyekê ve. Çawa wê bê temenê wê? Wê bi wê rengê wê bê temenê wê ku ew were hişkiirn. Hişkirin wê pêvajoyek fahmkirinê a berî derkkirinê bê. Kengî ku ew bû wê hingî wê ew wê bibê. Di wê rewşê de wê, ew hişkirin wê, di wê rewşê de wê, ew tevlîbûyînên me ku wê b i wê re wê bibin wê temenê wê ji gelek aliyên ve wê biafirênin. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Dema ku ew tevlîbûn nebê wê hingî wê ew girtinên ku em bikin wê ne bina weke girtinna ku em wan bikin bin. Wê heta ku wê mirov di derbarê wê de wê ne bê xwediye fahmkirinekê jî. Di wê rewşê de wê, ya ku wê ew wê fahmbikê bike fahmkirinek bi me re wê di aslê xwe de wê ev bê. Di wê rewşê de wê, ya ku wê, ew wê bike weke bihiş girtinê jî wê ew bê. Ew tevlîkirinên ji me wê, temenê wê girtinê û bihişkirina wê ji aliyê xwe ve wê biafirênin. Wê di wê rewşê de wê ji aliyekê din ê sêyem ve jî wê temenê fahmkirina rewşê di rewşa wê de bê. Di wê rengê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê fahmbikê wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirînê wê di wê rewşê de wê weke rewşek teybet a giring bê ku mirov wê hilde li dest bê. Wê demê wê fahmkirin wê ne tenê wê weke rewşeka ku mirov wê bi çav dibînin û wê digirê hundirê xêvê û wê derdkikê bê. Ji wê zêdetir wê di wê rengê û awayê de wê weke pêvajoyek pêşketinê û fahmkirinê a ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê giring wê fahmbikê bê.

Di wê rewşê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê fahmbikê ku wê rewşa fahmkiirnê a bi gotinê re wê, di wê rewşê de wê, ji rewşa gotinekê zêdetirî wê weke çerçoveyek derkkirî a bi fahmkirinê ji rewşê jî bê. Di wê rewşê gotin wê weke dagerekê wê di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê fahmbikê wê werênê li ser ziman bê.

Têkiliya nava gotinê û rewşê bi fahmkirinê re wê, di wê rewşê de wê bi awayekê dagerî wê hebê. Wê di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê hilde li dest û wê fahmbikê bê. Di serî de wê ev wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê. Di rewşa fahmkirinê û rewşê de wê, têkiliya nava wê, bi hebûna xêvê re wê bi temen bibê. Di wê rewşê de wê hebûmna xêvê wê ne tenê wê bi girtinên xwe yê di hundirê wê de wê bi hebûna wê ya fîzyolojikî û hwd re jî wê weke aliyekê ku mirov wê dikarê wê di wê çerçoveyê de wê di serî de wê fahmbikê bê.

Pêvapêvajoyên pêşketina xêvê wê bi astûbna wê di wê de wê bide çêkirin. Ew pêvajo wê, di wê de wê weke aliyna ku mirov wê ji gelek aliyên dîmenî ve wan hilde li dest û derxê li têgihiştinê bê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê giring ê ku mirov bi hebûna xêvê û fahmkirinê re wê werênê li ser ziman bê ku wê xêv wê di serî de wê ji sê aliyan ve wê mirov dikarê wê fahmbikê. Aliyê pêşî ji aliyê pêvajoyên wê yên fîzyolojikî ve bê. Ev pêvajo wê hebûna xêvê wê di nava wê de wê, bi temen û malik bike. Wê bi wê re wê xêvê wê bike weke temenê girtinê. Di dewama wê de wê, ev pêvajo wê, temenê girtinê ê esaî wê biafirênê bê. Ev wê weke pêvajoyek girtinê a hebûnî bê. Pêvajoya duyem wê bi rewşên girtina hundirê wê bê. Wê ev rewş wê dema ku ew hatina girtinê wê di nabva xwe de wê, ji du aliyan ve mirov dikarê wê fahmbikê. Yek wê bi daraz mi mirov wê êdî biaqil dike bê. Lê heta ku mirov wwere wê pêvajoyê wê gelek pêvajo wê derbas bibin. Ev pêvajo wê di wê rewşê de wê, di hundirê x wed ewê, weke pêvajoyek fahmkirinê a di asta jor a dana derkkirinê li derve bê. Ya dana derkkiirnê li hundir jî wê di hundirê wê de bê. Di nava van herdû pêvajoyan de jî wê cûdahî wê hebin. Minaq wê dema ku mirov xewnê dibînê û ankû carna mirov weke şiyarbê ku weke xewnê bibînê dîmen werina berçavên mirov û hwd wê, di çerçoveya fahmkirina pêşî a xêvî de bê. Mirov wê dema ku wê daraza xwe wê bimeşênê wê ne di çerçoveya wê fahmkirina pêşî a xêvê de wê bike. Wê di çerçoveya fahmkirineke duyem a din de jî wê ew wê bike. Wê di wê rewşê de wê, rewşa darazê wê di wê rewşê de wê çendî ku wê xêv

wê bi hebûna xwe wê di temenê wê de jî bê lê wê di aslê xwe de wê, pêvajoyek cûda a pirrdîmenî a astbilind bê. Wê di wê pêvajoyê de wê, zanînen ku wê derkevina li ser rû wê weke zanînen naqandî bîn. Di dewama wê de wê ew zanîn wê weke zanînen bi hiş bin. Wê herî hindik wê ji sê aliyên ve wê, di hundirê xêvê de wê werina bihişkirin bin. Aliyê pêşî ji aliyê asta kontrolkirinê a xêvî re bê. Aliyê duyem wê ji aliyê fahmkirina salixkirî ve bê. Aliyê sêyem jî wê ji aliyê fahmkirina ku wê were jîyanî ve bê. Ev jî wê, weke rewşek têkiliyî a teybet wê bi afirênê. Rewşa jîyanî wê bi ya bi hiş a xêvî re wê têkiliyê wê dênê. Wê di nava wê têkiliyê de wê, mirov wê bihişbikê. Wê weke ku çawa ku wê ji mejî wê sînyal wê hernia deverên cuda ên laş û wê piştê wê sînyal ji wan deveran wê hernia mejî û wê mejî wê bertekê wê biafirênê wê, di rewşa wê têkiliya jîyanî û hişmendî a xêvî de jî wê têkiliyek bi wê rengê ku mirov wê fahmbikê wê hebê. Wê weke aliye din sêyem ê fahmkirinê jî wê di wê rewşê de wê, bi rewşa sazûmana fahmkirinê ku wê bi tûra newrolojikî bê û ankû bi aliyên din û hwd re ku wê biafirê bê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di aslê xwe de wê dikarê wê fahmbikê wê rewşa fahmbikê wê di wê rengê de wê, bi wê sazûmanê re wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a bi gotinên ziman ên salixkirî re jî bê. Wê di wê sazûmanê de wê ziman wê weke temenekê fahmkirinê wê were pêşxistin, bi hişkirin û bi temenkirin. Ev sazûman wê tûra zimanî a bi gotinî a fahmkirinê ku wê di mejî de wê bi hiş bê wê, bi wê re wê, di aslê xwe de wê, çerçoveya fahmkirinê wê biafirê. Gotin wê dema ku mirov wê fahmdikê wê li ser wê rengê wê yê bihişkirî re wê pêşî wê di dîmenê pêşî de wê bihişbikê. Dîmenê duyem wê bi rewşên weke watelêkirinê ên ji rewşan û hwd bê. Di wê rewşê de wê, di hundirê wê sazûmanê de wê, rewşek bi pergali wê hebê di xêvê de ku wê çendî ku wê bi heman gotinê û fahmkirinê wê weke wê hatibê girtin jî wê ji hevdû cûdakirinên wê derxê li têgihiştinê û wê bide dîyarkirin jî wê hebê.

Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa ziman wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê bi gotinên wê re wê fahmdikê wê tenê wê weke gotinna zimanî ên ji rêzê wê nemênin. Wê bow ê sazûmana xêvî û pêvajo û dîmenên wê yên fahmkirinê wê weke mifteyna fahmkiirînê ên fîzyolojikî jî wê bi hebûna xwe re wê biafirênin. Wê temenê wê pêşketinê ê ku mirov di zikê dayika xwe de diafirê wê biafirê. Piştê wê hin bi hin wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê rewşê de wê ev rewşa zimanî wê

di aslê xwe de wê di her demê de wê hewceyîya xwe hanîna li ser ziman wê bide nîşandin. Wê carna wê karibê zorê jî bide mirov box we hanîna li ser ziman. Lê dema ku ew nebê wê hingî wê xirabûn, tevlihevî û hwd wê bi mirov re wê di wê sazûmanê de wê biafirê.

Li vir wê jî mirov dikarê wê weke aliyekê din ê giring wê werênê li ser ziman ku wê rewşa zimanî wê di aslê xwe de wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê bi teybet wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkiirînê wê di wê rewşê de wê bi wê çerçoveyê re wê biafirê. Mirov wê di wê çerçoveyê de wê weke zindiyekê teybet ê ku mirov wî bi sere xwe wê hilde li dest û fahmbikê bê. Mirov ji wê aliyê ve wê nikaribê wê bi şibênê li ti tiştî Di aslê xwe de wê, temenê wê jî wê weke ku wê nebê wê têgîhiştinek wê mirov re wê çêbibê.

Ji aliyê ziman û fahmkirinê ve wê, dema ku mirov wê fahmkirinekê wê bi rewşê re wê bike wê rewş wê, bi wê re wê, were dîmenkirin. Di wê rewşê de wê, rewşa fahmkirina zimanî wê di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê xwe di wê di wê çerçoveyê de wê bide dîyarkirin bê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê derpêşên felseyî wê tenê wê weke rewşna gotinê ên hatina pêşxistin bin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê bêjê ku wê rewşa gotinê wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa zima û fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de ku mirov bi rewşa jîyankirinê re wê, fahmdikê wê bi wê re wê mirov dibînê ku wê weke temenekê bi hişmendî wê mirov dibînî û dikarê wê werênê li ser ziman bê.

Di rewşa fahmkiirna têgînên zimanî de wê, aqilê mirov wê, bi wê pêşkeve. Aqil û fahmkiirn wê weke rewşna bi hiş salixkirî bin. Aqil wê, di wê rewşê de wê, pêvajoyên pirr zêde demdirêj ên pêşketinê wê bi hebûnê wê di wê çerçoveyê de wê di temenê wê de wê hebin. Di aslê xwe d ewê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê aqil wê, weke berhemek ji mejî a bi derkkirina rewşê û hwd bê. Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê ji aliyê xêvê ve wê weke berhema wê bê.

Di hundirê xwe de mirov wê dikarê wê bi wê re wê werênê li ser ziman ku wê rewşa wê, weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Aqil û di çerçoveya xêvê de wê weke afrînerîyekê jî wê xwe bide çêkirin. Wê dema ku mirov wê di xêvê de wê, bihziirê û wê bênê li ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê biafirê. Di wê rewşê de wê, çendî ku wê çavkanî wê

weke bûjen, rewşê û pêvajoyên jîyankirinê û hwd wê hebin jî lê di aslê xwe de wê, çerçoveyek xêvî a xwemalî wê di temenê wê de wê bi wê re wê hebê. Wê aqil jî wê ji wê re wê weke zaroyek wê ya ku ew bi wê rengê ew bûya û hatiya li dunyayê bê. Di wê rewşê de wê ew girtinên xêvî ku mirov wan girt wê, mirov li ser wan wê sehêta xêvî wê pirr baş bi hiş wê çêbikê. Di dewama wê de wê, piştî wê, dema ku ew çêkir wê fahmkirin wê pêşkeve. Wê di wê rewşê de wê ji hiş heta fahmkirinê ew pêşketina xêvî ku wê bibê wê temenê kontrolkirinê bi hişmendî ên ku mirov bi fahmkirinê û hwd di jîyanê de dide nîşandin jî bê.

Dema ku mirov wê rewşekê, bûjenê û ankû pêvajoyekê wê derkbikê wê ya ku wê sehêta me çêbikê li wê ne ew derkkirin bê. Wê xêv û hişmendîya wê bi wê û li ser wê re bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê li vir wê fahmbikê. Ya ku wê temenê wê fahmkirin û derkkirina rewşê jî wê çêbikê wê ew bê. Di wê rewşê de wê, çendî ku mirov bi fahmkirinê di xwe de kûr bû wê di heman rewşa ku wî derkkir de wê zêdetir wê tiştan bi rewşî wê kifşbikê û wê derxê li têgihiştinê. Derxistina li têgihiştinê wê, bi hişmendî wê aliyekê wê yê mêylî, xwestekî û armancî wê hebê. Ya ku wê dem bi dem wê temenê kûrbûnê wê biafirênê jî wê ev bê. Minaq wê, carna ku mirov li ser masayekê dinerê ku ew masa ser wê bi gelek tiştan tiştî bê. Wê mirov wê hemû tiştan wê bi hevdû re wê bi hiş nekê. Wê dûmenekê wê bibînê. Lê piştî ku ew dûmen wê di mejî de girt wê di mejî de wê de bi dem wê tiştên nû wê bi wê re wê karibin derkevina li pêş û werina dîtî bi fahmkirin. Ya ku wê rengê dîtî bi hiş wê bide nîşandin wê hoyandinek bi hişmendî ku wê bi fahmkirinê weke bi xwestekê, mêylî û armancê û hwd re wê werênê li ser ziman wê hebê bê. Di wê rewşê de wê, ew wê wê bide çêkirin. Carekê dibê ku mirov li ser masayê binerê ku wê gelek tiştan wê bibînê wê hinek hûrgil û tişt wê di destpêkê de wê nebînê. Ber ku wê, ew hey bi hiş neçê ser wan. Di wê rewşê de kengî ku hiş çû ser wan wê hingî wê mirov wê wan bihiş bibînê û derkbikê.

Di wê rewşê de mirov dikarê bahsa çavên bihiş bike. Çavên bi hiş wê, weke aliyekê fahmkirîna wê bi hiş bê. Çavên me yêmn fizyolojîkî ê ku ew dibînê wê, dem bi dem wê nebînê. Wê tiştan wê tam wê nebînê. Di wê rewşê de wê çavê me yê bihiş wê bi wê re û bi rêya wê bibînê. Biçavê bihiş hizirkirin wê weke aliyekê fahmkirinê bê. Di wê rewşê de wê temenê nerîna biaqil ali derve wê biafirênê Minaq Parmenides wê bêtê ser ziman û bêjê “hebûn heya û nîn nîn a” ya ku heya hebûna. ‘Ya ku ew ‘nîn’ a jî wê nebê. Di wê rewşê de wê li wî wî dema ku wê aliyê ‘hebûn

heya' ku ew bahsa tişteke bike wê aliyê 'nîn nîn a' jî wê bahsa tişteke bike. Ew jî bahsa nebûnekê, tûnabûnê û nînekê dike.

Em di çerçoveya hizra Parmennides ku bihizirin wê mirov dikarê wê bêjê ku li hemberî mirov hêtek hebê û mirov wê bibînê û ew bi hebûn bê wê, ew weke hebûnêka ku mirov wê dibînê û têdigihê bê. Lê dema ku mirov li ya vajî wê hebûna hêt bihizirê wê, nebûna hêt bê. Di wê rewşê de wê nebûna hêt wê weke rewşeka ku wê bi nebûnê re wê bi xwe re wê werênê li ser ziman bê.

Di mantiqê wê têngîna derpêşî a parmanides de wê ew wê were dîtî ku wê tişteke wê bi hebûna xwe re wê hebê wê vajî wê nebûna wê hebê. Yanî wê tişt wê bihebûn û nebûna xwe re wê hebê. Hebûna tişteke wê, nebûnê bi xwe re wê bide hizirkirin. Lê nebûn wê karibê vajî wê, hizrekê bi hebûnê re bi me re bide çêkirin? Di wê rewşê de wê, di serî de weke aliyekê din mirov dikarê wê li wê bihizirê. Kant wê di pirtûka xwe ya bi nave "rexneya li aqilê teorîkî" de wê, bi awayekê derpêşên sentetîkî *a priori* bi wê bi têngînên teorîkî wê weke temenekê wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, di rewşa 'tiştî ku xwe de' ku wê ew bi wê dihizirê wê di wê de wê, bi wê rengê wê bide nîşandin.

Di ware aqil û hebûnê de ku wê were hizirkirin wê di nava wan de wê ahengek wê heya wê weke derpêşek felsefeyî a ku wê di çerçoveya fahmkirina dîyalektîkî a ji hevdû fahmkirinê û pêvajoyên wê ku wê pêşkevin re wê bê ser ziman. Di wê rewşê de wê, hizirkirinê îdealistî ku wê ber ku wê ne li wê ahengê bihizirin wê ew wê ahengê wê nebin û yan jî wê li rex aê ehengê wê bahsa ne levkirinan jî wê bi keviya mejî wê bahsa wê bikin. Di aslê xwe de wê ev bi sere xwe wê bi armanc û hewldana çêkirina nepenî a mistîkî jî bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê ev wê xwe bide nîşandin.

Di rewşa fahmkirina gotinê de wê, di wê rewşê de wê, hizirkirinê bi gotinê û rastiya bi wê were li ser ziman de jî wê, di wê ware de wê weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê hizir bike bê. Platon wê bahsa têngîna rastiye a bi gotinê re wê bike û wê bînekê ser ziman ku wê "gotina rast wê rastiye wê bînekê li ser ziman, weke ku ew hebê hanîna li ser ziman jî wê, gotina ne rast bê. Ji ya ku ew heya cûdatir tişteke din dihênê ser ziman." Van gotinan Platon di dîyaloga xwe ya 'sophist' de dike. Li gorî wê mantiqê ku mirov bihizirê wê her gotin wê 'teqez' wê tişteke di wê de wê bi wateyî wê hebê û wê di derbarê tişteke de bê.

Li gorî platon wê 'gotinêka ku wê di derbarê tişteke de ne hatibê gotin wê nebê.' Di wê rewşê de wê, gotin wê weke tişteke wê bi wê re were

li ser ziman bê. Di wê de wê fêr, azmûn, pêvajoyên pêşketinê û hwd wê ji wan wê pêşkeve û wê biafirê. Di wê rewşê de mirov dikarê wê weke aliyekê din wê werênê li ser ziman ku wê ev têngî wê taqabûlî derpêşa felsefeyî a bi gotinê ku wê were ser ziman ku wê 'her gotin ne valaya, di wê de tiştê ku mirov wê fahmbikê heya. Dema ku mirov li rengê hizirkirina Platon dinerê wê mirov dibînê ku wê rengê têtikiliya gotinê a ku wê Parmenides wê di nava hebûnê û aqil de dênê ew wê di nava gotin hebûnê de wê didênê. Di wê rewşê de wê ew wê dihênê li ser ziman. Her çendî ku wê Platon wê gotin û aqil wê weke hevdû wê bibînê jî lê wê piştî wê dema ku mirov dihizirê wê di noans û hwd cûdahî wê di wê de wê hebê. Di kurdî de wê gotin û aqil wê ji hevdû wê cûda bê. Aqil wê, çerçoveyekê hizirkirinê a bi sazûmanî bi hizirkirinê wê werênê li ser ziman. Gotin wê têtînekê, têtîhiştînekê û her wusa wateyekê wê bi xwe re wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê, gelek wateyên bi têtîhiştîniê en bi *gotinê* rew wê hebin.

Di ahenge ziman, aqil û hebûnê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di wê rewşê de wê, di demên berê de wê li wê were nerîn û fahmkirin. Di felsefeyên serdemên kevnera de wê ber vê yekê wê weke aliyekê têtîniê ê ku mirov dikarê wê, di serî de wê, weke aliyekê giring ku mirov dikarê wê, werênê li ser ziman bê. Platon ziman û aqil ji hevdû ne vaqatênê. Aristo wê ziman weke hanîna li ser ziman a hizirê wê bêtê ser ziman. Di rewşa wê de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman wê temenê gihiştina wateyê wê li ser fahmkirin, bilêvkirin û hanîna li ser ziman wê were pêşxistin.

Di rewşa fahmkirina ziman û aqil bi hevdû re wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê aqil wê bi ziman re wê were li ser ziman. Ziman weke rêya hanîna li ser ziman a. Li vir wê mirov dikarê bêtê ku wê hizir wê bi ziman wê were li ser ziman. Di wê rewşê de wê, ziman wê ji aliyekê ve wê weke awa û şeklê aqil ê ku ew bi wê dihê li ser ziman jî bê. Di wê rewşê de wê, bi gotinê wê ji hevdû vaqatandin, fahmkirin, bi hişkirin û li ser wê re kirina kirinê de wê bibê. Zerdeşt wê, dema ku wê rêgezên xwe yê felsefeyî en bingihînê wê werênê li ser ziman wê bahsa 'baş hizirkirin, baş bêtê û ba bike' de wê di wê rewşê de wê, bi awayekê wê rengê kirinê wê were li ser ziman. Di nava têtîna başî û nebaşîyê de wê bi gotinê wê ew cûdahî ku ew dihê li ser ziman wê, ew rengê kirina me ya di jîyanê de jî wê bide dîyarkirin. Minaq ez dema ku bihizirim ku ez tiştê bikim ku ew ne baş a ezê xwe ji wê dîrbikim. Di wê rewşê de

wê dema ku ez dihizirim û dibînim ku kîjna wê baş bê ezê bixwezim ku wê bikim.

Di wê rewşê de wê, di nava kirin û gotinê de wê di awayekê şûbjeyî de wê regekê hizirkirinê ê ku mirov dikarê wê kifşbikê û wê werênê li ser ziman wê xwe bide diyarkirin. Dema ku mirov dibêjê “rengê fahmkirinê” wê bi wê re wê çi wê were qastkirin? Wê bi wê re wê rengê hizirkirinê ê di mejî de ku mirov dike jî wê were qastkirin. Lê li vir wê dema ku mirov wê dihizirê wê, di wê rewşê de wê di rewşa xistina aqil di kirinê de wê, di wê rewşê de wê, gotin wê di wê de wê şêwayekê referansî jî wê weke ku mirov dibînê wê hebê. Ew jî wê, di wê rengê û awayê de wê, bi wê re wê werênê li ser ziman.

Fahmkirina wê, di wê rewşê de wê, şêwayekê aqilî ê ku mirov bi nerînek gelemper û serrû ku mirov wê werênê li ser ziman wê weke fahmkirina ji dervî me ji bûjenê, kirinê û pêvajoyek pêşketinê û hwd bê. Di wê rewşê de wê ev fahmkirina ku me girt wê bi me re wê, weke heyînek obje wê hebê. Mirov wê hizirdikê li wê tefkir dike ku ew çi bi wê dihê ser ziman. Ankû bi wê çi pêwîsta bi awayî ku ew were kirin. Ev hemû wê bi wê re wê werina li ser ziman.

Ziman wê dema ku mirov bi wê re dihizirê wê mirov dibînê ku wê şêwayê hizirkirinê wê bi wê re wê, were dîtîn. Di wê rewşê de wê gotinên ziman wê weke nav wê nave rengên têgînan jî wê bidina nîşandin. Minaq wê dema ku mirov bahsa gotinê ku ew gotin bi nave ‘çûyinê’ bê wê bahsa çûndinekê wê bike. Lê ku ew bahsa wijdan bike wê bahsa têgînek ku mirov bi wê dihizirê û tefkir dike wê were ser ziman. Weke ku mirov bi gotina wijdanê re dikarê werênê li ser ziman wê, rengê kirinê wê bi wê re wê, were dayîn kifşkirin. Wijdan wê, rêgeza wê ya pêşî wê ew bê ku mirov bi başî bike. Baş nêz bibê. Baş fahmbikê. Rast û dûrûst bê. Li hemberî kesên dervî xwe bê û ankû tiştên din bê baş bê. Di kurdî de wê bi wê re wwê gotina “birahmbûnê” wê were bikarhanîn. Di wê rewşê de wê, ev gotin wê dema ku mirov wê bi wê re bi xosletên di wê de kûr here mirov wê, bi rastî jî wê, bigihijê çerçoveyek têgînî. Di rewşa ziman a bi aqil hizirkirinê de wê mirov dikarê di gotinên din de jî wê bike. Bi heman rengê fahmbikê, û di wan de kûrbibê. Ew kûrbûn wê çendî wê weke kûrbûnêka bi gotinê re bê lê wê di aslê xwe de wê ji aliyê din ve jî wê weke kûrbûnêka bi mejî û aqilê me re bê. Di wê rewşê de wê gotin wê tenê wê weke temen û çerçoveyek bi wê kûrbûnê bê. Di aslê xwe de wê gotin wê di mejiyê me de wê çendî wê weke rewşek darêjkî wê bi wê hebê jî lê wê, di aslê xwe de wê weke rewşek giring a têgînî a

biaqil a fahmkirinê bê. Wê di wê rewşê de wê, gotin wê bi aqil re wê weyna wê ew bê ku ew aqil di rewş û pêşketinên wê de salixbikê û wê bi sazûman wê bênê li ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Dema ku mirov bahsa gotinê bike wê, di wê rewşê de wê salixkirina li ser wê re wê bi aqilî weke bi çandî, felsefeyî û hwd, wê bi gelek rengên din ên têtîni re jî wê bibê. Di nava jîyane civakê de ku wê, weke têtîneka çerçoveya hemû rengên têtîlî û pêşketinên civakî û keseyetî ên bi hevdu re wê, di nava xwe de wê bihawênê jî wê, di wê rengê û awayê de wê, weke aliyekê giring wê, di wê rewşê de wê, rewşa çandê wê derkeve li pêş. Bi çandê re wê têtînen weke kevneşopî, wêja, ord û adet û hwd wê hebin. Wê di wê rewşê de wê dema ku wê bahsa têtînen weke 'edebî' hwd wê werina kirin wê bahsa rewşên weke ku mirov li ser rewşên rewîstî û hwd re ku ew xwediye keseyetîyekê bê wê wateya wê were ser ziman. Gotina 'edebî' wê di kurdî de wê, wateya wê di wê rewşê de wê, çerçoveya wê bi têtîni wê di wê rengê de wê bi têtîna ku mirov xwediye rêgezên rabûn û rûniştinê jî bê wê bi wê re wê were li ser ziman. Di wê rewşê de mirovê ku ew di çerçoveya rewîsta xwe de ku ew dizanê wê çibikê wê bi wê rew wê, were fahmkirin.

Bi ziman re wê rewşa fahmkirina wê fahmkirin, salixkirin, têtîhiştin û hwd wê aliyna têtîni ên ku wê bi wê re wê werina dîtin bin. Di wê rewşê de wê, gotina çandê wê di wê çerçoveyê de wê çerçoveyek civakî bi civaknasî, derûnî, rewîstî û hwd re wê bi xwe r ewê bide nîşandin. Ji aliyên van têtînan û ziman, felsefe û dîrokê ve jî wê hewceyî fahmkirin û di wan de kûrbûnê wê hebê. Ew wê bi sere xwe wê weke mijarna din bin ku em dikarin wan werênina li ser ziman bin. Lê di çerçoveya ziman de me li vir wê kirpend. Di dewama wê de wê bêgûman wê dema ku mirov wê hildê li dest wê çerçoveyek giring a çandî û zimanî wê bi xwe re wê bide nîşandin.

Dema ku mirov bi çand, orf û adetê re wê werênê li ser ziman wê di wê rewşê de wê weke ku wê gotin bi vejî bi hişmendiyeke wê xwe bidina nîşandin. Wê çand wê, di wê rewşê de wê fahmkirina wê, bi aqileke şûbje re wê were dîtin. Fahmkirina têtînen weke estetîkê û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê werênê li ser ziman. Di nava çandê de wê di roja me de wê gelek têtînen ku wê, bi felsefeyî weke 'felsefeya çandê' û hwd re wê pêşkevin wê werina dîtin. Ev jî wê, di wê rewşê de wê, weke rengekê din ê ku mirov di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê li ser ziman bê.

Fahmkirina aqil li ser ziman re wê, di wê rewşê de wê, gelek awayên wê xwe bidina nîşandin. Wê fahmkirin wê di wê rewşê de wê, pêşkeve. Di wê rewşê de wê çendî ku wê pêşketina ziman wê temenê pêşketina aqil wê biafirênê wê di wê rewşê de wê, bi pêşxistina têtîgînên weke bioloji, derûnî, civaknasî û hwd re ku wê zimanê wan bi lîteratura yan gotinî wê biafirê wê weke aliyekê ku wê, aqil wê di pêşengiya ziman wê bi wê re wê bi xwe re wê bike jî wê bide nîşandin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê di dewama wê de wê, werênê li ser ziman ku wê zimanê aqil wê, di wê rengê de wê, hin bi hin wê biafirê. Zimanê aqil wê, di rengê de wê weke zimanê ku ew wê li gorî darêjkên aqilî wê xwe hin bi hin wê bi awa bike û wê bide nîşandin bê. Mirov bi wê re wê fahm dike. Aqil wê di ziman de wê, weke refaranse pêşvçûnê û kifşkiirnê wê xwe bide nîşandin. Mirov wê dema ku wê bi gotinî wê plangerîyekê wê çêbikê û ankû wê bernemeyekê wê biafirênê wê ew wê aqilê wê bide nîşandin. Di dewama wê de wê ew, bi gotinên di wê çerçoveyê de ku wê bèn naqandin re wê were li ser ziman. Aqilê ku wê di çerçoveya wê bernema û ankû plangerîyê de wê gotinan bi sazûmanekê wê werênê cem hevdû wê bi wan re wê ahengekê mantiqî wê bi wê re wê biafirênê wê, di wê rengê de wê weke aqilekê diyarker bê. Di wê rewşê de wê, gotin wê, weke çerçoveyna têtîgînî bin. Ya ku wê, di wê rewşê de wê bide nîşandin wê, ew aqilîtî bê. Di çerçoveya wê gotina aqil de em, dema ku wê fahmbikin bi ziman re wê ew wê bide nîşandin ku ew çawa wê xwediyê rewşek aqilî bê.

Têkiliya ziman û aqil wê di her demê de wê dema ku mirov li wê dihezirê wê bi pêşketina ziman û aqil a nbi hevdû re wê, xwe bide nîşandin. Lê di wê çerçoveyê de wê çendî ku wê weke ew jî hevdû ne cûda bin û bi hevdû re wê werina dîtî jî di aslê xwe de wê, weke du têtîgînên ku wê di zikhevdû de wê xwediyê pêşketinê bi hevdû re bin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê ziman wê, di rewşa xwe de wê, çawa wê pêşkeve û xwediyê pêşketinê bê wê, di aslê xwe de wê jî du aliyan ve wê, aqil di pêşketina wê de wê xwedî weyn bê. Yek wê bi fahmkiirn û pêşxistina çerçoveya ziman re bê. Ya din jî wê, bi rengê pêşketina aqil a bi ziman re bê. Di wê rewşê de wê, ev herdû alî wê di wê rewşê de mirov dive ku wan jî aliyê ziman û aqil ve bi sere xwe cûda û cûda wan hilde li dest.

1.Ziman wê weke mijareka giring a pêşketina mirov bê. Wê weke rêya xwe bi wê hanîna li ser ziman û pêşketinê wê mirov dikarê wê fahmbikê

û wê werênê li ser ziman. Di rewşa ziman de wê, wê çerçoveya ziman wê bi gotin, bêja hevok û hwd re wê xwediyê pêşketinê bê. Dema ku mirov bixwezê tiştê werênê li ser ziman mirov wê di serî de wê bigotinê wê werênê li ser ziman.

Di mijare ziman de ku mirov wê ji aliyê aqil ve wê hildê li dest wê, di serî de wê, di nava felsefeyê de wê pirr zêde wê weke mijareka serî li ser were wastandin bê. Darêjkên zimanê û ankû gotin ku wê di wan de wê wateyna vêşarî hebin û ankû nebin, yan jî wê, gotin wê vala bê û ankû ne vala bê wê weke mijareka ku wê pirr zêde wê, ji demên destpêkê ê felsefeyê ve wê serî li ser wê were wastandin bê. Di wê rewşê de wê dema ku mirov li felsefeyên sokrat, platon û aristo jî dinerê mirov dibîne ku wê li ser wê rewşê wê serî wê were wastandin. Leibniz wê dema ku wê bahsa ziman bike wê bi gotina “ziman neynika zêhnê ya” wê ew zimên werênê li ser ziman. Heidegger wê dema ku ew bahsa ziman dike wê bi gotina “ziman meskenê hebûnê ya” wê werênê li ser ziman.

Ziman wê dema ku mirov wê di çerçoveya wê ya hebûnê de wê bahsa wê bike wê di nava wê de wê bi aqilî wê navlêkirin wê bi wê re wê weke aliyekê giring ê salixkirin, fahmkirin û temenê têgihîştinê wê bi wê re wê were ser ziman. Dema ku em navekê li tiştê din em wê bi hiş wê di mejiyê xwe de wê salixdikin. Wê ev salixkirin wê tiştê di mejiyê me de wê dike weke hişekê. Di wê rewşê de wê nav wê di aslê xwe de wê, têkiliya ziman û bi aqil û hebûnê re wê bi hevdû re wê wê ji aliyekê ve wê bide çêkirin.

Wittgenstein wê dema ku wê nîqaşan wê bike li Tractatusê wê, di çerçoveya ziman û fahmkirina wateyê de wê li çerçoveyek fahmkirinê a bi mantiqî li ser têgihîştin, darêjk û fahmkirina hebûn, bûjen û pêvajoyên pêşketinê re wê, bîne li ser ziman. Fahmkiirna Wittgenstein wê çendî ku wê weke aliyekê giring ê felsefeya ziman wê xwe bide nîşandin jî lê wê ji aliyê tehera dîyalektîkê ve wê, di dîmenekê de wê weke ku ew hê temem nebûbê wê di dîmenekê de wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, çendî ku wê gotin bi gotin, wate bi wate û ankû nav bi nav wê were fahmkirin û têkiliya wan bi awayekê pirrdîmenê wê bi hevdû re wê were danîn jî lê di wê rewşê de wê di dîmenek û astek giştî de wê pêwîstiya fahmkiirna wê bitehereke giştî û teybet a dîyalektîkî a bi hevdû û di dewama hevdû de jî wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe wê, felsefe wê weke fahmkirina wateyê jî wê were dîtûn û ser ziman. Ez dema ku di wê çerçoveyê de dihizirim gotina Michel Foucault ku ew wateyê di çerçoveyêkê lêgerînek arkolojîkî de bi navdikê û wê dihênê li

ser ziman wê werênê berbîra mirov. Di wê rewşl de wê, di serî de wê ev wê weke aliyekê giring wê bi wê gotin û têngînê wê ew wê bide fahmkirin ku wê, dema ku mirov li ser wateyê de dihizirê wê bi demê re wê dîrokek wateyê wê hebê. Ev dîroka wateyê û pêşketina wê hanîna wê ya li ser ziman wê, di wê serî de wê, ji gelek aliyên ve wê, mijare fahmkirina felsefeyê bê.

Di serdemên hemdem de wê, bi têngînên lêkolînê ên weke ku Foucault ku ew dihênê li ser ziman bi têngîna lêgerînek arkolojikî wateyê dihênê li ser ziman wê, ev gotin wê di wê rengê de wê, karibê wateyna giring di wê çerçoveya lêgerîna fahmkirinê de wê bide me. Di rewşa fahmkirinê de wê mirov diakrê wê, weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê felsefê wê, di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê rewşê de wê weke lêgerîna bi wateyê û fahmkirina wê bê. Em di roja me de wê dema ku em li ser wateyê dihizirin em wateyên roja me ên ku em wan dihênina li ser ziman wê bi wê dihizirin. Lê di aslê xwe de wê, wate wê di wê çerçoveyê de wê, aliyekê giring ê fahmkirinê û jîyane me bê.

Li ser wateyê re hizirkirin û bi wê ghiştina ancamen weke yên metafîzîkê wê di aslê xwe de wê weke aliyekê ku mirov wê nikaribê wê bê belesebeb ku wê werênê li ser ziman bê. Her çendî ku wê wê, metafîzîk wê ji têngînek zanistî jî wê bi têngîna gîyane teqez re wê bihizirê jî lê wê di serî de wê mirov dikarê wê, bi derpêşên *a priori* ku wê were hizirkirin wê çerçoveya wê were hizirkirin û ser ziman.

Di ware fahmkirina ziman de wê, di anav felsefeyê de jî wê, aliyên weke haraklitt, stoayî, platonvanên nû hwd wê, ziman wê weke di çerçoveya ziman û aqil û têkiliya wan a bi hevdû re de wê hildina li dest. Lê aliyê din ê weke nepenivan û ankû mistîkî wê, li ser têngîna xwûdê re wê werênina li ser ziman wê, weke biriqandin û ankû hanîna li ser ziman a cewherê xwûdayî wê werênina li ser ziman. Wê weke rêya xwe hanîna li ser ziman a wê cewherê wê werênina li ser ziman.

Weki din wê rasyonalist wê weke encama pêşketina aqil wê ziman wê werênina li ser ziman. Empîrîst wê weke xwe vekirina rêyên sehî û hanîna li ser ziman û wê bînin li ser ziman. Di wê rengê û awayê de wê, di wê rewşê de wê ziman wê temenê fahmkirinê cûda ên di derbarê de jî bê. Di serdemên hemdem de wê dîzaynvan zêhnê ên ku ew derdikevin wê ziman wê weke weke di zêhnê me de bi ya dihê dîyzankirin, dagerkirin diafirê wê, werênina li ser ziman. Derûnvan wê ji aliyê xwe ve wê bi têngînek zêhnê wê bahsa wê bikin û wê bînin li ser ziman û bêjin ku ziman ji hinek dîtbarîyên derûnî ku ew diafirê wê werênina li ser ziman.

Di wê rewşê de wê mirov diakrê wê weke aliyekê giring di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku wê ziman wê, di pêvajoyên pêşketinê de wê were dîtin ku wê bi wateyê û bi navkirina bi wê re wê ku wê têtînin ku wê weke bûjenîkirin û hanîna li ser ziman wê di dîmenekê de wê bi wê rengê jî wê bê dîtin. Di wê rewşê de wê, Diltthey wê, bahsa 'afirîna pêvajoyên bûjenî' bi têtînin û pêşketina bi ziman û hanîna wê ya li ser ziman wê bike. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov ziman wê dike ku wê fahmbikê wê ne tenê wê, weke aliyekê weke temenê fahmkirinê wê, weke temenê girtinê ê bi wateyê jî wê, were dîtin. Di çerçoveya têtîninê felsefeyî ên çandî de gotinên weke 'berhevbûnê' ku wê bi pêvajoya pêşketina mirov û jîyanê re wê were li ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê bi ziman re wê, ew wê temenê wê bi gotinê wê bê afirandin. Gotin wê di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê aliyên wê yên fahmkirina bi wateyê re wê, li ser hevdu watelêkirinê dem bi dem û rewş bi rewş ku wê werina kirin wê weke aliyekê ku wê di gotinê de wê bê temenê fahmkirina gotina 'pîrrwateyîyê' a di fahmkirina wê de. Di wê rewşê de wê gotina pîrrwateyî wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring ê ku mirov wê di serî de wê, di serî de dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Ji vê aliyê ve mirov dikarê wê jî wê werênê li ser ziman ku wê ji gelek aliyan ve wê di nava şîroveyan ku wê bi ziman re wê werina kirin wê ziman wê weke 'aqil çêker' wê were dîtin û hanîn li ser ziman. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê di serî de wê, werênê li ser ziman. Lê li vir wê çawa wê aqilçêkerîyek ziman wê hebê? Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê bihizirê wê mirov bi wê re wê, kifşbikê ku wê bi çerçoveya fahmkirînê a rewşan re wê, çerçoveya aqilî wê bi gotinkirin, bi navkirin û hwd re wê, weke aliyekê salixkirinê a zimanê wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê ziman wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê fahmkirinê ê giring ê têtînin ku mirov dikarê wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê bê.

Mijare fahmkirina ziman di temenê pêşketina aqil de wê, di demên hemdem de wê zêdetirî wê bi wê têtînin wê were dîtin û fahmkirin. Di dewama wê de wê, di wê çerçoveyê de wê, weke temen û ardnigariyek têtîhiştî wê ziman wê li wê were hizirkirin û wê hewlbêdayin ku ew were fahmkirin û were hanîn li ser ziman. Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê giring ê din wê werênê li ser ziman ku wê rewşa ziman wê di wê rengê de wê, di çerçoveya têtînek 'temenî' de wê

fahmkirina wê, di demên hemdem de wê bê temenê pêşxistinên teorîkî ên felsefeyî bo ziman û bi ziman re jî. Di wê rewşê de wê, ziman wê, weke temenekê pêşketinê û weke hebûna felsefeyî a temenî ku ew were pêşxistin jî wê, di wê çerçoveyê de wê were dîtin û wê bê hanîn li ser ziman. Di wê rewşê de wê jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê heta roja me wê, gelek lêkolîn wê li ser ziman wê werina pêşxistin. Di hemû lêkolînan de wê wê hebûna zimanî a xwezayî ji aliyê çerçoveyek têgînî a funksyonist de wê were fahmkiirn ku wê zimanê xwezayî (weke zimanê zikmakî) wê çêtirin temen bê bo pêşketinê û fahmkirinê.

2. Aqil wê, dema ku mirov di dewama mijare ziman de wê bi sere xwe wê weke aliyekê ku mirov wê hildê li dest wê di serî de wê, bi wê re wê weke aliyekê giring wê weke çerçoveyek fahmkirinê wê xwe bide nîşandin. Ziman çendî ku wê weke temenekê fahmkirinê wê xwe bide nîşandin wê aqil jî wê weke rengekê çerçoveyî wê xwe bi wê re wê bide nîşandin. Gotina aqil wê dema ku mirov di çerçoveya wê de bi sere xwe dihizirê wê mirov dibînê ku wê di çerçoveyek dîrokî de wê xwediyê pêvajoyên pêşketinê ên tevlihev bê. Rengên pêşketinên aqil wê di demên berê de wê, bi çerçoveyên zêhnî re wê xwe bidina dîyarkirin. Pêşketinên aqilî ên weke ol, stêrzanî, metamatik, aritmatik, teknik, teknoloji, civaknasî, derûnî, kimya, biolojî û hwd wê, bi gelek awa û rengên wê yên demkî û dîrokî û hwd re wê, werina dîtin. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê aqil wê weke rengê fahmkirinê wê xwe bide nîşandin.

Di ware fahmkirina aqil de wê, bi demê re wê têgînên weke mantiqê, rasyonalmê, realism, dualism, metalyalismê û hwd wê, werin û pêşkevin. Di wê rewşê de wê, ev wê weke rengna aqil ên bi têgihî ku wê werin û pêşkevin bin. Di wê rengê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman ku wê aqil wê di nava jîyanê de wê weke aliyekê fahmkirinê ê jîyanê bi rêya dîtin, bihistin, gûhdarkirin, destlêdanê û hwd re wê, were û pêşkeve. Ev rêyên girtinê wê weke rêyên aqil ên ku wê pêşkevin jî bin. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê piştî ku wê aqil wê bi sere xwe wê pêşketinên mazin wê bide çêkiirn wê rêyên weke bi dîyardeyî, element û hwd re wê bi fenomolojikî û epistemolojikî û hwd re wê bide nîşandin Aqil wê weke heyîneka ku wê bi awayekê pirralî were fahmkiriin bê. Hebûna aqil wê, di serî de wê, çendî ku wê weke hebûnaka fahmkirinê bê wê ew hebûn bi xwe jî wê fahmkirina di derbarê de wê weke aliyekê temenî ê fahmkirinê

wê bi wê re wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê salixkirina gotina aqil wê di serî de wê, weke çerçoveyek ku mirov wê bi aliyên weke çandî, civakî û zanistên wan re bi temenek biolojikî li ser esaasê heyînî wê werênê li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê aqil wê, temenê girtina wê xêv wê temenê fahmkirina wê ya di jîyanê de a bi obje, bûjen û rewşên jîyanê re jî wê bide çêkirin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê, weke aliyekê temenî wê bi wê re wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Têgînên weke metafîzîkê û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê bi aqilî wê bi hizirkirinên wê re wê, li ser têgînî ên weke bi nave xwûdê û hwd re wê werin û pêşkevin. Aqil wê bi pêvajoyên wê pêşketinê re wê were dîtîn ku wê dem bi dem wê bi astbûna wê were û pêşkeve. Di pêvajoyên pêşketina wê ya bi dîrokê re wê ji demên aamiismê-totemismê û heta demên mîtolojiyê û piştî felsefeyê û ji wê heta demên hemdem bi têgînên weke aqilê zanistê û hwd re wê di wê rengê û awayê de wê were dîtîn.

Di pêvajoyên hizirkirinê de wê, pirr zêdew ê pîrsa aqil çi ya, hizirkirin çiya, hizirkirin tê çi wateyê û hwd wê li wan wê were hizirkirin. Di wê rewşê de wê bi demê re wê dema ku wê bi aqil wê were hizirkirin wê ji werk û funksiyanên wê hebûna wê bê xwestin ku ew were fahmkirin. Di serî de wê, aqil wê weke dîtîn û ankû fahmkirina mirov a dunyayê wê were ser ziman. Di wê rengê de wê aqil wê weke hebûna fahmkirinê, hişkirin û têgihiştinê wê were dîtîn û ser ziman. Di nava felsefeyê de nîqaşên weke 'zanîn çi ya' ku wê werina meşandin wê di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê weke lêgerîna fahmkirina bi aqil a weke aqil çi ya jî bê. Di wê rengê de wê, di wê rewşê û rengê de wê aqil wê weke mijare fahmbikê bê. Mirov wê çendî ku wê bi aqil wê xwe fahmbikê û wê bi wê fahmkirinê wê pêşve here wê, bi heman rengê wê, aqil jî wê bi xwe bixwe fahmkirinê re wê temenê pêşketinê wê baştirin wê bi hebûna xwe re wê bide çêkirin.

Di wê rengê de wê, aqilê razber, aqilê şenber, aqilê analitik, aqilê rexnegir û hwd wê, weke rengên aqil ên ku wê werin û pêşkevin bin. Di wê çerçoveyê de wê aqil wê weke bi awayekê wê pêşkeve Aqil wê, mirov nikaribê wê tenê wê weke hebûnek nerînî a fahmkirinê wê bi tenê wê fahmbikê. Wê di wê de wê bi pêşketin û pêvajoyên wê re wê dîrokek berhevbûyî a bi aqil wê hebê. Di wê rewşê de wê, aqil wê çendî ku wê were nivîsandin û newê nivîsandin jî wê, di wê çerçoveyê de wê ew

temen wê li ser hebûna xêvî a zindiyî re wê ew wê weyna xwe bi hanîna li ser ziman û di pêşketina jîyana mirov de bileyizê. Di serî de wê, bi wê rengê wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Çerçoveya salixkirina gotina aqil wê bi awayekê pirr zêde berfireh û kûr bê. Bi pêvajoyên wê ylên pêşketinê ên bi jîyanê ên fahmkirinê, hişkirinê, têgihiştinê û hwd re wê were ser ziman.

Aqil wê weke di encama hizirkirinê de weke nerîneka ku mirov gihiştîyê de jî wê mirov dikarê wê salixbikê û wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê fahmkirinê ê temenî wê hildê li dest û wê werênê li ser ziman. Di fahmkirina aqil de wê, hizirkirin wê weke awa û rengekê wê xwe bide nîşandin. Wê dema ku mirov bi têtînen weke bîrdozîkî, felsefeyî û hwd dihizirê wê weke nerîneka li dunyayê jî wê were dîtî û ser ziman.

Di wê rewşê de wê aqil wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê temenê hevnasîna me ya di jîyanê de bê. Mirov wê di nava jîyanê de wê bi aqil wê, tiştan wê bi navbikê û wê werênê li ser ziman. Bi gotinkirin, wê di awayekê de wê weke bi navkîrin bê. Bi navkîrin wê, rengê dîtîne ê bi aqil şenberbikê. Di wê rewşê de wê rengê nerîne wê bi xwe re wê biafirênê. Binavkîrin wê di nava felsefeyê de jî wê weke ku mirov di felsefeya zwerdestiyê û konfuçyusiyê de dibîne wê weke aliyekê felsefeyî ê pêşxistinê jî wê were dîtî. Di wê rengê de wê, bi navkîrin wê weke çerçoveyek girtîne a bi aqil a ji xwezayê û jîyanê bi salixkirinê û hwd re wê biafirênê.

Di rewşên weke fahmkirina aqil de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê fahmkirina aqil wê temenê pêşketina bi têtîhiştin a di jîyanê de wê biafirênê. Têkiliya bi aqilî a bi jîyanê re wê bi fahmkîrin, hiştîne û derxistina li têtîhiştîne re wê were dîtî.

Di mejî de wê, aqil wê bi rê û tûrên têtîkiliyê û hwd re wê biafirê û wê were ser ziman. Ew tûr û rêyên têtîkiliyê wê temenê têtîkiliya mirov bi derve a bi hiş jî wê bi sazûmanî wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê, aqil wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê ê ku mirov bi wê bi temenek heyînî a hebûnî re wê werênê li ser ziman bê. Bêî jîyanê û hebûnê wê aqil wê li jîyanê wê nebê. Ber ku wê hebûneka ku wê fahmbikê wê nebê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di roja me de wê dema ku wê bahsa pêşketina aqil wê were kirin wê bi mirov re wê weke zindiyê ku ew dihizirê wê, were ser ziman. Di nava xwezayê de wê, mirov wê weke zindiye yekanê û pêşî ku ew dikarê bihizirê bê. Weke zindiyê ku ew gihiştîya hizirkirinê bê. Lê di aslê xwe

de wê di xwezayê de wê gelek zindî wê piçûk û mazin wê bijîn. Hemû wê di çerçoveyê de wê berê wan bi pêşketina wan ya di jîyanê de bê. Wê hebûna xwe wê, bidina domandin. Wê, rêyên xwe yên jîyanê wê çêbikin. Wê ji xwe re wê cihên ku ew di wê de bijîn wê biafirênin. Mirov ji xwe re malan çê dikan. Tayrik hêlinan çê dikan. Zindiyên din wê bi wê rengê wê, ji xwe re wê rewşên bi wê rengê wê çêbikin. Ev hemû wê weke bi ajoya jîyanê ve wê were hanîn li ser ziman.

Aqil wê di nava jîyanê de wê, di wê rewşê de wê, weke temenê dîtîne a bi mejî re wê bi hiş wê biafirêne. Wê di wê temenê wê afrînerîya aqilî de jî wê tûrên newrolojîkî û hwd ên heyînî û zindiyî wê hebin. Di wê rewşê de wê dema ku wê bi mirov re wê weke zindiyekê wê ew temen wê hebê wê bizindiyêmn din re jî wê ew temen wê bi heman tûrên newrolojîkî ên di laşê wan de wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê demê wê ya ku wê pêwîst bê wê di serî de wê, rewşa fahmkirina wê ya biolojîkî û hwd wê gihiştina li zanîna wê weke temen wê pêwîst bê. Di roja me de wê pêşxistinên weke aqilê çêker û ankû mejiyê çêker wê di wê rewşê de wê weke rewşna ku wê bi aqilî wê bi rengê pêşketina wê re wê di wê çerçoveyê de wê, were dîtîn bê. Di wê rengê de wê aqil wê, temenê wê yê pêşketinê wê ji gelek aliyên ve wê bi wê rengê wê bi hebûnî, teknikî û hwd wê were afirandin.

Temenê pêşxistina bi wê rengê a aqil bi çêkerî û hwd wê di aslê xwe de wê ji destpêkê ve wê di nava aqil de wê weke kirdeyek vêşarî wê hebê. Ew jî wê, dem bi dem bi çêkirina teknîk û amûran wê xwe werênê li ser ziman. Dem bi dem wê bi rengên weke xiyalkirina bi wê dana axiftina sawal û haywanetên ku ew neaxifin bê. Dem bi dem wê bi xiyalî çêkirina zindî û aferendiyên xiyalî û hwd bê. Ev rewş wê, ji aliyekê ve wê mirov dikarê wê di wê rengê û awayê de jî wê werênê li ser ziman bê.

Zanîna zanîne û ziman

Di aslê xwe de wê dema ku mirov li ser zanîne bisekinê wê di serî de wê asta pêşketina demên me yên hemdem wê weke pîvaneka pêşketinê wê di wê de wê derkeve li pêş. Di serdemên hemdem de wê di rewşa fahmkirina zanîne de wê bi zanistî û felsefeyî û hwd wê pêşketinên mazin wê werina derxistin li hole. Di wê rewşê de wê, di wê çerçoveyê de di nava zanîne de wê, hizirkirin wê weke aliyekê wê yê giring wê bi rengê re wê xwe bide nîşandin.

Dîroka felsefeyê wê, dema ku mirov wê lêkolîn dike wê bi wê re wê were dîtîn ku wê, li ser 'koka zanîne' û hwd wê pirr zêde wê hizirkirin

wê werina kirin. Demokritos, stoayî, Pythagoras û heta ku wê bigihijê Sokrat, platon û aristo wê mijare fahmkirina zanînê û ankû li ser pirsar 'zanîn çi ya' wê serî biwastênin û wê hewlbidin ku wê fahmbikin. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê felsefeyê xwezayî ên serdemên kevnera wê di wê rengê de wê, bi zêdeyî wê derkevina li pêş.

Di wê rewşê de wê, di serî de wê, mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê di nava jîyanê de wê, mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Di aslê xwe de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê zanîn wê di nava aqil de wê, weke temen û fahmkirineka giring ku wê mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Pêvajoyên wê pêşketina wê were dîtin. Çendî ku wê pêvajoyên wê yên pêşketinê wê dirêjbibin wê, reşa bi ast û pîvanî pêşxistin û fahmkirina zanînê jî wê pêşkeve. Di wê rewşê de wê, pêvajoyên pêşketina zanînê û biastbûna wê bi hevdû re wê bimeşin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê, bi zêdeyî wê, di nava aqil de wê dem bi dem wê têgîn û rengên fahmkirinê ku wê bidina nîşandin wê gotin wê werina pêşxistin. Di serdemên hemdem de gotinên weke "obje û şube", 'bûjen û kirde', 'nîtel û nîcel' û hwd wê, mirov dikarê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, ev gotin wê rengê pêşketina bi ast a aqilê demên hemdem jî wê bi xwe re wê bidina nîşandin.

Di rewşa fahmkirina zanînê de wê, di wê rengê de wê mirov dikarê di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku wê rewşa wê, weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di rewşa fahmkirina zanînê de wê, weke temenekê fahmkirinê wê di wê rewşê de wê, zanîn wê weke hebûnek dîyarde wê, bi element û rewşên xwe yên hanîna li ser ziman ên bi rêbazî û hwd re wê bi fahmkirinên weke felsefeyê, dîrokê, dadê, civaknasiyê, derûniyê, biolojiyê, fizikê û hwd re wê, pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di roja me de wê dema ku wê bahsa zanînê wê bê kirin wê bahsa 'zimanê zanînê' jî wê were kirin. Minaq wê, gotinên weke 'zimanê felsefeyê', 'zimanê zanistê' û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê, werin ser ziman. Ev wê rewşna zimanî bin ku wê dem bi dem wê bi ast û pîvane pêşketinên xwe re wê werina dîtin bin. Em îro zimanê demên kevnera ê felsefeyê wê kifşdikin û bi wê rengê hizirkirina wê demê û fahmkirina wê dikin ku wê fahmbikin. Di dewama wê de wan çi û çawa hizirkirina û nîqaşkirina bi zanînê em dikin ku wê kifşbikin. Bi wê kifşkirinê re jî em dikin ku xwe bigihênina li zanînekê di derbarê asta pêşketina wê demê de. Di wê rengê

û awayê de wê zimanê felsefeyê û ankû zimanê zanistê wê bi demkî wê wateyekê wê bi pêşketinê, rengê pêşketinê û hebûna wê re wê hebê.

Zanîn wê ya ku ew dihê zanîn û ankû were zanîn wê, di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring wê, di wê rewşê de wê, mijarên fahmkirina zanînê bin. Felsefeya zanînê wê di wê rewşê de wê, hebûna zanînê, rêyên zanînê bi dest xistinê û hwd wê ji xwe re wê bikina mijar. Di wê rewşê de zanîn wê weke rewşa têkiliya nava zanîn û bûjenê de ku wê bi têkiliya wê re wê were fahmkirin jî bê. Pêvajoyên felsefeya zanînê ên demên kevnera wê di çerçoveyek xwezayî de wê xwediyê temenekê fahmkirinê bin. Di wê çerçoveyê de wê zanîn wê gihiştina wê û rêya bidest xistin û fahmkirina wê bidina dîyarkirin. Di wê rengê de wê zanîn çi ya wê di çerçoveya fahmkirina wê pirsê de wê wre û pêşkeve. Têgîna kirde (subject)yê û wê li wê were hizirkirin. Di wê rewşê de wê pêvajoyên felsefeyê wê hinekî jî wê weke pêvajoyên fahmkirina wê bin.

Di demên piştre ên hemdem de wê bi salixkirin û fahmkirina wan zanînen felsefeyê ên di derbaerê zanînê de û wê bi wan re wê gihiştina têtînen felsefeyî ên nû re wê temenê pêşxistinên bi aqil wê were çêkiirn. Di wê çerçoveyê de gihiştina darêjkê bi zanînê re wê temenê wan afirîna wê biafirênê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê li ser ziman û wê fahmbikê.

DI roja me de wê, di wê çerçoveyê de wê çawa wê ji zanînê wê tişt wê werina çêkirin wê di wê çerçoveyê de wê, rewşên zanînê wê bi kirdeyî û bûjenî wê, temenê wê biafirênê. Di çerçoveya têtîna kirde û bûjenê de wê, pêvajoya pêşî a felsefeyê weke di serdemên kevnera de wê, weke pêvajoyên fahmkirina ji bûjenê gihiştina kirdeyê û zanîna wê bê. Di wê çerçoveyê de wê, bi wê re wê, ev wê bi pêvajoyên fahmkirinê ên felsefeyî û zanînê re wê were derbaskirin. Di demên hemdem de wê çendî ku wê di wê çerçoveyê de û di dewama wê de wê mirov wê karibê werênê li ser ziman jî lê di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring wê di wê rengê de wê, rewşa zanînê wê xwe bi awayekê wê bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, di serdemên hemdem de wê ji wê zanîna bûjenê afirandina daerêjkên din ên bûjenî bi wê re wê weke pêvajoya afrînerîya wê zanîna ji bûjenê jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Lê bo ku ew zanîn bi wê rengê were xistin temenekê afrîner de wê di derbarê wê de wê pêwîstîya fahmkirineka bi temenî a giştî û teybet jî wê hebê. Ev jî wê weke di rengî zanîna zanînê û ankû hişmendiya zanînê wê mirov dikarê wê bi navbikê û wê wrênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, pêvajoyên afrînerê ên bi aqil wê di wê çerçoveyê de wê, di çerçoveya pêşketina aqil û razberîya wê de wê, afrînerîya bi aqilî ku wê bi asta ku wê bi wê bigihiyê de wê, weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê bi asta zanîne a demkî re wê werênê li ser ziman bê.

Di wê pêvajoya çêkerîya ji zanîne wê bi wê re wê pêvajoyên fahmkiirna wê çêkerîyê bi zanîne û ankû felsefeyî wê bixwe re wê bide afirandin. Di wê rewşê de wê di aslê xwe de wê di dîmenekê de wê weke ku wê ji temen ve wê ji jîyane qûtbûna ji temenî wê weke ku wê bibê û bi wê aqilê razber jîyankirinê û bi pêvjaoyên wê yên xwe afireandinê wê afirandina wê weke temenê xwe wê dîtî û pêşxistin û hildan li dest wê di demên hemdem de wê pêşkeve û wê were dîtî.

Di wê rewşê de wê, kirdeya bi zane ku wê pêşkeve wê di wê çerçoveyê de wê wateya wê bi zanîne wê bi temenê wê yê fahmkirinê re wê hebê. Kirdeya bizane wê di wê rengê de wê weke kirdeyek afrîner a jîyanî bê. Temenê wê bi fahmkirin, fêrûazmûn û ceribandînen jîyanî re wê xwe bide pêşxistin.

Di wê çerçoveyê de temen û çerçoveya gotina zanîne, sînor û bêsînoriya wê, rengên wê yên di jîyanê de ku ew dihên pêşxistin û ankû diafirin û hwd wê, di wê rengê de wê, weke aliyna ku mirov bi zanîne û felsefeya wê re serî li ser wê dikarê biwastênê bê. Zanîne wê di roja me de wê weke ku em bi wê re kifşdikin wê bi gelek awa û rengên wê re wê hebê. Em î ro dizanin ku wê, mirov, cihê wan û bûjen û hwd çawa na. Di dewama wê de em wê çi çawa wê bê kirin û dîyarkirin em wê fêrdibin û wê di jîyanê de wê weke temenê çêkirin, pêşxistin û afirandina di jîyanê de wê didina dîyarkirin.

Li ser felsefeya zanîne ku wê li ser koka zanîne wê bihizirê wê, bi awayekê felsefeyî wê, di demên kevnera wê bi filosofên weke platon û aristo re wê, were ser ziman. Sokrat wê ji aliyekê ve wê bi felsefeyî wê nîqaşên wê bide destpêkirin. Gotinên weke “tiştê ku ew dizanim ez ti tiştî nizanim” wê, di wê çerçoveyê de wê weke gotinên sokrat ku wê têgînekê wê bidina me bin. Gotina zanîna felsefeyê û ankû ‘epistemoloji’ wê temenê wê bi gotina ‘episteme’ ku wê were wateya zanîne û ‘logos’ ku wê bi wateya ‘gotina bi aqil’ wê di wê çerçoveyê de wê, were ser ziman. Heta ku wê demên pêşketina felsefeyê wê werina li ser ziman wê di xatekê dew wê hizirkirina li ser wê bibê. Demên kevnera wê mirov dikarê weke demên klasik ên gotina ‘epistemolojiyê’ jî werênê li ser ziman. Piştî wê, bi awayekê hemdem wê temenê têgîna epistemoloji a hemdem wê bi zanyarên weke Descartes, Locke, Hume, Kant û hwd re

wê were û pêşkeve. Wê di wê çerçoveyê de wê, demên wê yên nû wê di wê çerçoveyê de wê werina li ser ziman.

Ji aliyê fahmkirina têgîna epistemolojiyê weke zanîna koka zanînê wê bi têgînên weke 'dxwezaye zanînê', 'kirdeya zanînê' û ankû weke kirdeya bi zane, zanîna bûjenê û ankû zanîna ji bûjenê, Têkiliya nava bûjen û kirdeyê bi zanînê, bi sedemkirina zanînê, rasttîya zanînê û çavkaniya zanînê wê weke aliyna ku mirov di temenê wê de dikarê hilde li dest û di wan de kûr bibê bê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê çerçoveya fahmkirina zanînê wê, di wê çerçoveyê de wê bi wê hewlbêdayin ku ew bigihijê zanîna rast.

Rêyên weke yên gihiştina li zanînê wê, têgînên weke rasyonalem, rêya ceribandînê, nêzîkatîya hevgirtîner (sentez), û rêyên weke sehkirinê û ankû bihîstinê û hwd wê weke rêyna ku wê bi wan wê hewlbêdayin ku mirov xwe bigihênê li zanînê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman wê, çavkaniya zanînê û rêyên bi wê gihiştina zanînê wê hertimî wê weke mijarna ku wê aqilzan û ankû filosof wê serî li ser wê biwastênin bin.

Di roja me de wê, zanist wê weke rê û çavkaniya gihiştina 'zanîna rast' wê were dîtin û ser ziman. Zanist wê zanîna wê weke zanîna ceribandînê û bi çavdêrî ku ew hatî dîtin û pêşxistin wê were dîtin. Di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê zanîn wê çavkaniya wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê were dîtin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê di roja me de wê, dema ku wê zanîn wê were esasgirtin wê fêdejêgirtina wê weke aliyê wê yê girtin wê di wê rengê de wê bi heman giringiyê wê were li ser ziman. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di wê rewşê de wê, zanîn wê weke aliyekê temenî ê jîyanê ku wê temenê pêşektin û çavkaniyên wê biafirênê bê.

Di serdemên hemdem de wê dema ku mirov bahsa zanîna zanînê bike wê demê dive ku mirov wê di awayekê pirrdîmenî de wê hildê li dest û wê fahmbikê bê. Ber ku wê ev wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di roja me de wê, hemû tişt wê di wê çerçoveyê di awayekê wê bi temenekê fahmkirinê wê were pêşxistin. Wê di wê rewşê de wê aqil wê bi awayekê pirrdîmenî wê were pêşxistin. Aqilê teknikî, aqilê afrîner ê fîzîkî, aqilê çêker û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê bibin. Di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê, rewşa aqil wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê di serî de wê hilde li dest û wê fahmbikê bê.

Di roja me de wê, dema ku wê bahsa zanînê û têgîna epistemolojiyê weke bi zanîna zanînê û ankû têgîna koka zanînê re ku wê were li ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê, di awayekê pirr bizane de wê bê xwediyê temen û çavkaniyekê bi zanistî. Di wê rewşê de wê, *kirdeya afrîner* wê xwe bi aqil û çavkanî wê bide pêşxistin. Ev wê weke aliyekê afrîner ê bîaqil bê. Di wê rewşê de wê, aqil wê, di aslê xwe de wê, weke rêya bi wê gihiştina bersivên di jîyanê de bê. Lê di wê rewşê de wê, di roja me de wê tevî wêqas pêşketinê jî wê, hê zanîna me ne di wê astê de bê ku wê bersivê bide hemû pirsênê li ser pêşketina zanînê û hebûna jîyan û çavkaniyên jîyanî ên dervî dunyayê û hwd. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê zanîn wê di wê rewşê de wê, di çerçoveyek giştî ku 'hemû tişt' wê di wê de wê were salixkirin û ser ziman re wê were dîtin. Di wê rewşê de wê zimanê dema hemdem wê weke zimanekê zanînê ê di wê çerçoveyê de ku mirov li ser wê û pêşketina wê bisekinê bê.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov bahsa felsefeya zanînê bike wê gelek aliyên bi têgînî ên ku wê werina li ser ziman wê hebin. Di serî de wê aliyên weke rêyên gihiştina li zanînê wê derkevina li pêş. Ji aliyekê din ve wê, rengê bikarhanîn û pêşxistina bi aqil û pêşxistina temenê wê weke aliyna wê derkevê li pêş.

Zanîn wê, di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman wê, di roja me de wê, bi zêdeyî wê gotina 'felsefeyê' wê bi zanînê re wê zêde newê danîn li rexhevdû. Wê gotina zanistê wê weke gotineka ku wê, di wê çerçoveyê de wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş û wê bi wê re wê were hildan li dest bê. Di wê aslê xwe de wê, di roja me de wê, di wê çerçoveyê de wê, weke çerçoveya zanyarîya hemdem wê, zanîsta zanînê wê bi zêdeyî wê pêşkeve. Di wê çerçoveyê de wê, zanista zanînê wê temen, çavkanî, pêşketina xwe ya demî bi zimanê xwe re wê pêşbixê û wê bîne li hole û nbide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirina gotina zanistê wê, bi zanistî wê, hildana li dest wê, di wê çerçoveyê de wê temenê wê, bi rengê pêşketina aqil bi çavkanî, çavdêrî û ceribandînê ku wê were pêşxistin bê. Di wê rewşê de wê temenên şewayî ên zanînê wê di wê rewşê de wê bi zanistî wê ev bin.

Lê li vir wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê zanîna zanînê û ankû zanista zanînê wê di roja me de wê hinek aliyên wê yên din jî ên weke çerçoveya zanînê, çavkanî, afrînerîya wê û hwd wê, weke aliyna ku

wê pîrr zêde wê weke mijarên wê derkevina li pêş bê. Kirdeya bi zane û afrîner wê, di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê bi fahmkirina wê re wê kûr bibê.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê çerçoveyên bi teknikî ku wê di wan de wê kûrbûn wê hertimî wê bibê wê weke çavkaniyek afrîner a zanînê jî wê mirov dikarê wê hildê li dest. Tenik û teknoloji wê di nava xwezayê wê bi darekê ve wê şîn nebin. Wê ew wê werina çêkirin. Di wê çerçoveyê de wê zanîn wê çawa wê di wê çerçoveyê de wê bê kirin temen û çavkanî wê weke mijare zanîna zanistê jî wê xwe ji aliyekê ve wê bi epistemolojikî wê bide nîşandin û dîyarkirin bê.

Mijarên weke teknolojiyê wê, bi rewşên weke pêşketina amûrên teknikî û bikarhanîna wan re wê jîyanê wê ji temen ve wê biafirênin. Wê, jîyan wê bi wan wê were dorpêçkirin. Biqasî pêşxistina wan amûran, zanîna bikarhanîn û ji wan sûdgirtinê jî wê weke aliyekê mijara fahmkirina zanînê a roja me bê.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê zanîna bikarhanîn û fahmkirinê wê, bi çêkirina serwerîyekê re wê temenê pêşxistinê jî wê biafirênê. Bo wê yekê wê di demên hemdem de wê, minaq wê rewşên weke teknikê û navaroka wê û hwd wê, beşên perwerdeyê û hwd wê pêşkevin. Di wê rewşê de wê, pêşxistina zanîna wan û bi wê xwe pêşxistin û gihandina zanînê wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê pêşketina mirov jî bê.

Di rewşa fahmkirina zanînê de wê, ev wê weke aliyekê giring bê ku mirov wê werênê li ser ziman ku wê li ser zanînê re perwerde bûyîn wê temenê serwerîyê wê biafirênê. Bi wê re wê, temenê bikarhanîna zanînê wê bi xwe re wê bide çêkirin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê di serî de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di serdemên hemdem de wê dema ku wê bahsa zanînê wê were kirin wê gotina 'fêrbûna pîrraliyî' wê were biikarhanîn. Ev gotin wê wateyek wê bi têgîna fahmkirina zanînê û pêşketina wê re wê hebê.

Di aslê xwe de wê, zanîn wê, di wê rewşê de wê, di her ware de wê, weke fahmkirinekê wê, di demên hemdem de wê were dîtin. Di wê rewşê de wê, zanîn wê di wê rewşê de wê, pêvajoya demên xwe yên klasik ên weke fahmkirin, naskirin û bi wê serwerîya li wê, li şûn xwe wê bide hiştin. Di demên hemdem de wê rengê pêşketina zanînê ê bi zanistî û hwd ê afirandinê wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Fahmkirina zanînê wê, di wê

rewşê de wê, di aslê xwe de wê, zanîst wê, di wê de wê di serdemên hemdem de wê weke temen bê.

Li vir di çerçoveya gotina 'zanistê' de wê mirov dikarê wê bêjê ku wê, gotina zanistê wê, di serî de wê hinek aliyên teybet ve wê mirov diakrê wê fahmbikê. Di serî de wê, di çerçoveya pêşketina bi fahmkirinê, afirandina bi çêkerîya teknîkî, teknolojiyî û hwd û wê weke wan bi gelek aliyên din re ku wê bi awayekê pirralî wê pêşkeve wê, weke temen wan bê.

Zanîn wê di roja me de wê bo ku mirov jîyane xwe bide domandin wê weke aliyekê temenî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di her rewşên rojane ên hesan de jî wê, zanîn wê weke temenekê pêwîst ê fahmkirinê bê.

Zanîna mirovî weke ziman û aqil wê, di wê çerçoveyê de wê pêşkeve û wê di demê de wê, pêvajoyên pêşketinê ên giring wê bijî û wê bide jîyandin. Di wê rewşa fahmkirina zanînê de wê, di aslê xwe de di roja me de wê zanîna zanistî wê derkeve li pêş. Di wê rewşê de wê zanîna rojane a bi wê ku mirov dijî jî wê, di wê çerçoveyê de wê bijî.

Di roja me de wê, weke cûreyna fahmkirinê ên zanînê wê, zanîna rojane a bi wê jîyankirinê, zanîna felsefeyê, zanîna zanistê û hwd wê derkevina li pêş. Bi aqil wê di roja me de wê, rengên pêşketina bi zanînê wê weke ziman û jêhatîya aqilî, rewşenbîrî wê bi gelek têgihên wê re wê pêşkevin.

Wê bi zanistê re wê zanistên hûnerî, zanistên civakî, zanistên biolojikî, zanistên fîzîkî û hwd wê, pêşkevin û wê bi gelek awa û lingên wan re wê pêşkevin. Di wê rewşê de wê ev zanîn wê hemû jî wê weke pêşketinna zanistî wê bibin. Di çerçoveyek epistemolojikî de wê, temenê wan wê were pêşxistin û bi sazûmankirin. Felsefeya zanînê wê erk û armanca wê di roja me de wê ew bê ku wê, çerçoveya zanînê, sînor, ast, pîvan û hwd wê, fahmbikê. Wê di wê çerçoveyê de wê, ji temen ve wê xwediyê çerçoveya fahmkiirnê a lêpîrsîner bê.

Aqil û zanîn wê bi hevdû re wê, bike ku ew temenê fahmkirinê bi hebûna jîyan û xwezayê re wê pêşbixê û wê raxê li berçav. Di wê çerçoveyê de wê çawa wê sînorê fahmkiirnê û zanînê wê pêşbixê û pêşde bibê wê bi wê re wê xwediyê renekê hizirkirinê ê bi şewayî bê. Di wê rengê de wê, zanîn wê, pêşketina wê, bi zêdeyî wê, hertimî wê di demê de wê, di çi rengê û çawa wê pêşketîya wê, xwediyê fahmkirineka di derbarê wê de jî bê.

Di roja me de gotina 'sînorê zanînê' wê weke gotineka ku wê hertimî wê di mejiyê mirov de wê li wê were hizirkirin bê. Sînorê zanînê heta kûderê diçêt wê li wê were hizirkirin. Di wê rewşê de wê, zanîna zanînê wê di serî de wê, di wê rewşê de wê, hewldana fahmkirina zanînê bi temenê bikarhanînê re jî bê.

Wê weke gotinna ku wê di roja me de wê di çerçoveya zanînê wê bi zêdeyî wê derkevina li pêş wê, gotinên weke hûner, estetik, etîk, wate, mantiq, rastî û hwd wê, derkevina li pêş. Di roja me de wê, weke van aliyan wê gelek aliyên din ên bi zanînê ku mirov werênê li ser ziman wê hebin. Wekî din di dewama wê de wê, herîkinên zanînê ên weke temen di roja me de wê, rengê têgînên gûmanberîyê, empîrîsîsm, rasyonalîsm, realism, egzistanîsyalîsm, naturalîsm, positîvîsm, pragmatîsm û hwd wê çend ji wan herîkînên zanînê ên bi felsefeya wê re ku wê werina kifşkirin bin. Wekî din wê nîqaşên weke bi aliyên 'dogmatîsmê' û 'gûmankirînê' re wê bi sere xwe wê weke aliyekê ku mirov di wê çerçoveyê de wê bi kirpênê û wê werênê li ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê dema ku mîrmov bahsa felsefeya zanînê bike wê weke aliyekê giring û temenê wê felsefeya hebûnê wê di nava wê de û ankû bi wê re wê xwe bide nîşandin. Felsefeya hebûnê wê di wê rewşê de wê, ne tenê wê weke felsefeya hebûnê wê encamên wê hebin. Wê di wê çerçoveyê de wê, bi rengên fahmkirinê ên weke bi darêjkê û hwd re wê, temenê fahmkirinê cûda ên bi hebûnê bi tîştî, bûjenî, pêvajoyî û hwd re wê bike ku wan bide fahmkirin. Di wê rewşê de wê, hizra zanînê û gihiştina fahmkirinê wê weke aliyekê temenê wê hertimî wê xwe bi mirov re wê bide dîyarkirin. Wê weke zindiyekê bi mereq wê hertimî wê bixwezê tîştên nû fêrbibê. Wê ev wê bi azwerîyekê wê xwe bi mirov re wê bide nîşandin.

Di wê çerçoveyê de wê, rastiya jîyanê, hebûnê, gerdûnê, fezeyê, fîzîkê û cûreyên wê yên bi teorîkî û hwd ku ew pêşketina û ankû hatina pêşxistin û hwd wê, bi wan re wê, mirov bixwezê xwe pêşbixê. Fîzîk wê bi fîzîkî, biolojî wê bi biolojîkî, derûnî wê bi derûnî, kimya wê bi kimyewî, bi dîyardeyî ku ew dihilde li dest wê, felsefeya zanînê jî wê ew wê dîyardeyê wê di astek fahmkirinê a giştî de wê derxê li pêş û wê bike mijare fahmkirinê.

Di nava filosofên xwezayî ên demên kevnera de wê, Haraklit wê, di çerçoveya têgîna 'gûharînê', 'tevger' û 'nakokiyê' de wê hildê li dest. Haraklit wê, hebûna zanînê wê di wê çerçoveyê de wê, bi têgînek xwezayî wê, hildê li dest û wê bi wê re wê, werênê li ser ziman. Di aslê

xwe de wê, bi awayekê ku wê têtînek hebûnî de wê, bi wê rengê wê derkeve li pêş wê Parmenides wê, bi têtînek ontolojikî wê, bike ku wê bi temen bike û wê bide fahmkirin. Di wê rengê de wê di temenê hizirkirinê xwe de wê, bi têtînek ontolojikî wê bihizirin û wê bi wê werênina li ser ziman.

Haraklit wê hebûnê wê bi têtînek 'toz'î wê hildê li dest û wê bi çerçoveyekê mantiqî û dîyalektikî wê hilde li deest. Di serdemên hemdem de wê, çendî ku wê nave Hegel wê bi têtîna dîyalektikê û hwd re wê derkeve li pêş di wê demê de jî mirov dikarê haraklit wê di wê çerçoveyê de wî hildê li dest. Haraklit wê, 'gûharînê' wê bi têtîneka heyînî wê hildê li dest û wê werênê li ser ziman. Parmenides wê, vajî wê negûharînê wê biparêzê û wê, di wê rewşê de wê, têtî û zanîna xwe de wê bi çerçoveyek ontolojikî a hebûnî re wê werênê li ser ziman. Têtîna heyînî a gûharîner a haraklit û ya hebûnî a Parmenîdes a ontolojikî wê, di wê rewşê de wê, weke awayna hizirkirinê ên bi felsefeya zanînê re jî wê, werîna dîtî.

Di alsê xwe de wê, di wê rengê de wê, felsefeya xwezayê wê, gavek dîrokî wê di fahmkirin û pêşketinê de wê bi zanînê wê bide avêtin. Di rewşa zanînê de wê, felsefeya xwezayê wê, destpêkek giring bê. Wê di dewama wan de dema ku wê sofist wê derkevin û wê hizrên xwe yên gûmanbar wê bînin li ser ziman wê, ji aliyekê ve jî wê, hizrên filosofên weke Parmenides, haraklit, demokritos û hwd wê, di rêşa ji wan sîdîrtinê de wê derkevîna li pêş bin. Parmenides wê, werênê li ser ziman ku wê zanîn wê tenê bi hebûnê re wê bibê û wê di nava nakokiyê de wê ti tişt wê nebê û ne afire bê. Wê bi têtînek hebûnî a bînekokî de wê werênê li ser ziman. Têtîna hebûnê wê, di wê rengê û awayê de wê bi hizra Parmenides re wê were ser ziman. Vajî wê Haeraklit jî wê her tiştê ku wê, derkên me şanî bidin wê di nava bûyîn û nakokiyê de wê bibin wê, werênê ser ziman. Di wê awayê de wê haraklit wê bînin li ser ziman wê di aslê xwe wê bi awayekê rastteqîn wê ti tişt wê, ne hebê.

Di dewama wê de wê weke sofistekê din wê Protagoras ku wê bînin li ser ziman û bêtê "mîrov wê pîvane hertiştê bê" wê, di wê rewşê de wê, rengê hizirkirinê wê bi hebûnê re wê werênê li ser ziman. Li gorî wê mirov xwediyê bedenê ya û hîsdikê û dibihîzê. Bûyîna xwediyê bedenê wê weke pîvaneka hebûnî bê. Di wê rewşê de wê, di rewş û rengê hanîna li ser ziman wê, Protagoras wê, di rewşê keseyetî de wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê fahmbikê. Ji bedenê cûda wê bedenê

din wê hebin û wê ev jî wê her beden wê xwediye derkên xwe yê heyînî bin û wê bi teybetiyên xwe û rengên fahmkirina xwe wê derkbikin.

Di dewama Protagoras wê wê Gorgias wê, were dîtin ku ew bi têngîna “Ti tişt nîn a, hebê jî bo mirov pêwîstî ya, ku were zanîn jî bê wê, neyê ragihandin û vegotin.” Ev gotina Gorgias wê, weke têngîneka ku wê mirov di rengê weke gotineka hevgirtî a bi haraklit û Parmenides ku wê were dîtin bê.

Di fahmkirina têngîna zanîne de wê, di wê rewşê de wê, ku mirov têngînen sofistên hilde li dest wê zêdetirî wê weke bixwezayî û serêxwebûyîne wê bi wan re wê bi awayekê azad wê werina dîtin. Gotina ‘sofismê’ wê çavkaniya wê ‘sophia’ bê û wê were wateya ‘zaneyê’. Di wê rengê de wê weke ‘ya kesê bi zaneyê re alaqadar dibê jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Felsefe wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê girng wê, pêşkeve. Felsefeya zanîne wê piştî wê heta ku wê dem wê were demên platon û Aristo wê bi awayekê bi sazûman wê bi çerçoveyî wê, were dîtin û wê were pêşxistin. Felsefeya zanîne wê, di wê rewşê de wê, di wê demê de wê wê, were dîtin ku wê, ‘xweza’, ‘mirov’ û ‘hebûn’ wê weke sê elementên temenî ên weke çavkanî û bingihînî ku wê bi wan wê bihizirê û wê were pêşxistin bê. Felsefeya ku wê çavkanî û navenda xwe wê mirov wê bibîne wê hin bi hin wê pêşkeve û wê zanîne wê di wê çerçoveyê de wê, bide pêşxistin.

Felsefe wê di wê rengê de wê weke aliyekê zanîni ê bi zêdeyî wê bi mijarên zanîne re wê alaqadar bibê û wê bide hanîn li ser ziman bê. Di pêşketina felsefeyê a demên platon û hwd de wê, were dîtin ku wê du tişt wê bi têngîni wê derkevina li pêş. Yek wê hewldana ‘salixkirinê’ bê. Ev jî wê, di wê rewşê de wê tişt û gotin wê salixkirin û fahmkirina wê bi têngîni wê derkeve li pêş. Wekî din wê weke aliyê din jî wê weke ku mirov wê, bi platon re wê were dîtin wê têngîna têngîna ‘wateya îdeayê’ wê, bi felsefeya platon re wê derkeve li pêş. Îdea çi ya û wateya wê çi ya û bi hebûni wê mirov çawa dikarê wê fahmbikê wê li ser wê bisekinê.

Di wê rewşê de wê zanîn û teoriya îdeayan wê pêşkeve û wê were li ser ziman. Platon wê di wê rewşê de wê, di rewşa hizirkirina bi wê de wê, bi gerdûni û teybetî wê bike ku wê bihizirê û wê werênê li ser ziman. Li gorî wî ya ku mirov wê zanibê ku ew ne gerdûni bê wê newê wateya zanîneka di derbarê hebûne de. Minaq ku ez bihizirim “ku zelal baş a”. Lê bo ku ez wê zanibim pêwîstiya bi başî wê başbûn çi bê û bi gerdûni wê were çi wateyê, dive ku mirov wê bizanibê. Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê giirng wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di ware fahmkiirnê de wê, di wê rewşê de wê zanîn wê li ser bûjenê û têngînê weke îdeayê wê were li ser ziman. Ya ku wê bi wê were hizirkirin wê ew bê ku wê, îdeayek teqez weke gîyanî wê hebê û wê ew wê, teqez bê. Wê hebûnên din ên bûjenî û heyînî wê ew demkî û wê çûyîner bin. Di wê rengê de wê dihênê li ser ziman. Li gorî Platon hebûn ku ew saf bê wê bi wê ji hemû rewşên weke bûjenî a bi dawî, dîtbar, keseyetî û gûharîner ku ew hat paqijkirin wê hingî wê weke ya saf û teqez wê bi wê re wê were dîtin. Wê hingî ku wê weke zelalî 'noesis' û fêrs 'noeta'yan wê bûjeniyên hizirkirinê karibê bizanibê.

Platon di pirtûka xwe ya bi nave 'welat' a dîyalogan de wê, bênê li ser ziman ku wê darêjk w gerdûnî bê. Wê weke îdeayan ya 'xweşik', 'baş', 'rast', 'yek', 'gelek', 'Hebûn', 'dad', 'mirov' û hwd wê hebin. Ji ya wê darêjkê her hebûn ber ku ew paya xwe ji wê digirê û hinekî ji wê ya wê ya wê, ber wê yekê wê, hinekî jî wê gerdûnî bê.

Di reşa fahmkirina têngînê û zanînê de wê, di wê rewşê de wê têngîn wê weke fahmkirineka çerçoveyî a hîmî bê. Zanîn wê li ser wê re wê xwediye fahmkirinekê bê. Di wê rewşê de wê Platon wê bo ku mirov fahmkirina wî fahmbikin wê, minaqê mirov dikarê bêtê ku bo ku ew bigihijê li zanînê pêwîsta ku ew bigihijê zanîna ku mirov çi ya û li ser wê re ku ew gihiştibê hizir, awa û îdeayekê wê hingî wê karibê bêtê ku ew gihiştîyê de.

Di wê rewşê de mirov dikarê hinekî bi hizrên aristo re bide domandin. Li gorî mantiqê aristo ku wî, derpêşên ku me hanîna li ser ziman ku wê beremberîyek wan a bûjenî hebê wê hingî mirov karibê li ser wê re bahsa rastiyeke bike bê.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê hizrên aristo ên mantiqî wê bi wan wê rewşa fahmkirinê wê bi wê hizirkirinê wê weke awayekê dîtbar ê derkkirinê wê bibînê. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê mantiq wê bi awayeê hizirkirina me re wê alaquadar bibê. Di wê rewşê de wê, li mantiq wê weke awayekê hizirkirinê wê di nava hizrên aristo de wê werina li ser ziman. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê bi têngîneka fizikî ku ew dawî bi îdeayan ve girêdide wê hizirbikê. Di wê rewşê de wê aristo wê biqasî Platon wê ne îdealistekê hişk bê.

Dema ku wê aristo wê li 'rastitiyê' wê bigerihê di nava hizir de wê li hev girtinî, aheng û levkirinê wê bigerihê. Wê wê li ser temen û têngînek mantiqî wê bike. Di wê rewşê de wê, dinava hizirkirinê û ankû zanînê de wê, tûrek têkiliyan wê hebê. Li gorî wê her hizir bi hizrên din re dikeve

têkiliyê û xîzekê û sînorekê bi wê re xêzdikê. Di wê rengê de wê, mantiq wê weke awayê hizirkirinê wê were ser ziman.

Aristo wê, bi şewayê haraklitî ku wê hemû tiştî bi wê nakokiya nava wan re wê werênê li ser ziman wê redbikê. Wê bi rengê ku ew dihênê ku ew dihênê li ser ziman wê bi rengê bi têkiliyên xwe re wê tişt wê yan wê hebê û yan jî wê hebê. Di wê rewşê de wê, di awayekê de wê mantiqê Aristo wê, di awayekê de wê xwe bide nîşandin. Di rewşa fahmkirinê de wê, mantiqê aristo wê, dijberîyên awayî û formel wekheviyên wan wê esas hildê.

Aristo di pirtûka xwe ya bi nave fîzîkê de wê, li ser hebûna gîyanê wê bisekinê. Di wê rewşê de wê, hinekî din berfirehtir wê, têngîna platon wê weke ku wê li ser wê bisekinê û wê werênê li ser ziman. Li gorî Aristo gîyan weke hebûneka hêz û fêrsa wê ya jîyanê heya yaw ê, werênê li ser ziman. Aristo wê gîyanê wê bi gotina 'entelekheia' wê binavbikê. Wê ji wê ya ku wê were fahmkirin awayê gîyanê û karîgeriya wê bê. Li gorî wê wê di nava xwezaye labatî de wê, weke qatek ji wê hebê. Gîyanên tîpî û bi awayekê pirrengî wê, bifêrsî wê bi ontolojikî û epistemolojikî wê hîyararşîyekê wê bi xwe re wê biafirênê. Di binê wê hîyararşîyê de wê nebat û ankû jîyan wê hebê. Zad û rewşa zêdebûyînê wê heyînek temenî a bi wê re bê. Li jêr bi nebatan re ku wê, di çerçoveyek giştî de wê were dîtin wê di asta bilind weke bi heywanan re wê, bi darêjk û pêşketineka komplika wê xwe bi awayekê wê bide nîşandin. Hiskiirn û tevger wê heywanan di hewirdora wan de wê bike nava labateka aktiv de. Rewşên weke yên parastinê, zêdebûnê û xwe xwedîkirinê wê di nava rewşên xwe yên têkilî de wê pêşbixin.

Di wê rewşê de wê aqil wê weke weke rewşeka ji rewşa heywanan wîrdetir wê bi mirovan re wê, weke heyînek xwûdayî bê. Aqil wê di nava fêrsa gîyanê de wê, weke rewşek serbixwe û zanînê wê xwediyê giringiyekê bê.

Di wê rewşê de wê mirov diakrê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê rewşa aqil wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di aslê xwe de wê, rewşa aqil wê ji wê demê û pêde wê bi awayekê epistemolojikî û teorîkî wê pêşketinê wê bi xwe re wê bide çêkirin. Wê li ser wê re wê, pêvajoyên pêşketinê wê bi xwe re wê bide nîşandin. Heta ku wê dem wê were dema serdemên navîn wê bi platonus ku wê weke 'platonvanê nû' jî wê were nasîn, augustinus û heta ku wê bigihijê Thomasê Aquinayî wê, ev rewş wê were dîtin. Augustinus wê, di çerçoveya pêşketina aqilê serdemêna navîn de wê bihizirê û wê, 'wahiyê'

wê weke 'rewşek ser aqil re' wê werênê li ser ziman. Wê hinekî din wê weke ku wê aqil wê derxê li pêş û wê bènê li ser ziman ku 'mirov bi aqil xwe dikarê fêrsa hizirkirinê, bawerîya olî û wahiyê derkbikê (têbigihê). Di serdemên navîn de wê bi zêdeyî wê, nîqaş wê di nava aqil û bawerîyê de wê werina meşandin. Di wê çerçoveyê de wê, bawerîyî wê weke têtîneka beremberî aqil wê were li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê, temenê fahmkirinê wê çendî wê bi aqil wê were dîtîn jî lê wê, di wê rewşê de wê, rewşên weke referans û armancên bi aqil re ku wê werina li ser ziman wê di wan de wê bi wê were li ser ziman.

Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, ji aliyê fahmkirina aqil ve wê were gotin ku 'aqil wê, weke rewşeka fahmkirinê a ku wê, ji aliyê xwûdê ve wê bo fahmkirinê wê bê baxşî mirov kirin bê.' Wê bi wê rengê wê, were dîtîn. Ji aliyê kokzanîyê ve wê, bi wê rengê wê, ew wê were li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bi aqil wê, hewlbêdayin ku ew bi wê temenê fahmkirin were çêkirin.

Di serdemên navîn de wê, zanîna augustinus wê ji aliyekê ve wê di dema patristiskê de wê derkeve li pêş. Wê gotina augustinus a bi rengê "bo fahmkirinê bawer dikim" wê weke têtînekê wê derkeve li pêş. Di wê rewşê de wê, bi fahmkirinê fahmkirin wê, di wê demê de wê, bi mirovan re wê, pêşkeve. Lê di wê rewşê de wê, tevli wê fahmkirinê kirina a bawerîyê wê, di aslê xwe de wê, rengê hizirkirina serdemên navîn wê bide nîşandin. Di serdemên navîn de heta ku wê were demên skolastiskê wê, hizrên filosofên weke John Scotus Erigena wê, bandura wan wê di wê çerçoveyê de wê, çendî ku wê bi bawerîyekê jî wê were li ser ziman wê, di pêşveçûnên skolastiskê de wê, xwe bide nîşandin.

Felsefe wê di demên serdemên navîn de wê, bi awayekê wê, di rengê hizirkirina Parmenides û hwd de wê bihizirê. Wê bi monismekê wê, pêşkeve. Di wê rewşê de wê di çerçoveyek olî û bawerî de wê bi hevgirtinekê wê pêşkeve. Demên skolastiskê wê di aslê xwe de wê, hin bi hin wê pêşketinên nû wê bi hizirî wê bi xwe re wê werênê. Wê zaningeh wê pêşkevin. Wê bi wê re wê, aqil wê weke ku wê di wan de wê biserê xwe wê di awayekê de wê pêşkeve. Di wê rewşê de wê, pêvajoyên demên skolastiskê wê di aslê xwe de wê, hin bi hin wê aqil û bawerîyê wê ji hevdû cûda wê bide pêşxistin. Piştî wê weke encama wê pêşketina ronasanê û piştî wê felsefe wê jinûve wê weke bivejê. Filosofên weke Spinoza û Descartes wê derkevin. Descartes wê, felsefeyê wê pêşbixê. Her çendî ku wê bi têtîneka metafizîkî jî wê bihizirê wê hizrên ku wê wrênê li ser ziman wê bi têtîna bûjenî bin. Ji aliyekê din ve jî wê, têtîna

‘gûmankirinê’ wê, di felsefeyê de wê, wê werênê li ser ziman. Di wê rengê de wê têngîna gûmanê wê, weke aliyekê ku wê di wê çerçoveyê de wê lêpîrsînîtiyê wê li ser zanînên ku ew hatina li ser ziman wê bide çêkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê lêgerîn û lêpîrsîn ku wê pêşkeve wê, bi wê re wê, têngîna rastîtiyê wê di temenê wê de wê xwe bicih bike.

Felsefe wê bi lêpîrsîn û gûmankirinê wê ji temen ve wê di wê demê de wê bikeve berlêpîrsînekê. Wê di dewama wê de wê, zanîna zanînê wê hin bi hin wê di wê çerçoveyê de wê pêşkeve. Wê têngînên gûmankirinê wê lêpîrsînê li ser rêyên girtina zanînê, fahmkirinê û têngîhiştinê wê bidina kirin. Mirov çawa digihijê zanînê û zanîn çi ya û çawa mirov dikarê wê fahmbikê û pêşbixê wê weke mijarna ku wê di wê çerçoveyê de wê werina kirin weke temenê fahmkirina zanînê.

Wê bi felsefeyê re wê, heta wê demê wê, bi ‘aqil meşandinê’ re wê, felsefe wê were kirin. Descartes wê bi rêya aqil meşandinê bidest xistina zanînê dive ku mirov ji wê gûmanê bikê wê werênê li ser ziman. Ev wê weke aliyekê giring wê di wê demê de wê, weke pêşketina aqilê pozîtiv bê. Di wê rewşê de wê, aqilê ku wê dervî aqil meşandinê ku wê were girtin û bidestxin wê bi wê re wê, mirov wê, li rêyên wê bigerihê. Di wê rewşê de wê, têngînên zanîstî wê hin bi hin wê di wê çerçoveyê û rêyê de wê, temenê wê rayistin.

Wê di wê çerçoveyê de wê, aliyekê din wê hizirkirina descaertes wê bi wê re wê werênê ser ziman wê bi mirov wê bide fahmkirin ku heta wê demê hemû aqil meşandin û aqil û zanînên ku me bi dest xistina dikarin şaş bin. Di wê rewşê de wê, lêgerîna li ‘rastiyê’ wê bi wê re wê, weke aliyekê ku wê temenê fahmkirina bi lêgerînê a zanînê wê bibiafirênê. Wê bi wê rengê wê, di aslê xwe de wê, aqilê serdemên navîn û bi teybetî a skolastîkê wê di wê demê de wê, bi hizirkirinên kesên weke Descartes re wê, werina kirin berlêpîrsînê.

Felsefe wê di wê demê de wê weke têngîneka ‘gûmankirinê’ a bi aqil wê pêşkeve. Di wê rengê de wê, aqilê mirov wê, hin bi hin wê derkeve li pêş. Epistemolojiya Descartes wê di wê demê de wê bi ketina pay gihiştina li zanîna rast de wê, ji aliyekê ve wê, xwe bide nîşandin. Wê di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê, bandura hizrên Descartes wê di wê pêşketina felsefeyê a demê bi epistemolojikî de wê hebê. Tenê wê, aliyên ku wî bi metafîzîkî û ankû dervî zanînê ku wê werênê li ser ziman û mirov wê weke ‘mekanîkê’ wê bibînê û pê de wê, wê, aliyên din wê bi pozîtivî wê bandura xwe wê bidina nîşandin. Lê ev aliyên din ên hizrên Descartes wê, ji aliyekê din ve jî wê, weke hizrên Descartes ku wê hizrîn wî jî wê

karibin bi nêrênî bandûrê bikin wê, xwe bidina dîyarkirin wê hizrên wî yên metafizîkî û girêdanîyên wî yên bi epistemolojikî ku wê ji hinek aliyan ve wê bi xwûdê ve wê girêbide û ankû wê bi metafizîkî wê, di bin nepeniyekê de wê bihêlê wê aliyê Descartes ê cûda wê bide nîşandin bê.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê hizrên piştîrê ên ku wê pêşkevin bi felsefeyî û wê taqabûlî 'emprîsîmê' wê bikin wê şewayekê hizirkirinê ê kesên weke Descartes wê hebê. Aliyê emprîsîsmê ê idealist û metafizîkî wê di wê çerçoveyê de wê, weke yê demên wê yên pêşî û klasîk bin û wê bandura hizrên Pythagoras û Descartes ên bi wê rengê wê ji temen ve wê di wan de wê hebin.

Dema ku mirov hewlê bide ku Descartes fahmbikê mirov, dive ku wî ji aliyekê ve wî bi pêşketinên felsefeyî û têgîna bûjenî derdixe li pêş û bi wê re wê, bandura wî li pêşketinên felsefeyî û zanistî wê bibê wî fahmbikê. Lê ji aliyekê din ve jî wê, weke aliyekê wî yê nepenî bi metafizîkî ku mirov wî hildê li dest û wî fahmbikê bê. Lê têgîna xwûdê a Descartes wê ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê weke ku ew dihênê li ser ziman bi têgînek solipsism û ankû ezîtiyek ezteneyî re wê werênê li ser ziman. Li gorî wî xwûdê heya û dervî kirdeyayî me ya. Li gorî wî dunya dive ku tenê ji xiyal û hizirkirinên bi tenê ne îberet bê. Ji hebûna min a kirdeyî wirdetir jî bûjeniyek ku ew dive ku ew were barkirin hebê. Li gorî wî jî bûjeniyek bi wê rengê wê temen û hizra wê di xwûdê de were lêgerîn. Di çerçoveya hizirkirina xwe de wê, ji du aliyan ve wê bi gotina xwûdê wê bihizirê. Yek wê ji aliyê hizirkirina xwe ya bi gumanbawe ve bê. Wê ji aliyekê ve wê bahsa 'nebûna hebûnek teqez wê bike. Lê ji aliyê din ve jî wê bîrê li ser ziman ku mirov li ser wê nebûna hizra sermedî re ku mirov dihezirê bi awayekê pêwîstî hebûna xwûdê bihezirê. Ji aliyê din ve jî wê, were dîtin ku wê weke ku wê bandura hizrên Anselmus ku wê li ser wî û hizrên wî yên di derbarê xwûdê de wê hebê. Wê rengê hizirkirin û aqil meşandina wî ya bi armanca gihiştina hizra xwûdê wê, bi şewayekê bi wê rengê wê bike ku ew bihezirê li ser hebûna xwûdê.

Piştî Descartes re wê, filosofên weke Leibniz û hwd wê bandura wan wê xwe bide nîşandin. Lê filosofên weke Locke, Hume û Kant wê bi zêdeyî wê, di wê çerçoveyê de wê pêşketinekê wê bi hizrên xwe re wê bi demê re wê bidina çêkirin. Hizrên wan wê di ware felsefeya hemdem de wê, temenekê giring ê zanîna di demên hemdem de wê biafirênê.

Di serdemên hemdem de wê felsefeya zanînê wê, bi têngînên nû re wê pêşkeve. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê pêşî wê, piştî demên dirêj ên serdemên navîn wê felsefe wê weke ku wê jinûve wê were kifşkirin. Wê bi wê re wê, fahmkirina wê, ji gelek aliyên ve wê, were lêpîrsîn. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê zanîna pêvajoyên felsefeyê ên demên piştî ên serdemên navîn wê di destpêkê de wê, weke weke zanîneka lêpîrsîner bê. Di wê çerçoveyê de wê li rex wê, hizirkirina li ser koka zanînê wê bê hizirkirin. Ji aliyekê din ve jî wê, temenê wê li derve wê were lêgerîn. Wê, têngîna bûjeniyî wê nbi awayekê wê qaba wê derkeve li pêş. Di jîyanê de wê, ew wê, weke aliyekê tahfêner ê bi tevgerkirinê a di mejiyê de jî bê.

Ji aliyê zanînê ve wê felsefe wê, di serî de wê, bi xosletên nû wê were kirin. Çendî ku wê filosofên weke descaertes wê derkevin û wê, ji aliyekê ve wê, bi têngînek metafîzîkî jî wê bihizirin lê wê ji aliyekê din ve jî wê, nikaribin wê rewşa bûjeniyî a li jîyanê ku ew di nav de na û bi wê dijîn wê redbikin. Wê felsefeya wê bidest kirinê bikin. Felsefe wê, di wê rewşê de wê, di serî de wê, dema ku wê li ser têngînên bûjeniyî re wê were kirin wê, di wê çerçoveyê de wê, li ser koka zanînê û çavkaniya wê pîrr zêde wê hizirkirin wê were kirin. Felsefe wê, hertimî wê destpêka xwe ya kirinê wê bi hizirkirina li ser çavkaniya zanînê re wê bide kirin. Ev wê weke xosletekê felsefeyê a destpêka serdemên navîn bê. Wê li ser wê temenê wê têngîna bûjeniyî wê derkeve li pêş.

Di dewama wê de wê, têngînên îdealîzmê û metalyalîzmê wê pêşkevin. Wê ev wê di serî de wê mijara çavkaniya zanînê wê di wê çerçoveyê de wê ji xwe re wê bike mijar. Îdealîzm wê, weke ku mirov ji rengê gotinê wê fahmbikê wê koka gotinê wê li ser 'îdea'yê bê û îdea wê gotineka felsefeyî û teorîkî a felsefeya platon a ji serdemên kevnera bê.

Di wê rewşê de wê, di dewama wê de mirov dikarê wê bêtê ku wê felsefe wê, dema ku wê têngîna metalyalîzmê wê bide pêşxistin wê, hizrên destpêkê ên descaertes ên bi felsefeyê ku wê bûjeniyê wê ji aliyekê ve wê li wê bihizirê û wê zanînê wê dervî me weke 'hebûnek heyî' wê bibînin wê bi têngîna gûmankirinê re wê, temenekê fahmkirina felsefeya bûjenî jî wê bi xwe re wê, di wê wê rewşê de wê biafirênê. Felsefeya bûjenî wê, weke felsefeya destpêkê a serdemên hemdem bê. Di aslê xwe de wê, ev felsefe wê, ji aliyekê ve wê temenê wê, li ser têngîna zanînê û ku wê çavkaniya wê li derve wê bi bûjeniyî bi hebûnî, tiştî û pêvajoyî wê li wê bigerihê bê. Di wê rewşê de wê, têngînên weke bi hizirkirinê bûjeniyî wê, di her ware de wê, di wê çerçoveyê de wê, bi awayekê têr û ankû ne têr

wê bersivê bide hemû argûmanên îdealismê jî. Li ser wê re wê xwe biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê, li ser wê bersivdayinê re wê, felsefeya bûjenê wê biafirê. Di rengê hizirkirina felsefeya bûjenê de wê, bûjen wê weke hebûnek tiîştî wê li pêşîya aqil wê were danîn. Di wê rewşê de wê, hizirkirin wê weke biriqîna ji wê bê. Ev felsefe wê, piştî wê çavkaniyên felsefeya zanînê bi zanyarî jî wê ji gelek aliyan ve wê biafirênê. Felsefeya zanînê wê, li ser wê re pêvajoyên pêşketinê ku wê bijî wê, temenê pêşketina zanista demên hemdem jî wê bi xwe re wê biafirênê. Felsefe wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman wê, pêşketinên mazin wê di wê demê de wê bijî. Felsefeya bûjeniyî wê, li ser navaroka felsefeyê, erk û esasgirtinên wê jî wê, xabatekê bi tekoşînî wê bi xwe re wê bide. Di wê rewşê de wê, felsefeyê wê çawa wê ji argûmanên îdealîsmî wê paqij bike wê, di wê çerçoveyê de wê, di nava hewldanekê de bê. Ev rengê ku wê, felsefeya bûjenî wê di pêşketina wê de wê israrbikê wê, piştî wê bi awayekê deformekirî wê ji felsefeya pozîtivîsmê re jî wê bê temenek û bingîhek.

Felsefeya pozîtivîsmê çendî ku wê bi awayekê wê weke xate pêşketinê a demên hemdem ku ew zanistê û felsefeya zanîstî ji xwe re dike temen û bi wê pêşkeve jî lê wê ji aliyekê ve wê, xwe negirê ku ew çav biqirpênê ji nepeniyên metafîzîkî li ser hizrên kant, Hegel û hwd ên weke wan re. Di wê çerçoveyê de wê, bi felsefeya pozîtivîsmê re ku mirov wê hildê li dest wê, di aslê xwe de wê, gotina pozîtivîsmê wê weke gotineka ku wê ji wê aliyê ve wê weke nave çerçoveyek hizirkirinê a weke xwe jî.

Felsefe wê, di wê rewşê de wê, pêşketina wê ya di serdemên hemdem de wê, mirov dikarê bêjê ku wê ji aliyê pêşketinê, awa û rengê pêşketinê, refarans û argûmanên wê ve wê weke ku wê temenekê zanistî wê ji xwe re wê bike ardînîgar û li ser wê re wê pêşkeve. Lê di wê rewşê de wê, mirov dikarê li ser wê bêjê ku wê di wê rewşê de wê felsefeya pozîtivîsmê wê, ji gelek aliyan ve wê, kêmesîyên wê di serdemên hemdem de wê hebin.

Tenê bi hizirkirina gihiştina li zanîna 'rast' wê nikaribê bi sere xwe bibê temenekê rast. Di wê rewşê de rêya ku mirov di wê ve diçê, encam jî wê weke aliyna ku mirov di wê çerçoveyê de wan hildê li dest. Divê ku ev jî weke aliyna giring rast bin û xwe bidina dîyarkirin.

Di felsefeya serdemên hemdem de wê, zanîn wê weke 'zanîna rast' wê bi têngîna 'zanistê' û temenkirina wê re wê were li ser ziman. Lê li vir ji aliyekê din ve jî wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê gotina

‘zanistê’ wê çendî wê, bi îtîbar wê were kirin û wê bi wê re wwê bê xistin rewşek lênepirsîner de. Ev jî wê, ji aliyekê ve wê, pîrsgirêka rastî û ne rastiyê di çerçoveya fahmkirina zanistîyê bi xwe de wê derxê li hole. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov li pêşketinên demên hemdem û her wusa hertimî di nava aloziyê û rewşên bi wê rengê ên weke pîrsgirêkên mirov, girse û civakan ku wê bê jîyankirin wê, ev wê di serî de wê rastiyê wê bi xwe re wê piştrast bike.

Felsefeya ziman û pêşketina wê

Ziman wê, weke rêya ragihandinê wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Wê bi awayekê felsefeyî û zanyarî wê di serdemên hemdem de wê bê mijare lêkolînan. Ziman wê weke bi pêşketin û pêşxistinên wê re wê bê temenê pêşketinên me. Di serdemên hemdem de bi zêdeyî derketina li pêş a ziman wê, di serî de wê, ji pêwîstî û pêdivîya pêşketinê û fahmkirina wê were. Wê, mirov di wê demê de wê bi zêdeyî wê, giringiyê wê bide aqil û pêşketina bi aqoil.

Di ware ziman û hildana wê ya li dest bi têgînek felsefeyî û fahmkirina wê, di aslê xwe de wê, dîroka wê, kevn here. Gotina felsefeyê li rex ya ziman bi cihkirin û bi wê hanîna li ser ziman wê di serî de wê, bi felsefeyê fahmkirina ziman wê werênê li ser ziman. Ji aliyê felsefeyê ve wê, ziman wê, pêşketinên fahmkirinê, hanîna li ser ziman, salixkirin û hwd wê bi wê re wê, were hanîn li ser ziman.

Mijare ziman û lêkolînên li ser wê bi aqil ku wê werina kirin wê di demên hemdem de wê pirr zêde wê bibin. Bo pêşketinek cvakî û kkeseyetî wê, di serî de wê, bi awayekê pirralî fahmkirina ziman wê derkeve li pêş. Zimanê bi aqil wê, were pêşxistin.

Zimanê bi aqil wê weke zimanê pêşketî mirov dikarê wê salixbikê û wê werênê li ser ziman. Wê weke zimanê demên hemdem jî bê. Di demên hemdem de wê ziman wê, li ser hebûn, erk û funksiyona wê, pirr zêde wê ponjîn û lêkolîn wê werina pêşxistin.

Dîroka pêşketina ziman wê, dema ku mirov li wê bihizirê wê, bi sere xwe wê, weke dîrokek pirr zêde kevn wê heta destpêka mirovatiyê wê here. Cassirer wê, di lêkolîna xwe ya bi nave ‘felsefeya dagerên darêjkî’ de wê, li ser wê hinekî bisekinê û wê ji aliyê dagerkirinê û hwd ve wê hildê li dest. Di wê çerçoveyê de wê di çerçoveya fahmkirina mirov a bi ziman û pêşketina ziman ve wê werênê li ser ziman. Lêkolînên Cassirer wê, di ware fahmkirina ziman ên bi demên destpêkê ên pêşketinê û her wusa bi ziman lêkirina aql û hanîna li ser ziman ve wê, giringiya xwe wê

bide nîşandin. Di wê ware de wê, têkiliya ziman û aqil wê bi hevdû re wê, bike berlêkolînê û hewldana fahmkirina wê bike ku wê pêşbixê. Di demên hemdem de wê, filosofên demên demê ku wê werin wê ji aliyê xwe ve wê ziman wê hildina li dest. Wê ji aliyê fahmkirina bi aqil û ragihandina aqil û hwd ve wê werênina li ser ziman. Filosofên weke Locke wê, weke 'rêya ragihandinê' wê ziman wê pênasabikin û wê werênina li ser ziman.

Di demên hemdem de wê ziman wê ji aliyê pêşketina destpêkê, bikarhanîna wê ya di jîyanê de û her wusa bi aqil û ve girêdayî têkiliya wê çi bê û çawa bê wê bê mijare fahmkirina. Ziman wê ji aliyê wateyê, salixkirin û fahmkirinê ve jî wê weke temenekê fahmkirinê wê li ser wê were sekin in.

Di felsefeyên serdemên kevnera de wê, mirov dibînê ku wê salixkirinên li ser gotinan re wê, were dîtîn. Di felsefeyên xwezayî de wê, ev wê were dîtîn. Piştî wê, di felsefeyên weke yên platon, aristo û hwd de wê ew wê were dîtîn. Di wê rewşê de wê, têkiliya ziman û aqil, û ziman û jîyanê wê bi hevdû re wê bikin ku wê fahmbikim. Di serdemên hemdem de wê gelek lêkolînên ku wê li ser ziman wê werina kirin wê, di wê ware de wê bi lêkolînên li ser wate, salixkirin û fahmkirinê wê bikin ku di temenê de wê bi têgînek mefîzîkî 'a priori' bicihbikin û li ser wê re wê werênina li ser ziman. Di wê rewşê de wê, ev wê, piştî felsefeya Aristo di demên hemdem de jî wê piştî hizrên Kant wê zêdetirî wê derkeve li pêş.

Demên felsefeyê wê weke demên bi ziman karîna xweşik levhanînê û bi wê axiftinê bê. Di wê ware de wê, bi zêdeyî wê li ser wê re wê, were hizirkirin û wê hewlbêdayin ku ew were hanîn li ser ziman. Filosofên weke Karneades piştî dema platon li dora sedsale 2'mîn berî zayînê de wê li ser 'roterikê' wê lêkolîn û hizirkirinê wê pêşbixin. Di ware roterikê de wê, nivîsên Cîcero ên bi nave "De Oratore" ku ew hatina pirtûkkirin wê di çerçoveya fahmkirina roterikê de wê temen û fahmkirineka kûr wê karibin bidina mirov.

Wekî din wê 'roterik' wê di serdemên navîn de jî wê, weke lingekê 'Septem artes liberales (heft hûnerên azad)' wê were dîtîn û hanîn li ser ziman. Haraklit ku wê bi nave hebûnê, zêhn û ziman wê, bi wan bi hevdû re bi gotinbikê û werênê li ser ziman wê gotina 'logos' wê werênê li ser ziman.

Di demên hemdem de wê, kesên weke Wittgenstein û Chomsky wê, lêkolînên wan ên li ser ziman wê di ware zanîna ziman, fahmkirina wê a

bi awayekê pozitivismî de wê temenekê fahmkirinê wê di demên hemdem de wê bide mirov.

Di ware ziman de wê, lêkolînên li ser ku wê werina kirin wê armanca wan di serî de wê ne tenê fahmkirina ziman bê. Wê di dewama wê de wê çawa wê çerçova û qapasîteya ziman wê zêdetirî wê pêşbixê û wê bi wê re wê, zêdetirî wê temenê fahmkirinê wê bi awayekê pirralî wê pêşbixê wê hinekî wê bi wê armancê bê. Di wê rewşê de wê lêkolînên li ser ziman ku wê werina kirin wê çerçoveyên ku wê werênina li ser ziman wê di wê ware de wê, di serî de wê têgînekê wê bikin ku ew bidina me.

Bi lêkolînên ku ew li ser ziman re hatina kirin wê di roja me de wê bi ziman re wê were dîtîn ku wê ziman wê her gotin û ankû wate wê bi awayekê pirralî ku ew dikarê were fahmkirin bê. Di hevokên ku ew dihên afirandin de wê, weke hevgirtinên ahengî wê, werina dîtîn bin. Di ware felsefeyên semantic, sentetik û pragmatikê û hwd de wê, ziman wê, were hildan li dest û wê di nava zanîna wê de wê kûrbûn wê were çêkirin. Di ware fahmkirina ziman û aqil bi hevdû re de wê weke aliyekê giring ku wê li ser wê were sekin in bê. Biqasî ku wê bi aqilî wê ziman wê çawa wê pêwîstbê ku ew were fahmkirin wê wilqasî jî wê, di ziman de wê aqil çawa wê, karibê baştirin were ser ziman wê weke mijarên fahmkirina zanîna zimên bin.

Li ser wateya gotinê wê, dema ku wê were sekin in wê, bi wê re wê di ware çî bi gotinê hat hanîn li ser ziman û di dewama wê de hat fahmkirin wê, weke mijare fahmkirinê û lêkolînê wê were dîtîn. Carna tişta ku mirov wê dixwezê werênê li ser ziman û bide fahmkirin wê heman tişt wê wusa newê fahmkirin. Di wê rewşê de wê, ziman wê, di ware dana fahmkirinê de wê, weke reşwên têkiliyî wê di nava gotinê de wê, rengên salixkirinên wateyî ku wê werina kirin wê, ev wê, çendî ku wê weke rewşna gotinî ên gelemper jî bin wê di xwe de wê di nava fahmkirinê de wê cih bi cih û dem bi dem wê weke têgîna teybet jî wê were li ser ziman. Dema ku mirov li gotinekê hisand wê bi wê gotinê re wê bi wateyî wê çî wê were ser ziman wê, mirov çî ji wê fahmbikê û ankû wê bi wê çî bixwezê werênê li ser ziman wê karibin bi wateyî di wan de gûharîn bibin. Wate wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê fahmbikê bê. Wê li ser wateyê re wê gotin wê bi daerêjka wê re wê were fahmkirin. Tişta ku wê mirov xwest ku wê bîrê li ser ziman wê, di wê rewşê de wê, di çerçoveya wateyîya 'hevbeş' ku ew bi wê rengê dihê zanîn ji aliyê gelek kesan ve wê, li ser wê re wê, wateyekê bigirê û wê bigihijê fahmkirinekê di vegotinek ku ew hat kirin de. Di wê rewşê de

wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku ew zanînen wateyî ên sabît di sere me de wê çendî wê rast wê karibin wê hildin? Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê, wê eke aliyekê giring ê zimanî wê di wê rewşê de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman ku wê wate wê di wê rewşê de wê, di rewşa fahmkirinê de wê, aliyekê wê yê teybet wê hebê.

Her çendî ku wê bi heman wateyê ku mirov wê bike ku heman tiştî wê bêjê jî lê wê di mejî de wê carna wê tiştina cûda jî wê karibin bi wê re werina li ser ziman. Ji aliyê yê ku wê fahmbikê jî wê mirov dikarê bêjê ku wê tiştî ku ew 'divê ku ew ji wê gotina ku ew ji wan re hat gotin ku ew fahmbikê', heya ku ew tişteke ji wê cûdatir di mejiyê xwe de bi wateyî bghişê û wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê, ev wê hem weke aliyêmn afrîner ên wateyî bin bi mirov re û hem jî wê weke aliyên wateyî ên fahmkirinê ên teybet bin.

Locke wê gotinan wê weke rewşên bi karhanîne ên di mejî de ku wê bi nîşanaka îdeayên di zêhnê me de wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, weke rewşek ragihandinê wê werênê li ser ziman. Mijare fahmkirina gotinê wê ji aliyekê din ve jî wê, di roja me de wê were li ser wê sekin in. Ew jî wê her gotin ku em wê li wê barkirin û ankû lêkerkirinekê dikin û bi wê dihênina li ser ziman wê vala bin û ankû wê ji berê ve wê piştî ku ew afirîn û bûn wê weke hebûnna tiştî bin. Ev wê weke aliyekê ku wê hertimî wê sere mirov wê bi xwe re wê biê mijulkirin bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê, werênê li ser ziman ku wê, gotin wê, ji aliyekê ve wê, weke temenekê lêbarkirin û lêkerkirinê wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jî wê bi aqilî mirov dikarê wê, weke temenekê fahmkirînê ê zanînî jî wê bi hebûna wê re wê hildê li dest û wê fahmbikê. Her gotin wê di aslê xwe de wê qatek fahm jî bê. Di wê rewşê de wê dema ku em tişteke bi wê re dihênina li ser ziman em di nava gotinan û wê tîgîna ku mirov wê bi wê werênê li ser ziman de wê levkirinê wê li wê digerişin. Wê di wê temenê wê de wê, mirov ku ew dît wê bi wê re wê, werênê li ser ziman. Di roja me de wê, weke bireng û awakirina gotinê û ankû ji aliyê rêzimanî û hwd ve tawandin û bi awakirina goitnê û hwd re wê, ew gotin wê were pêşxistin û ankû afirandin. Wê ev wê weke aliyekê zêhnî ê zimanî ê afrîner û hilberîner jî bê li ser fahmkirina wateyî re.

Di dewama wê de mirov diakrê wê jî wê, weke aliyekê din ê giring wê werênê li ser ziman ku wê tîkiliya ziman û fahmkirinê wê di aslê xwe de wê weke mijareka pirralî û kûr bê. Ev mijar wê gelek aliyên wê yên ku

ew pêwîstin ku ew werina fahmkirin wê hebin. Lê di çerçoveya mijare me de wê aliyê wê yê bi aqil re fahmkirina wê û têkiliya wê ya bi aqil a hanîna li ser ziman emê, xwe bi wê re bi sînor bigirin. ..

Mijare fahmkirinê a bi aqil ziman wê di aslê xwe de wê, di demên berê de jî wê, li ser wê were sekin in. Felsefe wê, aliyekê wê bi dahûrî (analitik) wê bi ziman re wê, xwe bide nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê, çendî ku wê di ziman de wê kûrbûn û berfirehbûn wê bibê wê bi wê re wê derfeta baştirin hanîna li ser ziman jî wê bibê. Di wê rewşê de wê, felsefe wê ji aliyê ziman ve wê pêşxistinên ku wê bi wê rengê wê biawayekê objektiv wê bi xwe re wê bike wê ji pêwîstîya wê ya ku ew bi wê dixwezê temenê xwe yê hanîna li ser ziman baştirin çêbikê wê ji wê were. Di wê rewşê de wê, felsefe wê, di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve wê, weke aliyekê têgînî ê fahmkirinê bê. Hanîna li cem hevdû a gotina ziman û ya aqil wê, di wê çerçoveyê de wê bi têgîna wê û çerçoveya wê re wê ziman wê weke aliyekê têgînî ê fahmkirina bi wê aqil bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê, werênê li ser ziman.

Di ware fahmkirina ziman de wê ji aliyê tevger, kirin, xûyzanî û hwd ve wê, were hildan li dest. Hızirvanên weke Leonard Bloom wê, ji aliyê xûyzaniyê ve wê hildê li dest û wê werênê li ser ziman. Di wê ware de wê hewlde ku wê têkiliya kirin, tevger û fahmkirinê bi hevdû re wê, bi hevdû re dênê û bi wê re wê werênê li ser ziman. Wê nêzîkatîya xûyzanî wê bi wateyî wê têkiliyê bi xûyan re wê dênê û wê li ser nîşandina wan re wê bi nîşankirina wê, weke nûqtaya fahmkirinê wê hildê li dest. Di roja me de wê derûnî wê weke zanîneka xûyan wê pêşkeve û wê ji aliyê xûyan û watedayîna li wan ve wê, temenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê pêşbixê. Di rewşa fahmkirina bi xûyan wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê hildê li dest û fahmbikê.

Di ware fahmkirina zimanî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, têgîna a pragmatik wê, di ware fahmkirinê de wê, di dewama wê de wê li ser wateyên vêşarî ên gotinî re wê têgînekê wê bide me. J.L.Austin wê di lêkolîna xwe ya bi nave “How to do Things with Words” wê bahsa kifşkirin, hizirkirin û ji wê girtinên din wê bisekinê. Minaq ku mirov li gorî mantiqî wî yê zimanî bihizirê ku mirov di rêyekê de here û bêjê “rê şil a” wê, demê bi wê gotinê re dibêjê rê şil a bi wê wateyên weke ‘rê şila ber vê yekê dive ku mirov hêdî here.’ wê bi wê re wê weke aliyekê referansî ê wateyî mrov wê bibînê. Di her gotinê de wê

li gorî Autstin wê ew hebê. Li vir wê dema ku mirov gotin hanî li ser ziman wê di rewşa k uew hat li ser ziman bi têngîna k uew hat qastkirin bi wê hizirkirinê re wê ew wê, mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Di rewşa fahmkirina gotinê û salixkirina wê de wê, dema ku mirov hevok avakir û got “zelal hêz rêzan dike”. Wê di wê gotinê de ku mirov ji aliyê zelalê ve gotinê hildê li dest wê, ew wê, weke ‘yê hêz dikê’ wê bi referans bê. Lê ji aliyê Rêzan ve hildê li dest wê weke ‘yê tê hêzkirin’ bê. Di wê rewşê de wê, reşa gotinê wê, di wê rewşê de wê, di rewşê referansê û ali û berê wê ve wê, ev wê rengê fahmkirinê wê bi xwe r ewê bide nîşandin bê.

Di ware fahmkirina ziman û aqil nbi hevdû re wê, di serî de wê fahmkirin wê derkeve li pêş. Bi fahmkirina re jî wê derxistina li têngiştinê wê were li pêş û dîtîn. Di dewama wê de wê, weke ya ku wê bi derxistina li têngiştinê bûyî wê ya hatî bi hişkirin wê xwe bide nîşandin. Ya ku ew hatî bihişkirin wê ew wê, bi rewşê re wê, hebûna rewşê, tişt û hwd re wê were dîtîn. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman wê, gotin wê çendî wê weke temenekê ragihandinê jî bê lê wê di wê rewşê de wê weke ku wê were dîtîn wê temenê wê bi referansên têngîna ên di hundirê gotinê de ku wê bi mêyl, wate, referans û hwd re wê were dîtîn re wê were li hole. Di wê çerçoveyê de wê fahmkirin wê di nava tûrek têngiliyî a bi wateyê re wê were û bibê. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Frege wê, teoriya avakirina hevokê weke kevneşopîya felsefeya analitikê a pêvajoya pêşî dibînê û wê di wê çerçoveyê de wê weke têngînek ‘pergalî’ û ‘mantiqî’ wê, werênê li ser ziman. Wê teoriya wî bi zimanî wê weke temenê rastkirina mantiqî a felsefeya analitikê jî wê were dîtîn. Di têngîna Frege de wê, di wê rewşê de wê, ya ku ew li berçav û heya wê, weke temenê rastkirin, fahmkirin û mantiqê hebûnê wê were dîtîn. Gotinên weke “!ya(cismê) ji dunyayê dûr” ku wê, were li ser ziman wê weke bi wateyî wê, ne xwediyê wateyekê wê were dîtîn. Bi mantiqî frege wê, ew wê weke têngîneka ji rastiye û mantiqê dûr wê were dîtîn û ser ziman. Bi gotineka din mirov dikarê bêtê ku wê ‘ya şenber’ wê weke temenê fahmkirina felsefeya Frege wê were dîtîn. Wê di fahmkirina wê de wê, têngîna nîşanakê wê dema ku wê minaq weke 4+4 wê şandinê li 8’an bike wê werênê li werênê ser ziman. Frege wê di felsefeya zimên de wê têngîna hevoksaziyê wê, li ser wê bisekinê. Wê li gorî wî wê, ya ku

hevokek nîşandikê wê bi wênakirina wê re ku wê weke bûjenekê wê, ji wateya wê jî wê cûdabikê wê bêjê. Li gorî wî ya ku wê wateya hevokê bide nîşandin wê, refaransên wê yên binîşanak bin.

Di rewşa fahmkirina hebûna dunya derve bi gotinê re wê teorîya Russell a bi nave “teoriya atomê a mantiqî” wê, werênê li ser ziman. Li gorî wê her gotin wê taqabûlî heyînek derve bike. Rêya girtinê wê, rêya dahûrkinê wê were dîtin. Li gorî wê her tiştê wine dahûrbikin û bi wê re werin heta devere ku win hatinê wê tiştên ku ew nayêna dahûrkin wê rastî wan were û ew jî atomên mantiqî na. Li vir Russell dibêjê “ez ji wan rew bêjim ‘atomên mantiqî’ ber ku ew taqabûlî kirdeyê dikin. Mirov dikarê ji wan rew bêjê weke qalibên ku wê bûjenê jî wê werênina li holê’ li wan binerê û wan werênê li ser ziman. Li gorî atomiyên mantiqî ên zimanî wê beremberî hebûnên atomî ên dîyardeyî wê werin. Li gorî Russell wê, her gotin wê di dunyayê de wê, bi tiştê re wê beremberî hevdû wê were. Wê di dewama wê de wê werênê li ser ziman bêjê ku wê gotin wê weke naqşkirina dunya derve bê. Wê beremberê hevdû wê werin. Li gorî wê ziman û dunya derve wê beremberê hevdû wê were û wê levbikê. Wê di wê çerçoveyê de wê li ser wê temenê wê fahmkirin, dahûrkiir, derxistina li têgihiştin û hişkirinê wê bibê û wê pêşkeve.

Li gorî têgîna Russell ku mirov bihizirê wê, di fahmkirina ziman de wê, salixkirina şenberî wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di wê rewşê de wê bi aqilî pêşxistina derpêşê jî wê li gorî wê ku ew beremberî şenberîyek heyînî wê were wê herêbikê. Ku mirov bêjê “hemû mirov fanî na” wê weke derpêşê wê here nekê, wê weke derpêşîye tevlihev bê. Lê li mirov bêjê “sokrat fanî ya” wê ew wê weke derpêşekê wê were dîtin. Dem ku bêjê “ew keyê kurdistanê ya” wê, di wê rewşê de wê, bi mantiqî ku mirov li wê bihizirê wê kirdeya gotinê wê, weke ku ew ne dîyar bê. Di wê rewşê de wê, ew ne dîyarî wê bi mantiqî wê bê temenê wê ku ew weke derpêşek weke ya “sokrat fanî ya” ku ew newê herêkirin bê. Di wê rewşê de wê dîyarî û ne dîyarî wê, li ser temenê wê yê şenberê wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê werênê li ser ziman bê.

Ku mirov hinekî din li ser mantiqê Russell dihizirê wê mirov dibînê ku ew tîkiliya bi fîzîkî û ankş bûjenî re wê, weke ku wê ji aliyekê ve wê, zimanî û mantiqî wê bike temen. Wê di pirtûka xwe ya bi nave “Mysticism and Logic” wê tîkiliya bi fîzîkê re wê ji aliyekê ve wê hildê li dest û wê di wê çerçoveyê de wê hewlbide ku wê fahmbikê. Ev rengê fahmkirina wî, di aslê xwe de wê, rengê hizirkirina wî ya bi zimanî a bi

“têgîna mantiqî a atomî” û ankû “ku wê beremberê hevdû wê were ziman û dunya derve” û hwd re wê, were ser ziman.

Fahmkirina Russell wê di wê çerçoveyê de wê, ji aliyekê ve wê, weke têgîneka ku mirov wê di çerçoveya fahmkirina ziman de wê hildê li dest û wê fahmbikê bê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê li ser ziman ku wê, hebûna fîzîkî wê bi navarok û hebûna wê ya derve wê di nava tûrak têkiliyî de wê were dîtin. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê bibînê û ankû ew li deverekê bi bûjenî “weke sekini” hebê û hwd wê, weke wan wê ji hemû aliyên ve wê, di nava têkiliyekê de bê. Cih gûrandin wê çendî ku wê weke gûrandina rewşî û pêşketina têkiliyên nû ên bifîzîkî jî bê wê, bi wê re wê weke rewşa pêşxistina rewşên nû ên bi têkilîyên fîzîkî û pêşxistina wan a bi wê hebûna fîzîkê a bi wûcana wê ya nû re bê. Ziman jî wê, bi hebûna xwe re hemû rewşên ku ew dibin û hena wê wan salixbikê û wê bi wê re wê temenê fahmkirinê wê bi xwe re wê bi hebûna fîzîkî re wê di wê rengê û awayê de wê bide çêkirin.

Ziman û felsefe di jîyane rojane de

Di aslê xwe de wê di dewama wê beşa dawî a nivîsandinê de wê hê gelek hizirvan û hizrên wan ên ku mirov dikarê di dewama hevdû de wan hildê li dest û werênê li ser ziman wê hebin. Lê li vir wê weke aliyekê giring wê were dîtin bi çerçoveya ku me hanîya li ser ziman re wê, ew çerçoveya wê hatîya dîtin û fahmkirin. Êdî li ser wê re dikarê were li wê zêde kirin. Di rewşa fahmkirina ziman û felsefeyê bi hevdû re wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê di serî de wê, hildê li dest û wê werênê li ser ziman bê. Mijare ziman û felsefeyê hembi hevdû re û hem jî yek bi yek weke ‘ziman’ û ‘felsefeyê’ wê pirr zêde wê berfireh bin û wê gelek têgihiştinên ku di çerçoveya wan wê werina li ser ziman wê hebin. Bi wê lêkolînê di serî de bo deestpêkek fahmkirinî di çerçoveya mijarê, demê û wê fahmkirinê de wê wê were pêşxistin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê felsefeya ziman wê pêşketina wê û biqasî wê, pêşketina zimanê felsefeyê wê, di serî de wê weke du aliyên ku wê di çerçoveya wê mijarê ku wê werina fahmkirin bin.

Bi wê lêkolînê re wê di serî de wê ziman û fahmkirina wê weke aliyekê giring wê aliyekê giring bi pîvan û asta pêşketina felsefeyî û ankû felsefeya zanînê re wê, were dîtin ku wê çawa wê çerçoveyek wan ya bi aqil di jîyanê de wê hebê.

Têkiliya felsefeyê û ziman a bi hevdû re wê weke têkiliyek bizanînê bê. Wê, di dewama wê de wê, di temenê fahmkirin, bi hişkirinê û derxistina li têgihiştinê a di jîyanê de bê. Felsefe wê, di wê rewşê de wê, weke aliyê aqil û zanînê û bi ziman re wê, biafirênê. Ziman jî wê, weke aliyê temenê ragihandin û hanîna li ser ziman wê biafirênê. Di wê rewşê de wê, hebûna ziman û felsefeyê wê bi hevdû re wê, xwdiyê fahmkirinekê bê.

Di serdemên hemdem de wê bi zêdeyî wê bi fahmkirina ziman û zanînê û ankû zanîn û fahmkirinê re wê ziman wê pirr zêde wê temenê lêkolînên bo fahmkirinê bê. Di wê rewşê de wê, ziman wê weke temenekê pêşketinê wê ji gelek aliyan ve wê were fahmkirin.

Lêkolînên li ser ziman û fahmkirina ziman wê bi sere xwe wê weke aliyekê giringê ku mirov di serî de fahmbikê bê. Di wê rewşê de wê, weke aliyekê felsefeyî ê demên hemdem jî bê. Felsefe û ziman wê haşîr û naşîrbûyîna wan a di demên hemdem de wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê di serî de wê fahmbikê bê.

Dîroka ziman û pêşketina wê, weke dîroka aqil û hizirkirinê jî bê. Wê bi hevdû re wê pêşkevin. Wê pêvajoyên pêşkevinê wê bi hevdû re wê bijîn. Lê wê di wê çerçoveyê de wê çendî ku wê bi hevdû re wê xwediye dîrok û pêşketinê jî bin wê, cûda û cûda wê xwediye fahmkirinna bi hebûnên xwe re bin.

Felsefe û ziman wê dema ku wê, bahsa wê were kirin wê, di demên hemdem de wê bi zêdeyî wê, weke temenê fahmkirinê ziman wê çawa wê mirov karibê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman wê bê derxistin li pêş. Lê di aslê xwe de ev derxistina li pêş wê çendî ku wê weke aliyekê ku em dikariin wê bi mafdarî bibînin û wê werênina li ser ziman lê em wê, dikarê bêjin ku wê, di rewşa pêşketina bi aqil de wê gelek aliyên ku mirov dikarê wê bi aliyên din û bi ziman re wan werênê li ser ziman wê hebin.

Dîroka felsefeyê wê, di wê çerçoveyê de wê weke ku me li jor jî li çend deveran hanî li ser ziman wê, weke dîroka pêşketina aqil û ziman a bi hevdû re bê. Lê bi wê re wê felsefe wê hertimî wê ku ew di çi rengê de pêşkeve jî wê, alaqayek mazin wê bide ziman û pêşketina bi wê re. Ber ku wê li ser ziman û levkirin û fahmkirina bi pêşxistina ziman re wê, xwe werênê li ser ziman. Levkirinên bi ziman re wê, di temenê xwe de wê, levkirinna felsefeyî jî bin. Di wê çerçoveyê de wê, fahmkirinên zimanî wê dema ku mirov wan fahmdikê wê, di çerçoveyek mantiqî û hevgerîtinî de ku wê were çêkirin re wê xwe bide çêkirin. Di wê rewşê de wê, tişt wê

çawa û bi çi rengê wê were fahmkirin wê weke mijarek felsefeyê a nbi têgihiştinê re jî bê.

Di wê rewşê de mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê li ser ziman ku wê ziman û felsefe wê, bi hevdû re wê hertimî wê pêşkevin. Wê, di rewşa ziman û felsefeyê û têkiliya wan ya bi hevdû re wê, bi têkiliyek bi aqilî bê. Di wê rewşê de wê, reşwên jîyanê wê bèn derkkirin û wê ew wê, werina xistin temenê pêşxistinên bi gotinkirin, navkirin û levkirina wan a bi hevdû re. Wê ev levkirin û fahmkirin wê bihevdû re w, têkiliyek wan ya teybet wê hebê.

Levkirinên bi zimanî wê, di wê çerçoveyê de wê, dema ku mirov di çerçoveyek nivîsek dirêj a weke pirtûkekê û hwd de wê hildê li dest de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman wê di çerçoveya fahmkirinê de wê, karibê gelek tiştan bide me. Di aslê xwe de wê felsefe wê, dema ku mirov wê bahsa wê bike wê di çerçoveya zimanê me yê ku em bikardihênin de wê têgînekê wê bide me. Wê fahmkirinê di derbarê kirin, gotin, fahmkirin, zanîn û hwd de wê bide me. Mirov di nava jîyanê de bi gotinên xwe re wê bi xwandinê û hwd re wê, zêdetirî wê nbi zanebibê û wê pêşkeve. Pêşketin wê di jîyanê de wê, weke armancak xwezayî a mirov di jîyanê de bê.

Ku mirov bahsa felsefeyê bike wê, di roja me de wê bahsa çerçoveyek aqadamikî û ankû bi wê re wê, weke çerçoveyek hizirvanî a bi pîr xwandin û pêşketinê a bi perwerdeyê re wê, were hanîn li ser ziman bê. Heidegger wê bahsa felsefeyê bi ziman re wê bike û wê destpêka wê 'di jîyanê de' wê werênê li ser ziman.

Di wê çerçoveyê de em hinekî li ser zimanê me yê rojane bisekin in û ji wê hinekî felsefeyê mirov dikarê bi wê bihizirê. Di zimanê me yê rojane ê ku em bikardihênin ku em hinekî ji aliyê rêgezîn ziman, hizirkiriin û hwd de bihizirin emê çerçoveyek darêjkî û fahmkirinî a tekûz bi wê re wê bibînin. Darêjkên me yên bigotinî ên ku em bi xwezayî bikardihênin di rewşan de em di aslê xwe de em di di farqê de bin û ne di farqê de jî bin em bi çerçoveyek têgihiştî jî wê dihênina li ser ziman. Di axiftina me ya bi kesekê din ê li hemberî me de em weke ku 'em nahizirin û em gotinên xwe dibêjin' wê rewşek wê xwe bi wê re wê bide nîşandin. Lê di aslê xwe de wê, dema ku mirov di temenê wê de bihizirê mirov wê bibînê ku em çendî ku em ne di farqê de jî bin em bi awayekê kûr dihizirin. Gotinên me wê bi armanc, çerçova û felsefeyekê wê werina li ser ziman.

Di nava jîyanê de wê dema ku em di nava têkiliyên xwe yên civakî û civaknasî de diaxifin em bi gotinên xwe yên ku em bikardihênin re em

wê, dikarin kifşbikin ku wê awayekê gotinî ê standartîya wê pêşketîya û bi wê re wê, weke ku em di wê de wê, pêşdixin wê dibînin.

Di wê rewşê de wê, kirinên me wê li ser esasê jîyankirinê û plangeriyên me yên jîyanî û armanc û bernemeyên me re wê di xêw û bîra me de wê xwe bizindî wê bidina hiştin. Wê, mirov wê, bi wan re wê, di nava hizirkirinekê de bê.

Di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve wê herkesek wê ji aliyê xwe ve ku ew xwande bê û ne xwande bê wê, bi gotinên xwe re wê çerçoveyek têgihiştî a di çerçoveya têkiliyên xwe yên jîyanî de wê, pêşdixin. Ev wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê di serî de wê, fahmbikê û wê, werênê li ser ziman.

Dema ku em li felsefeyên ziman dihizirin em wê bi awayekê vekirî wê dibînin ku wê di nava jîyanê de wê, di çerçoveya pîretizekirina têgihiştên wê de wê, mirov rastî wê were. Di jîyanê de wê weke ku wê, John Langshaw Austin weke zimanzanekê wê bi nave pirtûka xwe ya bi nave “gotin û kirin”ê de wê, werênê li ser ziman mirov wê, di jîyanê de wê bi awayekê xwezayî wê, gotinên xwe wê bikarbênê. Bi aweayekê hesan wê dema ku wê bêjê “ezê çim derve’ û wê dike û ankû dibêjê ‘ezê çim bûtikê û tiştêkê bikim û wê di cih de wê, here û wê bike û wê vegeirihê û hwd wê, di wê rewşê de wê, weke minaqna wê yê ku mirov dikarê werênê li ser ziman bê. Kirin û wê, weke encama gotinê a ku wê bê gotin wê di nava jîyane hesan de wê pêşkeve.

Di zimanê rojane de wê dema ku mirov wê, gelek gotinan wê bi carekê ku mirov wê dubare wan bibîhîzê wê, ew gotin wê weke dûbare hatibibina li ser ziman bin? Di aslê xwe de mirov nikarê wê bitememî wê wusa bêjê. Ku mirov wê bi wê rengê wê bêjê wê demê mirov wê jîyanê di mantiqekê gûharîner û pêşketiner de mirov wê li wê nehizirê wê were dîtin. Di wê rewşê de ku wê, heman gotin wê bi kêlîyek ne zêde dirêj a bi demê re ku ew were li ser ziman jî wê, di aslê xwe de wê li vir wê weke aliyekê giring bê ku wê, di wê care pêşî de wê bi wê gotinê wê çî bûjen, rewş û hwd hat li ser ziman mirov dikarê wê li ser wê bihizirê. Lê ji aliyekê din ve jî ku ew minaq sê kêlîk(minaq sê-daqêqa) piştî ku kesekê din û ankû heman kesê aynî gotin bi levkir û hanî li ser ziman wê, ew di wê rewşê de wê, bi heman rengê mirov dikarê wê di çerçoveya dema wê ya nû de wê bi hizirê ku ew çî bûjen, rewş û ankû têgîn bi wê hatiya hanîn li ser ziman. Di wê rewşê de wê, wê, rewşê û hebûna hizirkirinê bi wê navbera ku ew di nav de derbasbûyî re wê, gûharînek wê bibê û wê bi wê re wê temenê têgîn , bûjen û rewşên nû ku ew werina li ser ziman wê,

biafirê. Di wê rewşê de ku ew li heman deverê bê û ankû li dever û ankû mekanek din jî bê wê, rewş wê bi heman rengê wê xwediyê heman xwemaliyê bê ku mirov bi wê re wê werênê li ser ziman bê.

Zimanê rojane wê di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, ne zimanekê kêmbê ku mirov bi wê felsefeyê û ankû têgihna din ên weke civaknasiyê, dadê, biolojiyê, fîzîkê û hwd fahmbikê. Di wê rewşê de wê ev jî wê nişanaka wê bê ku wê ew ziman wê di aslê xwe de wê, weke zimanekê ku mirov wê bi wê dijî û ew têra ku mirov bi wê temenê pêşketinekê fahmbikê bê.

Ji aliyê dahûrkirina zimanê rojane ve wê, di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê zimanê rojane wê weke zimanekê weke ku wê 'hesan' bê ku em wê bikardihênin bê. Lê wê ji aliyekê ve wê têgînên ceribandî wê di temenê pêşketina wê de wê hebin. Ev jî wê weke zimanekê zanînê wê bi wê re wê reng û awayê wê bi gotin û kirinîya wê re wê bide nîşandin.

Ji aliyê zimanê rojane ve ku mirov wê hildê li dest wê mirov dibînê ku wê zimanekê ku wê, di wê rewşê de wê, bi kirinê wê bimesê bê. Mirov wê dema ku wê nbi gotinekê jî wê sozekê wê bide kesekê din li ser kirinekê ku ew bê kirin wê, di wê çerçoveyê de wê, ew kes wê, xwe bike bin berpirsîyarekê de ku ew wê bike. Dema ku wê du bira wê bi hevdû re kargehekê wê bixabitênin wê nbi hevdû re wê çina ma û herdû zewicî û malên wan l irex hevdû na wê, dema ku ew hatina male ber devê dêrî wê yê mazin wê bê yê piçûk, "bira siba ti berî min here kargehê û wê veke. Ezê çim deverêkê, karekê min heya ez dibê ku wê bikim. Wê di w gotinê de wê birayê mazin wê hem xwe û hem jî wê birayê piçûk wê bi wê gotinê wê bike bin berpirsîyarîyê de. Wê, siba din wê birayê piçûk wê weke ku wî herêkirî ji birayê maizn wê here û kargehê wê zû vekê bi tenesere xwe. Birayê mazin jî wê sibehê zû wê here deverêka din ku wî ji êvarî ve di sere xwe de daya kifşkirin ku ew wê karekê din wê bike. Yan wê bi kesekê din re wê hevdîtinê wê bike û yan jî wê ji hinekan re soz daya ku ew wê were û wan bibînê û hwd. Di wê rewşê de wê, ev rewş wê, weke rewşên kesena ên rojane bin.

Di wê rewşê de mirov dikarê wê jî wê, weke aliyekê din jî wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa zimanê rojane bikarhanîna wê, weke aliyekê din ê ku wê di wê çerçoveyê de wê, ji aliyê têgînê ve wê, bi kifşkirinên zêhnî re wê weke aqilekê kirinê wê xwe di kirin û jiyanê de wê bide nîşandin.

Di wê rewşê de wê, gotin wê, di nava zimanê jîyane rojane de wê hem bi wê bi berpirsîyarî wê were dîtin û hem jî wê, bi awayekê taahûtî wê

were dîtin. Di wê rewşê de wê, di nava civakê de wê, kes wê li hemberî hevdû wê weke bi nasîna hevdû re wê li ser kirinê re wê hevdû nasbikin. Minaq wê, dema ku kesekê sozda kesekê din ku ew tiştê bike û wî ew nekir wê, weke kesekê ku wî gotina xwe ne hanî li cih wê were dîtin. Di wê rewşê de wê demê wê, ew kes wê bi wê rengê wê bi wê gotin bilêvkirî ne hanî li cih wê were naskirin. Di wê rewşê de wê, gotina mirov wê, weke aliyekê din ku mirov dike bin taahûtê de wê, di nava jîyanê de wê, xwediyê rewş û rewşek têgînî bê.

Kiirn û gotin wê di nava jîyanê de wê bi hev girtinîya mirov a di nava jîyanê de re wê hevdû temem bikin. Di wê rewşê de wê keseyetek wê bi hev girtinîya xwe ya bi gotin û kirîniya xwe re wê were nasîn. Kesekê weke minaq ku ew mamoste bê wê her roj wê sibehê wê xwe bi bernema bike ku ew rabê û di seate xwe de here dibistanê. Ku ew huquzanek bê ku ew dozek wî hebê wê demê wê, ew weke di seata ku ew dive ku ew li dadgehê bê wê xwe bike ku ew di wê dema xwe de ew li wir bê. Wê ev wê bo hemû rewşên din ên jîyanî û kesên din jî wê bûhûrîner bê. Gotin û taahût wê bi hevdû re wê, bi kirinê wê mirov li xwe bihoyênê. Wê bi wê hoyandinê wê mirov wê ew wê bike, bênê li cih.

Di nava jîyane rojane de wê mirov wê dema ku wê çawa wê têkiliyê dênê wê bi kê re wê têkiliyê dênê û wê bi axifê û wê gotinê wê çawa wê bêjê wê hemûyan wê di mejiyê xwe de wê bi bernema bike. Di wê rewşê de wê, dema ku ew gotinekê ku ew “pewîsta ku ew bêjê” wê, dervî wê gotinê wê gotinek din wê nebêjê. Di wê rewşê de wê gotina ku wî kifşkirî wê bêjê. Di wê rewşê de wê mirov wê di wê rewşê de wê, dema ku wê, gotinên xwe wê bêjê wê, di temen de wê, weke aliyekê dahûrner wê monologên xwe yên hundirên jî wê li ser wê temenê re wê biawabikê û wê bide pêşxistin.

Di nava jîyane rojane de wê weke aliyekê din wê derkeve li pêş wê ew bê ku wê zanîn ku ew çawa û çendî pêwîst bê ku ew bi wê rengê ew were pêşxistin. Di wê rewşê de wê, li gorî jîyankirinê wê pêşxistina wê xwediyê wê bê. Di wê rewşê de wê, rêgezên jîyane civakî ku ew wê didina dîyarkirin wê rewşên weke yên jîyankirinê, xwestek, û pêwîstîyên jîyanî bin.

Dema ku wê bahsa kesekê ji nava jîyanê ê rêzê wê were kirin wê bahsa wî were kirin ku ew weke kesekê dibê ku ew xwanda bê û ankû dibê ku ew ne xwande bê. Lê di wê di wê rewşê de wê, kifşkiirna zanînê û bikarhanîna wê, di nava jîyanê de wê, bi wan re wê, ji hevdû nedûr bê. Mirovekê ku ewê dive ku ew dabara jîyane malbate xwe bide çêkirin ew

wê, di wê çerçoveyê de wê, di mejiyê xwe de wê weke ku ew hoyandî bê. Wê bi wê re wê heta ku ew jê were bike ku ew bibê xwediyê temen di wê çerçoveyê de.

Tiştên ku mirov wê di nava jîyane xwe de wê bike wê ew wê xwe li wê bernema bike û wê ew wê bike. Di wê çerçoveyê de wê, zanibê ku ew wê çî bike. Dema ku ew rewşek bo karbê û ankû malbatê bê wê, ew wê li wê bihizirê ku ew wê bike. Di wê rewşê de wê, mejiyekê civaknas ê zanînî wê xwe di wê çerçoveyê de wê hertimî wê aktiv wê bigirê û bide hiştin. Wê di temenê hemû kirinên mirovî ên jîyanî de jî wê ew wê xwe bide nîşandin.

Ku mirov rewşê ji aliyê têgîna mantiqê ve wê hildê li dest mirov wê bibînê ku wê mantiqek jîyanî wê xwe di wê çerçoveyê de wê di rewşa kirinê û ew kirin ku ew bo çî hatiya kirin de wê bi çerçoveya wê ya hevgyrtî re wê, di ahengekê de wê bide nîşandin. Wê di nava jîyanê de wê, ne bi bineterên nivîskî ê berfireh ku wê bi berfirehî wê di wê de wê were nivîsandin ku wê çî wê were kirin wê li gorî wê bikin. Wê bi gotinên weke mifte û ankû kod re wê, ew wê di wê çerçoveyê de wê, were kirin. Her gotin wê ji aliyekê ve wê, dema ku ew hat bibîrkin wê di çerçoveya wê de wê gelek kirin wê weke bi zanînî wê xwe bidina bîbîrkin ku ew ji kirinên mirov bixwe bin û ankû ji kirinên kesên li dora me û ankû ji kirinên ku me di demên cûda de ew bihîstina bin.

Di zimanê rojane de wê ew wê weke aliyekê giring wê bi wê re wê were dîtin ku wê dema ku wê kirinek ne 'rast' û ankû 'şaş' were dîtin wê weke mekanismayên civakî wê, rewşên weke hevdû şîyarkirin, rexnekirin û hwd re wê, bi şêwayên civakî û hwd re wê werina kirin. Di wê rewşê de wê ev wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê bidina dîyarkirin. Mirov wê, dema ku wê hevdû bibînin û wê li hevdû bihisênin wê hevdû wê fahmbikin. Zimanê xalkê ê rojane hevdû baştirin bi şenberîya xwe jî û birazberîya xwe jî baştirin di nava wê kirina xwe ya jîyanî de fahmdikê. Ber ku ew di kirinê de wê, fêrdibê. Bi gotinên mifte ku ew gotinê ji hevdû re dibêjin û kiirên xwe dikin wê, di wê rewşê de jî wê hevdû fahmbiikin. Zimanê rojane wê di wê de wê, dema ku wê gotinek wê bi wê re wê were li ser ziman wê weke kirdeya wê gotinê ku ew çî dihênê li ser ziman wê biwasî wê jî ya ku ew weke kirdeyek vêşarî ku ew di nava rêzên gotinê de dihê li ser ziman jî wê bi hîskirinê û hwd re wê ji hevdû wê fahmbikin. Di wê rewşê de wê zimanekê rojane wê di aslê xwe de wê weke zimanekê kirinî û ê bi gotin û kirinîyê re bê. Wê weke zimanekê bi çavdêrî û cerbî bê. Wê weke zimanekê felsefeyî jî bê.

Zimanê rojane wê di aslê xwe de wê di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê weke zimanekê temenî ê pêşketina jîyane mirov û civakê jî wê werênê li ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê di çerçoveya ziman û aqil de wê, weke zimanekê kirinî ê pêşketî bê. Di çerçoveya felsefeya zanînê de wê, wateya wê bi rewşên jîyanî ên jîyandî û ankû dihên jîyankirin re wê were dîtîn û ser ziman.

Zimanê rojane mirov dikarê wê ji gelek aliyên weke bi rewîstî, çandî, hûnerî, ord û adetî û hwd ve ku wê, weke aliyna têgîhî ên kifşkar ên bi wê re bin re jî wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, ev alî wê weke aliyna têgînî ê bi sazûmanî ku mirov di temen de wan hilde li dest û wan werênê li ser ziman bê. Bi pêşketinên bi zanînî, felsefeyî û perwerdeyî ên demên hemdem re jî wê weke zimanekê bi felsefe û ankû weke ku wê di roja me de wê were bi navkirin wê weke zimanekê zanyarî jî wê pêşkeve û wê di nava jîyanê de wê weyn û rola xwe wê bi awayekê di asta jor de wê bileyîzê.

Abdusamet Yigit, Kurdistan, Cizirabota, 2020

”